

A c t a Universitatis Lodziensis

FOLIA GEOGRAPHICA
SOCIO-OECONOMICA

24
2016

PATTERNS OF LOCAL DEVELOPMENT
WZORCE ROZWOJU LOKALNEGO

pod redakcją
Katarzyny Leśniewskiej i Szymona Wiśniewskiego

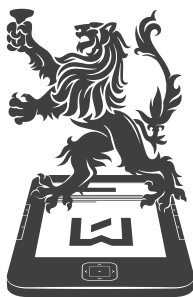

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

A c t a
Universitatis
Lodziensis

FOLIA GEOGRAPHICA
SOCIO-OECONOMICA

24
2016

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

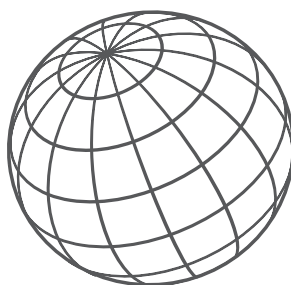
A c t a Universitatis Lodziensis

FOLIA GEOGRAPHICA
SOCIO-OECONOMICA

24
2016

PATTERNS OF LOCAL DEVELOPMENT
WZORCE ROZWOJU LOKALNEGO

pod redakcją
Katarzyny Leśniewskiej i Szymona Wiśniewskiego

 WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2016

REDAKCJA CZASOPISMA
„FOLIA GEOGRAPHICA SOCIO-OECONOMICA”

Marcin Wójcik (redaktor), *Iwona Jażdżewska* (z-ca redaktora)
Marek Barwiński (z-ca redaktora), *Agnieszka Rochmińska* (redaktor tematyczny)
Piotr Cybula (redaktor statystyczny), *Maria Magdalena Nowakowska* (redaktor językowy)
Lukasz Musiaka (sekretarz), *Bartosz Bartosiewicz* (członek redakcji)

RADA REDAKCYJNA

Stanisław Liszewski – Uniwersytet Łódzki, *Tadeusz Marszał* – Uniwersytet Łódzki
Andrzej Matczak – Uniwersytet Łódzki, *Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz* – Uniwersytet Łódzki
Marek Sobczyński – Uniwersytet Łódzki, *Andrzej Suliborski* – Uniwersytet Łódzki
Tomasz Kaczmarek – Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, *Remus Anghel* – Romanian
Institute for Research on National Minorities, Cluj (Rumunia), *Annegret Haase* – Centrum Badań
Środowiska im. H. von Helmholtza, Lipsk (Niemcy), *Rene Matlovič* – Uniwersytet w Preszowie
(Słowacja), *Bohdan Posatskyi* – Politechnika Lwowska (Ukraina), *Tadeusz Siwek* – Uniwersytet
Ostrawski (Czechy), *Sokol Axhemi* – Uniwersytet w Tiranie (Albania)
Vladimir Székely – Słowacka Akademia Nauk, Bratysława (Słowacja)
Alessandro Vitale – Uniwersytet Bicoca, Mediolan (Włochy)

ZESPÓŁ WSPOMAGAJĄCY

Stanisław Mordwa (konsultant ds. strony www czasopisma)
Karolina Dmochowska-Dudek (konsultant ds. kartografii i GIS)

REDAKTOR INICJUJĄCY

Agnieszka Kałowska

KOREKTA I SKŁAD KOMPUTEROWY

Aleksandra Retkiewicz

PROJEKT OKŁADKI

Barbara Grzejszczak, Katarzyna Turkowska

Publikacja recenzowana w systemie double blind review

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ
przez Wydział Nauk Geograficznych

© Copyright by Authors, Łódź 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I.W.07503.16.0.Z

Ark. druk. 7,5

ISSN 1508-1117

e-ISSN 2353-4826

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

Tel. (42) 665 58 63

Tolga Levent

RIS-MERSIN PROJECT: THE FIRST REGIONAL INNOVATION STRATEGY IN TURKEY AND ITS SPATIAL DIMENSIONS

Abstract Mersin is a relatively new city in Turkey. Although it only dates back to the first decades of the 19th century, it has experienced significant changes in its urban economic structure. Being established as a port city, Mersin has been a major gate for Anatolia and Middle-East. This character has been supported by construction of a new port in 1962 and introduction of new macro-economic preferences towards export-oriented economic development in 1980, both of which not only have increased the number of foreign trade and logistics activities but also have enriched the urban economic structure with new economic activities. With the Persian Gulf Crisis in 1990 and the following embargo, however, there occurred drastic changes in local economic life of Mersin. Logistics activities started to lose their significance due to radical decreases in transactions with Middle-Eastern countries. In 2006, the first regional innovation strategy in Turkey was prepared as the end product of RIS-Mersin Project in order to change downward trends of local economy and trigger local development opportunities. The strategy depends on the idea that innovation is a key-factor for local development. The aim of this study is critical evaluation of this regional innovation strategy and its spatial dimension within the context of local development. Successes and failures of this strategy provide important lessons for other regions aiming to produce such strategies.

Key words Mersin, regional innovation strategy, spatial dimension.

1. Introduction

Mersin is a relatively new city in Turkey. The emergence of the city of Mersin dated only back to the first decades of 19th century. In that period, the economical conjuncture forced an increase in cotton production in Çukurova Plain. At first, the port of Tarsus was the main port of cotton trade. However, with natural fills of alluvium, this port could not continue its function and the port of Mersin appeared

as the main option for exporting the agricultural surplus of Çukurova Plain. This was the starting point of development of the city of Mersin. The construction of road connection in 1875 and the railroad connection in 1886 with inner Anatolia had increased development tendencies. With these transportation investments, the city of Mersin became one of the most important gates of Anatolia. This new role increased the number of foreign trade and logistics firms, transportation firms, manufacturing firms, financial services, business services and the consulates organizing foreign trade activities. This tendency had continued until World War I and all of these firms and activities became primary components of economical structure of the city of Mersin in the succeeding periods (Eraydın 2002; Kara 2005; Levent 2009).

After the World War I, the early Republican period was a rapid recovery period for Mersin because of the increasing capacity of foreign trade in the international markets. In this period, besides being an export center for agricultural surplus, Mersin became an import center for foreign industrial products. With these functions, local economical structure strengthened its position until the end of 1920's, where there emerged a series of financial and economical crises within western capitalist economies. These crises decreased the foreign trade capacity of Mersin, as a result of which a period of economical stagnation had started (Eraydın 2002).

After the World War II, the city of Mersin experienced steady but a limited economical development. With the construction of new port in 1962, however, there emerged a significant economical upturn. This new port of Mersin increased export and import activities more than expected (Eraydın 2002). In the second half of 1970's, the port of Beirut started to lose its capacity and economical importance due to the Civil War in Lebanon (Steward 1996). This was one of the basic reasons of shifting certain trade and logistics activities towards the port of Mersin where a relatively safe environment was provided for them. This created a slight economical development, which was remarkably important in the oil-crises period.

With 1980's, Turkey changed its economical development paradigm. This change was from a closed economy of import substitution towards an export oriented open economy (Köse 2002; Levent ve Sarıkaya Levent 2010). It boosted export and import demands of rapidly developing industrial activities, the general result of which was the increasing importance of the city of Mersin within the logistics geography. The free trade zone opened in 1987 was another indirect result of this change and helped to turn the city of Mersin into a major trade center in eastern Mediterranean (Levent 2010).

In 1990's, Persian Gulf Crisis and the following embargo created drastic transformations in the local economic life of Mersin. The decrease of trade with Middle Eastern countries resulted in a major decline in logistics capacity. Moreover, in the same period, due to a series of financial and economical crises, the financial

capabilities of central government to make investments for supporting the local economies decreased significantly. In such negative conditions, the composition of economical sectors started to change and economical sectors such as agriculture, construction and tourism gained relative importance over against the logistics activities (Levent 2010) which could be considered to be a kind of local economical survival strategy.

In fact, agricultural activities have been important for Mersin from its very first days. The fertile lands surrounding the city and the suitable climatic conditions have supported high levels of agricultural production. Moreover, the emergence of greenhouses in 1980's and their spatial expansion in the following periods promoted the variety of agricultural products and stepped up agricultural production. Both of these changes not only consolidated the position of agricultural sector within the local economical composition, but also created positive impacts upon food industry using local agricultural products (Eraydın 2002).

Like the agricultural activities, construction activities have been also important for the economy of Mersin. There were two main sources for construction activities. The first one was the housing demands of migrants from eastern and southeastern Anatolia. These people came to Mersin for better living conditions and job opportunities than their hometowns. Since their incomes were relatively low, their housing demands mostly triggered informal construction activities. However, there were also the demands of middle income groups from inner Anatolia for a second house in the coastal zone. These demands paired themselves with the construction activities in the formal side. Both of these informal and formal construction activities started to develop with 1970's and peaked between the years of 1980 and 1990. At the end of this period, the employment share of construction in local economical composition reached approximately 6.5% (Levent 2009). However, this share started to decline with 2000's, not only because of the decrease of the demands from both of these sources, but also due to the entrance of Housing Development Administration of Turkey into the construction market as a major actor instead of local entrepreneurs (Eraydın 2002; Türel 2002).

Tourism has been another sector that should be considered within the local economical composition, at least, due to its potentials. Since 1970's, tourism has been taken into consideration as one of the important income and employment creating sectors in Turkey. However, spatial development policies fostered southwestern coasts of Anatolia as the main focus of tourism investments. Therefore, Mersin has never experienced a tourism development like Antalya until 2000's. With 2000's, tourism has become an option for local development, however, its employment share has never become high as the one of agriculture or construction.

In the first years of 2000's, there was a relative richness in the local economical composition. Logistics activities were still leading sector. However, it is

not possible to claim that Mersin was a mono-sector city depending upon only logistics activities. There were other economical activities such as agriculture, construction and tourism. The concurrent existence of various activities, however, did not mean that the local economical structure was problem-free. The most vital problems were fragility and vulnerability of economical structure, especially under the conditions of economical crises. These crises created negative impacts not only on logistics activities but also on other sectors, especially on agriculture. In order to eliminate these negative impacts, local stakeholders reached a consensus on innovation which was considered as one of the most significant factors for competitive advantage.

2. Innovation for Local Development

Innovation firstly appeared in the economical literature with Schumpeter's studies trying to reveal the capitalist economic order and the mechanisms of competition (Schumpeter 2005). In these studies, innovation was conceptualized as the dominant force in the business cycles and economic development. It was a factor of creating a new production function within the economic mechanisms that realize the investments (Elliot 2005; Schumpeter 2005). After Schumpeter, there were different studies on innovation conducted by various researchers such as J. Schmookler (1966), F.P. Drucker (1985), M.E. Porter (1990). These studies developed different definitions of innovation and focused on different features of innovation. However, almost all of these studies have two common aspects. The first one is that innovation is taken into consideration at the firm level. Due to this limitation, it is difficult to understand the external impacts of economical context on formation of innovation. The second common aspect is that innovation has a power that creates an economic capacity.

Innovation, in general, is considered as the use of new methods in social, cultural and administrative domains (Elçi 2007, p. 1). There are different types of innovation such as product innovation, service innovation, process innovation, organizational innovation, marketing innovation; and different classifications of innovation with reference to the use of technology by making innovation; the level of change obtained through the innovation; and the processes by making innovations (Elçi 2007, p. 3–19). All of these types and classes of innovation are important because of their varying roles in economical development.

Innovation has a social dimension since it creates a tendency to reduce disparities and create employment (Elçi 2007, p. 3). Moreover, it has a spatial dimension due to the interaction between actors carrying knowledge. These two dimensions attach a socio-spatial character to innovation and help innovative milieus and regional innovation systems to be put on the agenda of regional development.

These regional innovation systems are resistant to economic crises. This is why they are important research topics in regional development studies. These studies, especially, focus on the internal aspects of these innovative milieus and the ways how these regional innovation systems could be produced at different locations. These focuses, at the same time, are the starting points for regional innovation strategies. The ultimate target of these regional innovation strategies is to create a regional innovation system where there is an innovation based local economy. The first step to have this kind of local economy is the improvement of human capital. For the effectiveness of this human capital, investments on communication and transportation infrastructure are promoted. The result is a socially-productive environment which might support new innovative ideas. Accessibility to capital is also important for such environments since innovative activities prefer to be in capital-rich environments. All the policies in these dimensions aim to increase the possibility of innovation by pulling innovative firms and qualified labor into the region. However, they are not solely sufficient. There should be a high level of interaction among different stakeholders such as firms, public institutions, universities and research centers. These stakeholders are important by producing a regional innovation strategy because interactive exchange of knowledge among these knowledge actors is a main feature of regional innovation systems. These dynamic exchanges increase the possibility of competitive advantage which is, sometimes, the only chance for economical survival of the locality (Cooke 1992; Cooke, Uranga and Etchebarria 1998; Elçi 2007).

3. RIS-Mersin Project and the Regional Innovation Strategy for Local Development

Within the global economical order, economical competition has occurred not only between the firms, but also between the localities. These localities compete with each other in order to attract qualified labor and physical capital. Innovation, in this framework, is one of the key factors by this attraction (*Bölgesel İnovasyon Stratejisi Hazırlama Kılavuzu – Aşama 2*, 2007, p. 9).

Innovation has, firstly, entered into the national agenda of Turkey in the beginning of 2000's. Since then, it has been frequently mentioned in projects proposed by public institutions and NGOs, in the National Innovation Strategy of TUBITAK – most important national scientific and technological research institution of Turkey – and recent national plans (*Mersin İnovasyon Stratejisi 2006–2016*, 2008). Preparing regional innovation strategy for Mersin started with simple facts that economical development in Mersin was below the expected level and Mersin could not use its potentials for economical development although it had certain advantages. The main aims of Mersin Regional Innovation Strategy were to provide a simple and relevant innovation based development framework for local

stakeholders and to increase the innovation capacity of the city of Mersin and its region (Elçi, Karataylı and Karata 2008, p. 51). The main targets of this Strategy were developing innovation capabilities of firms, increasing the quality of life, creating new work opportunities and achieving sustainable regional economy (*Mersin İnovasyon Stratejisi 2006–2016*, 2008, p. 3).

3.1. RIS-Mersin Project

By considering these aims and targets, RIS-Mersin Project was prepared between 2006 and 2008, the end product of which was Mersin Regional Innovation Strategy as the first attempt in Turkey. There were important stakeholders of the Project headed by Mersin Governorship and coordinated by METUTECH, which was ranked first in Turkey according to technology development zones performance index in 2013. Mersin University, Mersin Chamber of Commerce and Industry, Mersin-Tarsus Organized Industrial District, EPIRUS Innovation Development Center of Greece were the main stakeholders in the Project. However, there were lots of public institutions, NGOs and firms that made contributions to the Project and Strategy within the process (*Mersin İnovasyon Stratejisi 2006–2016*, 2008).

There were three main stages in the Project. The first one was the “preparation stage”. The main aim of this stage was the formation of Project Team. After this Project Team was formed, there were innovation forums, national and international meetings and interviews with the actors and stakeholders to design the process of the Project. All of these efforts helped to introduce the innovation to the public and manufactured a positive public opinion on it (Gök 2009, p. 93; *Mersin İnovasyon Stratejisi 2006–2016*, 2008, p. 7).

The second stage was the “implementation stage”. In this stage, there were various meeting and questionnaires in order to understand the existing situation and the future needs (Metin 2010, p. 71). The data and information obtained from these meetings and questionnaires became the information base for SWOT analysis and action plans, both of which were quite important for the definition of Strategy (*Bölgesel İnovasyon Stratejisi Hazırlama Kılavuzu – Aşama 0*, 2005, p. 22). After these studies, the vision, the main targets and strategic targets were determined. The vision for the Strategy was “becoming a region of high quality of life with a sustainable economy based on knowledge and innovation”. Related to this vision, targets about the stakeholders, patents, innovative firms, R&D activities, employment structures, potential GNP per capita were defined (*Mersin İnovasyon Stratejisi 2006–2016*, 2008, p. 9–10). These targets were both qualitative and quantitative. In order to reach these qualitative and quantitative targets, there were strategic targets such as improving innovation system and innovation culture; increasing innovation activities in existing firms and triggering the innovative entrepreneurship; using the regional potentials for key sectors; and developing

knowledge producers. For each strategic target, there were sub-targets, strategic aims and operational aims in detail (*Mersin İnovasyon Stratejisi 2006–2016*, 2008, p. 34–45). At this point, the key sectors were determined for innovation based local economy. These sectors were logistics, agriculture-food industry, tourism (Gök 2009, p. 94). For each sector, a sector-specific platform was formed by representatives of relevant public institutions and private firms. According to sector-specific vision, priorities for each sector were determined and various projects were proposed (*Mersin Innovation Strategy 2006–2016*, 2008). Moreover, policies for innovative development and action plans for each sector were prepared (Gök 2009, p. 94). These action plans were documents that contain concrete actions clarifying implementation of the Strategy (*Bölgesel İnovasyon Stratejisi Hazırlama Kılavuzu – Aşama 2*, 2007, p. 33). Moreover, there was a responsible leader and a time schedule to be completed for each action (*Mersin İnovasyon Stratejisi ve Eylem Planı*, 2008).

The last stage of the project was the “evaluation stage”. In this stage, the Strategy was defined and implementation mechanisms of the Strategy were formed. There were certain implemented pilot projects (Gök 2009). These were Entrepreneur 33 to support the innovative entrepreneurship; Export 33 in order to educate foreign trade specialists, R&D 33 in order to support university and firm associations and increase the number of innovative projects and the Innovation Competitions in order to spread innovation culture among firms (*Mersin İnovasyon Stratejisi 2006–2016*, 2008, p. 60–79).

3.2. Regional Innovation Strategy

Since the leading economical sectors in Mersin were quite sensitive to international financial and economical crises, the market initiators and actors wanted to increase the level of thickness of local economical structure as much as possible. The Strategy became vital for the economical future of Mersin, in this sense. It defined the very potential sectors having high level of investability and potentiality of innovation by analyzing existing conditions as much as possible and developed advanced propositions in sector-specific master plans.

The vision of Logistics Master Plan was “making Mersin the starting point of the international freight corridors from north to south and from east to west” (*Mersin Lojistik Strateji Planı*, 2009). With reference to this vision, the Master Plan had propositions and targets about a freight bridge between Samsun and Mersin, combined transportation activities, logistics base, logistics village, organized industrial district, free trade zone and wholesale site. Additionally, it suggested a new Intraurban Transportation Master Plan considering potential passengers and freights movements and recommended plan modifications in existing 1:100.000 scale regional spatial development plan in order to manage all future implications

of both Logistics Master Plan and Intraurban Transportation Master Plan on urban space (*Mersin Lojistik Strateji Planı*, 2009). The general intention to improve the transportation and logistics infrastructure added a spatial dimension to logistics master plan, however, except for the logistics base and logistics village, the innovative capacity of these propositions in logistics were too limited.

The platform of agriculture-food industry proposed Agriculture Master Plan. This platform did not directly focus on food industry since they supposed that the developments in agriculture would support the growth of local food industry. The strategic aims of this Master Plan were about agricultural sub-sectors, income and employment resources in agriculture, the use and marketing of agricultural products, achieving sustainability in agricultural production. All of these aims were consistent with national agriculture strategy of Turkey (*Mersin Tarım Master Planı*, 2011). The lack of spatial emphasis of the propositions of this Master Plan was, however, quite interesting. There were not any locational decisions about the agricultural investments which created confusions about the investments not only in agriculture but also in food industry.

The general conditions of Tourism Master Plan were similar to Logistics Master Plan and Agriculture Master Plan. In this Master Plan, there were strategies about the socio-cultural, economical and organizational issues of tourism. However, spatial dimension within this Master Plan was also relatively weak. Determining sub-regions of tourism activities in Mersin and general bed capacities in these regions were the only spatial dimension of this conventional Tourism Master Plan (*Mersin İli Turizm Master Planı*, 2010) which means that the innovative capacity of this Plan was limited, too.

4. Conclusions

Although theoretical studies and practical experiences state that regional innovation strategies are important, it is impossible to claim that they are valid options for all regions. It is not consistent to propose regional innovation strategies for certain underdeveloped regions, yet these strategies might increase the competitive advantage of certain regions having production and innovation capacities.

It is relatively easy to evaluate the process and the results of RIS-Mersin Project since it was completed and presented in several platforms. This evaluation could be helpful for other cities and regions which intend to have a regional innovation strategy through a proper process (Gök 2009, p. 94).

One of the most important results of RIS-Mersin Project is that it was a bottom-up project started with local initiators. Due to this aspect, it triggered local economical enthusiasm (Metin 2010, p. 87). The increase of the local interest directed towards innovation was another positive social outcome of the Project. Through this interest, local stakeholders might have knowledge about the ways how firms

could be innovative. Moreover, because of its relation to innovation, the city and its local economical environment have become relatively well-known in eastern Mediterranean.

Almost all critical economical stakeholders were involved in the process of Project. This comprehensiveness and subsequent cooperation among these stakeholders resulted in not only proper definitions of the local economical problems, action plans and pilot projects, but also a local public negotiation which could be conceived as the starting point for innovative culture in the city (Levent and Sarıkaya Levent 2011). Another contribution of this comprehensive cooperation among stakeholders was the increase in trust and confidence at local level (Metin 2010, p. 147), which increased the amount of social capital in the locality.

Evaluation of the Strategy, on the other hand, is more difficult since it is not completed yet. Exact evaluations can be done only after the completion of the Strategy. Therefore, only partial evaluations are possible, at the moment.

One of the most important results of the Strategy has been the formation of institutional structure supporting innovation and local innovative culture. This means an institutional thickness for innovative local economies. Some of the elements of these structures are directed to policy formation such as Administration Unit of RIS-Mersin, Regional Innovation Committee, Network of Business Angels and various project offices. The ones directed to use information and knowledge are Sector-Specific Platforms, Agriculture-Food Cluster, Mersin Logistics Center. The ones producing and sharing knowledge are Tourism Research Center, Logistics and Foreign Trade Research Center, Mersin Agriculture and Food Education Center. There are also planned elements of this structure like Innovation Center, Incubation Center, R&D Innovation Center with which institutional background of innovation will get more stronger (Metin 2010, p. 93–112).

The Strategy has created positive impacts on local labor markets. With reference to the Strategy, there were education programs for logistics and agriculture-food industry platforms, technical incursions for logistics platforms, vocational school on food technology and CV pool for tourism sector. All of these efforts helped to increase the quality of labor and to pull qualified labor into the region (Metin 2010, p. 113–117).

The Strategy has contributions to form associative networks which are important for innovation. At regional scale, the level of association among firms, education and research institutions, public institutions has increased. At national scale, the interest of State Planning Organization and Undersecretariat of Foreign Trade has directed towards the city. Moreover, being a member of international networks such as Innovating Regions of Europe Networks and Enterprise Europe Network has increased the number international projects proposed in Mersin (Metin 2010, p. 118–125).

Many researchers and local entrepreneurs state that the lack of certain elements of institutional structure, limited contribution of University into the process of the Project, non-existence of Greater Mersin Authority within the process were the basic inadequacies of the Project and Strategy (Gök 2009). However, the most important problem is the lack of spatial dimension of the Strategy (Levent and Sarıkaya Levent 2013). „For a local innovative development, what should be done?” is an important question and answered in the Strategy. However, „Where should be done?” in another important question missing within the Strategy and in its Master Plans. The facts that sector-specific propositions were not spatialized and that space was underestimated and neglected in these domains created disadvantages by achieving innovative local development as expected. This missing spatial dimension should be reconsidered in the future for the sake of local innovation capacity and economical development.

BIBLIOGRAPHY

- Bölgesel İnovasyon Stratejisi Hazırlama Kılavuzu – Aşama 0*, 2005, Avrupa Yenilikçi Bölgeler Ağı, Mersin.
- Bölgesel İnovasyon Stratejisi Hazırlama Kılavuzu – Aşama 2*, 2007, Avrupa Yenilikçi Bölgeler Ağı, Mersin.
- Cooke P., 1992, *Regional Innovation Systems: Competitive Regulation in the New Europe*, „Geoforum”, 23(3), p. 365–382.
- Cooke P., Uranga G.M., Etxebarria B., 1998, *Regional Innovation Systems: An Evolutionary Perspective*, „Environment and Planning A”, 30, p. 1563–1584.
- Drucker F.P., 1985, *Innovation and Entrepreneurship*, William Heinemann, London.
- Elçi Ş., 2007, *İnovasyon: Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı*, Ankara.
- Elçi Ş., Karataylı İ., Karata S., 2008, *Bölgesel İnovasyon Sistemleri: Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, „Yayın”, No. TÜSİAD-T/2008-12/477, Graphis Matbaa, Ankara.
- Elliott J.E., 2005, *Introduction to the Transaction Edition*, [in:] Schumpeter J.A. (ed.), *The Theory of Economic Development*, Eleventh Printing, Transaction Publishers, New Brunswick.
- Eraydın A., 2002, *A Gateway Region That Looks For New Opportunities In Economic Development: The Assets And Problems Of The Region And The City of Mersin*, [in:] *The Problems of Urban Growth: Preserving While Developing*, „Mimarlık Fakültesi Yayınları”, 1, Mersin, p. 12–23.
- Gök T., 2009, *RIS Mersin Projesi Üzerine Bir Özet Değerlendirme*, „Planlama”, 3–4, p. 93–95.
- Kara M., 2005, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Mersin Limanı'nın Gelişimi*, [in:] *Tarih İçinde Mersin: Kollokyum II*, „Mersin Üniversitesi Yayınları”, 14, Mersin, p. 130–135.
- Köse S., 2002, *24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması*, [in:] *Planlama Dergisi* (DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı), <http://file.setav.org/Files/Pdf/24-ocak-1980-ve-5-nisan-1994-istikrar-tedbirlerinin-degerlendirilmesi.pdf> (last accessed: May, 2015).
- Levent T., 2009, *1980'lerden 2000'lere Mersin Ekonomik Yapısındaki Değişmeler*, [in:] *Mersin Sempozyumu 2008 Bildiriler Kitabı*, Cilt 2, Mersin, p. 1125–1143.

- Levent T., 2010, *Bir Hizmet Faaliyetinin Mekansallığı: Lojistik Sektörü İle İlgili İş Hizmetlerinin Mersin Kentindeki Mekansal Gelişimi Üzerine Görgül Bir Değerlendirme*, „Planlama”, 3–4, p. 63–81.
- Levent T., Sarıkaya Levent Y., 2010, *Bölgesel Gelişimde Ulus-Devletin Rolü: 1999–2009 Yılları Arası Kamu Yatırımları Üzerinden Bir Değerlendirme*, „Megaron”, 5(3), p. 1–13.
- Levent T., Sarıkaya Levent Y., 2011, *Türkiye'nin İlk Bölgesel Yenilik Stratejisi: RIS-Mersin Projesi*, 1. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, 22–23 Eylül 2011, Malatya, p. 177–184.
- Levent T., Sarıkaya Levent Y., 2013, *RIS-Mersin Projesi ve Mersin Bölgesel Yenilik Stratejisi: Yenilik Üzerine Yerel Bir Değerlendirme*, VII. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 18–19 Ekim 2012, TÜCAUM, Ankara Üniversitesi.
- Mersin İli Turizm Master Planı*, 2010, Barlas İmar Planlama Müşavirlik Ltd. Şti.
- Mersin İnovasyon Stratejisi 2006–2016*, 2008, Mersin.
- Mersin İnovasyon Stratejisi ve Eylem Planı*, 2008, Mersin.
- Mersin Lojistik Strateji Planı*, 2009, Maestro Danışmanlık AŞ ve Atilla Yıldıztekin, Mersin.
- Mersin Tarım Master Planı*, 2011, Maestro Danışmanlık AŞ, Mersin.
- Metin H., 2010, *Social and Institutional Impacts of Mersin Regional Innovation Strategy: Stakeholders' Perspective*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.
- Porter M.E., 1990, *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York.
- Schmookler J., 1966, *Invention and Economic Growth*, Harvard University Press, Massachusetts.
- Schumpeter J.A., 2005, *The Theory of Economic Development*, Eleventh Printing, Transaction Publishers, New Brunswick.
- Steward D.J., 1996, *Economic Recovery And Reconstruction In Postwar Beirut*, „Geographical Review,” 86(4), p. 487–504.
- Türel A., 2002, *Housing And Housing Industry In Mersin*, [in:] *The Problems of Urban Growth: Preserving While Developing*, „Mimarlık Fakültesi Yayınları”, 1, Mersin, p. 1–11.

PROJEKT RIS-MERSIN: PIERWSZA REGIONALNA STRATEGIA INNOWACJI W TURCJI I JEJ WYMIAR PRZESTRZENNY

Zarys treści Mersin to stosunkowo młode miasto tureckie. Mimo, że jego historia sięga zaledwie XIX wieku, to już doświadczyło bardzo istotnych zmian w strukturze urbanistycznej i gospodarczej. Mersin jako miasto portowe jest główną bramą do Anatolii i na Bliski Wschód. Charakter Mersin ukształtował się poprzez budowę nowego portu w 1962 roku, a także orientację preferencji ekonomicznych w kierunku eksportu począwszy od 1980 roku. Rezultatem tych działań było zwiększenie obrotów handlowych, a także pojawienie się nowych działalności gospodarczych. Kolejne znaczące zmiany w lokalnej gospodarce miały miejsce po wojnie w Zatoce Perskiej w 1990 roku, kiedy to zanotowano radykalne spadki transakcji handlowych z krajami Bliskiego Wschodu. W 2006 roku stworzono dla Mersin pierwszą regionalną strategię innowacji w Turcji – RIS-Mersin, która miała na celu zmianę tendencji spadkowej

lokalnej gospodarki oraz przyspieszenie rozwoju lokalnego. Strategia bazowała na idei innowacyjności jako kluczowego czynnika rozwoju lokalnego.

Celem niniejszego opracowania jest krytyczna ocena regionalnej strategii innowacji dla miasta Mersin i jej wymiaru przestrzennego w kontekście rozwoju lokalnego. Sukcesy i porażki tej strategii dostarczają ważnej lekcji dla innych regionów zmierzających do implementacji takich strategii.

Słowa kluczowe Mersin, regionalna strategia innowacji, wymiar przestrzenny.

Prof. Tolga Levent
Mersin University
Turkey

Anna Kołodziejczak

THE CONCEPTION OF EMBEDDEDNESS IN RESEARCH ON LOCAL DEVELOPMENT: A STUDY OF SIERAKÓW

Abstract This article presents the conception of embeddedness, which offers a new look at the development of rural areas based on their endogenous resources and the stimulation of their communities. The case in point will be the conditions and resources of the commune of Sieraków, located in the north-western part of Wielkopolska voivodeship in Poland, that contribute to its local development. Ways will be presented of reinforcing embeddedness, so as to help the commune keep as much as possible of the value added produced by the activity (agricultural and non-agricultural) of its residents, assisted by an efficient use of endogenous resources and geared to its further development.

Key words Embeddedness, local development, Sieraków.

1. Introduction

There are a variety of approaches to and interpretations of the conception of embeddedness, which makes it hard to employ in empirical studies. This notion, not defined too precisely in the literature, comes from the social anthropologist K. Polanyi (1944). He was of the opinion that the economy was not autonomous, as the classic economic theories would have it, but depended on social relations or politics. For Polanyi embeddedness meant a dependence between economic behaviour and social relations. The next scholar to tackle embeddedness was M. Granovetter (1985), who believed that economic entities did not make decisions in abstraction from the social context, and that their goal-oriented actions were embedded in concrete systems of current social relations. A significant role is played by the complex relations that hold among the participants of economic processes and that create networks. It is in them that individuals and firms and their economic behaviour are embedded.

The conception of embeddedness has been adapted to the specific nature of spatial-economic studies. Here it is understood as the rooting of various entities in

a certain milieu or surroundings as well as in a regional structure or local practices (Grzeszczak 1999, p. 57).

According to M. Hess (2004), entities are embedded in networks of relations and institutions, and the basic spatial scale of their analysis is a local or a regional one.

The dynamic development of the conception of embeddedness started in the mid-1990s when it was employed to give socio-economic phenomena a geographical description and explanation (Grabher 1994; Dicken et al. 1994; Saxenian 1994; Park 1996; Oinas 1998; Grzeszczak 1999; Stryjakiewicz 1999, 2004; Dicken, Malmberg 2001; Domański 2003, 2004). With all those various approaches, K. Stachowiak (2011) distinguishes the following forms of embeddedness:

1. Structural, which means the relationship between the behaviour of economic entities and the social structure in which they operate; this structure can restrict or aid their activity;
2. Cognitive, which means links between the behaviour of economic entities and cognitive processes (restricted rationality, subjectivity of information);
3. Cultural, which means a connection between the behaviour of economic entities and broadly understood culture, i.e. the patterns of thinking and acting, norms, values, skills and knowledge characteristic of a society; economic culture plays a role in development by creating an informal framework for economic activity specific to the given place or region;
4. Political, which means connecting the behaviour of economic entities with political processes or structures;
5. Institutional, which means connecting economic behaviour with institutions, i.e. economic rules that govern relations between entities; and
6. Spatial, which means connecting entities with a specified area and processes occurring there. It combines elements of the other forms of embeddedness – cultural, political or institutional – limited to a concrete territory. Z. Chojnicki (1999, p. 318) defines a territory as „an area on the Earth’s surface, together with its material, natural and artificial contents, effectively controlled by a human community”.

In reality, all those forms of embeddedness are interconnected and rarely appear in isolation, which follows from the complexity and multi-dimensionality of social life.

This paper seeks to present the conception of embeddedness that can stimulate the development of rural areas based on the assets they possess. The case in point will be the conditions and resources of the commune of Sieraków that contribute to its development. The analysis rested on Central Statistical Office data as well as information and strategic documents obtained from the Sieraków Commune Office. The fieldwork embraced making an inventory, a survey research among residents and tourists in the summer of 2014, and interviews with representatives of various institutions and associations operating in the commune, including the Noteć Forest Local Action Group, the Obra–Warta Local Fishing Group, the Wielkopolska Complex of Landscape Parks, and the Sieraków Forest Inspectorate.

2. The conception of embeddedness and local development

The conception of embeddedness presupposes the use of an area's local resources for its development, both economic and social. It is an effect of changes in thinking about functions and goals of rural development. Embeddedness is connected with the idea of sustainable development which, in the opinion of T. Adamski and K. Górlach (2007), implies the adoption of a transformation strategy that will not do any harm to the natural, economic and social resources located in an area, thus allowing its development to continue in the future. Sustainable development rests on a neo-endogenous mechanism which assumes that, apart from mass participation of local actors, it is necessary to engage supra-local ones: regional authorities, non-governmental organisations operating on a larger scale, and even the central government.

Embeddedness means that there develops a peculiar socio-economic system of interrelations in an area which, by proper management of resources (whether or not formalised), makes it possible to keep a maximum of profits and advantages deriving from them in the area for the use of the local community and its development. It should be emphasised that the local development of an area follows from social and economic determinants, and that it is always embedded in a concrete institutional milieu. Often of no little importance in shaping it are local governments and various organisations, like local action groups, economic chambers, agricultural associations and cooperatives, or even parishes. In a local development model based on the conception of embeddedness, economic processes (production, distribution, consumption) are activities that share local resources and flows of goods, both material and non-material (services), taking place in an area (fig. 1). What is significant is assigning a value to an asset (a landscape, an activity, a skill of residents) closely connected with the area where it occurs. Thus distinguished, the asset gives rise to processes in which there develop a variety of relations among local actors: economic entities, the community, self-government, and organisations. Within those diverse micro-structures, the activities and relations holding among their participants determine the nature of the local economy, while interaction networks are shaped by power relations. In the opinion of P. Dicken (2004), the most important factors influencing the relative power of actors, and thus affecting local development, are control over the key local assets possessed and the spatial scope of activity.

It can be stated that the idea underlying the conception of embeddedness is the use of strictly local, endogenous resources based on cooperation of residents offering their products and services on the market. Then as much as possible of the value added by the activity of the residents will be kept in the area and will serve local development (Jasiński et al. 2014).

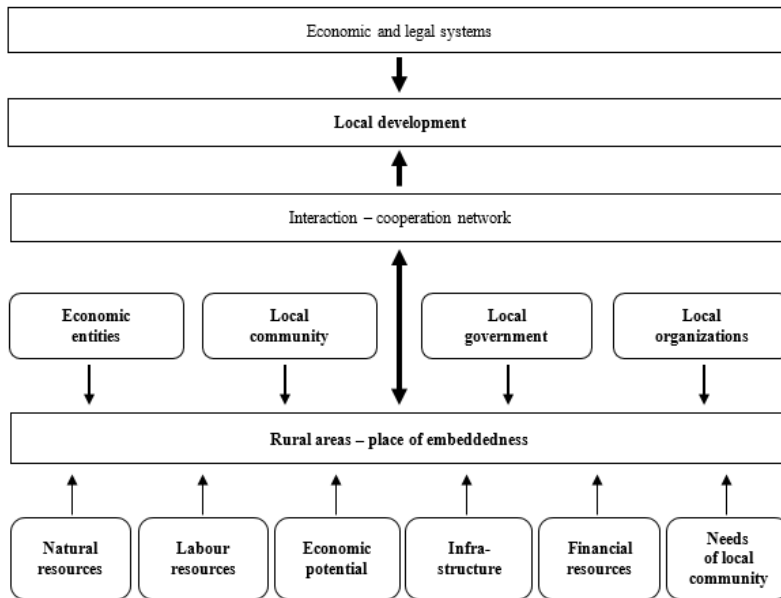

Fig. 1. Local development model based on the conception of embeddedness

Source: A. Kołodziejczak

3. Local determinants of the development of Sieraków

The urban-rural commune of Sieraków is a case well illustrating the practical rules of embeddedness based on comprehensive tourist services. It is located in the western part of Wielkopolska voivodeship, in Międzychód powiat, some 70–85 km north-west of Poznań. Situated in the Poznań Lakeland, it is cut in the central part by the Warta river. The north is occupied by the Noteć Forest. The characteristic elements of the commune landscape are woods and lakes. Woodland accounts for the greatest proportion of the total area (57%), followed by farmland (28.5%), water bodies (8%) and built-up areas (5.5%). The settlement system of the commune includes the town of Sieraków and 15 villages (fig. 2).

The villages differ in their population number. In 2013 the commune had 8,770 inhabitants of whom 6,117 lived in the town. The commune is rich in natural resources. To protect its nature and the postglacial landscape, the Sieraków Landscape Park was established in 1991 in its central and southern parts, with the seat at Chalin. Half of the Park, i.e. 153 km², occupies 75% of the commune area; the other half lies in three neighbouring communes. There are four reserves in the park. The entire northern part of the commune is covered by the second largest woodland complex in Poland, the Noteć Forest. In the south the woods are more diversified, partly broad-leaved. There are three NATURA 2000 areas:

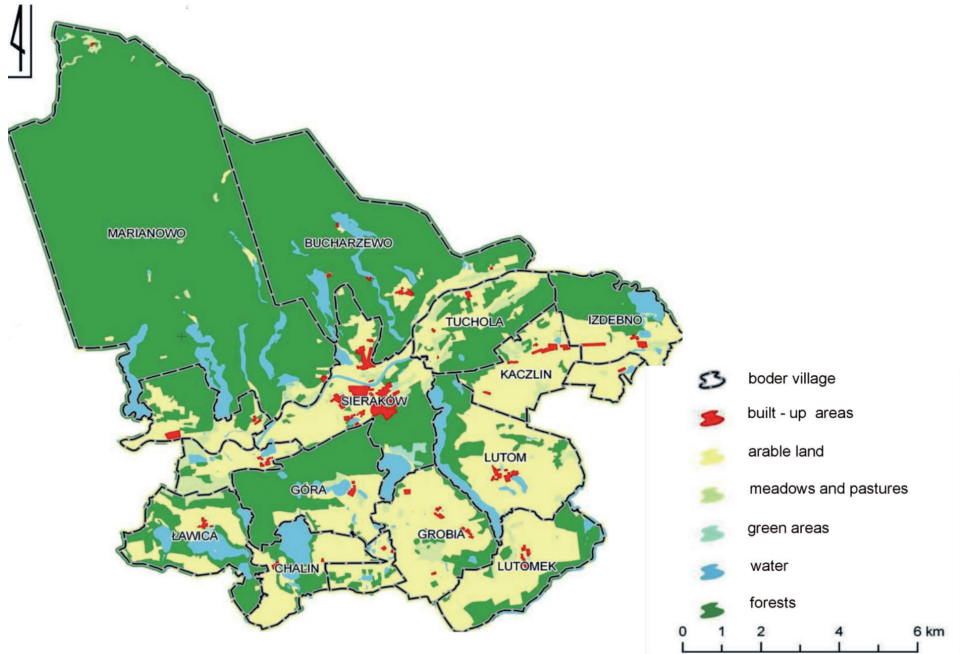

Fig. 2. Land-use pattern in the commune of Sieraków

Source: A. Świdorski

the Sieraków Refuge, the Noteć Forest, and Lake Kubek. The entire area lies in the basin of the Warta river, which cuts the commune latitudinally. The Warta is a transport corridor, part of the Great Wielkopolska Loop water trail. There are many lakes totalling 1,280 ha in area, which gives the commune a lake percentage of 6%, despite the water-poor northern part. Such a high index distinguishes the commune in the Wielkopolska-Kujavia Lakeland with its average lake percentage of 1.23% (Choiński 2007).

With those natural resources, Sieraków is a recreational commune operating as a tourist hinterland of Poznań. In the opinion of tourists, Sieraków means woodland and water bodies. In the summer visitors come here for its lakes, in the autumn, to pick mushrooms, and in the winter and spring, to explore tourist trails, to ride horses, and to relax. The commune's index of tourist traffic intensity (Schneider's index) as expressed by the number of tourist beds per 1,000 residents amounts to 5,187 (Szromek 2012), seven times as high as the average for Poland (724) and more than twice the average for Międzychód powiat (2,047). The number of tourists per bed in the commune of Sieraków is 51, which is much higher than the average for Międzychód powiat (36.2) and the national mean (48.7; Kaczmarek 2014).

The commune of Sieraków performs agricultural and tourist functions. In 2013, 39.4% of its residents worked in agriculture, while services accounted for 32.6% of total employment. The unemployment coefficient was low, at 4.5%. The economic potential of the commune rests on 400 agricultural holdings and 500 economic entities, most of them active in trade, tourism and construction. The largest plants are the Warta-Glass glassworks in Sieraków, the ABP Poland meat plant with Irish capital at Kłosowice, and the Podolski commercial-manufacturing firm at Lutomek.

The commune is crossed by voivodeship, powiat and commune roads. The road network is better developed in the south and less dense in the north, which makes it less accessible by car. Across the commune runs a non-electrified single-track Szamotuły-Międzychód railway line (operating in the summer and autumn as a tourist attraction). The commune has a well-developed water-pipe network, but a poorly developed sewage system. It is a member of the Noteć Forest Local Action Group and the Obra-Warta Local Fishing Group. Almost 50% of its outlays go to tourism.

What is very important when making natural resources available to the public is their tourist development. In the commune there are trails of various length belonging to many administrators, e.g. local governments at the voivodeship, powiat and commune levels, the Managing Board of the Landscape Parks of Wielkopolska Voivodeship, the State Forests, and the Polish Tourist and Sightseeing Society. Those various entities finance the marking of those trails and the information about them. The commune of Sieraków has a dense network of hiking routes, totalling about 200 km in length. This is complemented by didactic paths, which can be found, e.g., near Lake Lutomskie or in the Chalin area. The commune's bike trails are connected with the Wielkopolska System of Bike Trails. Its density of about 85 km of bike trails per 100 km² places the commune among the best in the voivodeship. Crossing the commune is the Wolf's Horse-Riding Trail, with an intended ultimate length of 240 km, which allows horse-riding excursions of several days' duration. There are also three canoe trails in the commune. One of them, located on the Warta river, is marked as part of the Great Wielkopolska Loop. Launching sites and places offering tourist services can be found in Sieraków and Chorzępowo.

The location of and spatial differences in the commune's assets make it possible to distinguish four tourist zones (fig. 3):

- Zone A, embracing areas around lakes Jaroszewskie and Lutomskie. The area is attractive in terms of landscape (lakes, woods, a reserve) and sporting-recreational facilities, as well as the tradition of active tourism. The forms especially recommended in this zone are water-related, recreational and sport tourism;
- Zone B, embracing the city centre. The centrally located city is a link between the northern and the southern parts of the commune via the only bridge on the

Warta river. The centre has several cultural attractions (the Opaliński castle, a stud farm, the market, the Warta river, churches), while its other assets justify initiating culinary tourism and developing cultural, horse-riding and Warta-related tourism:

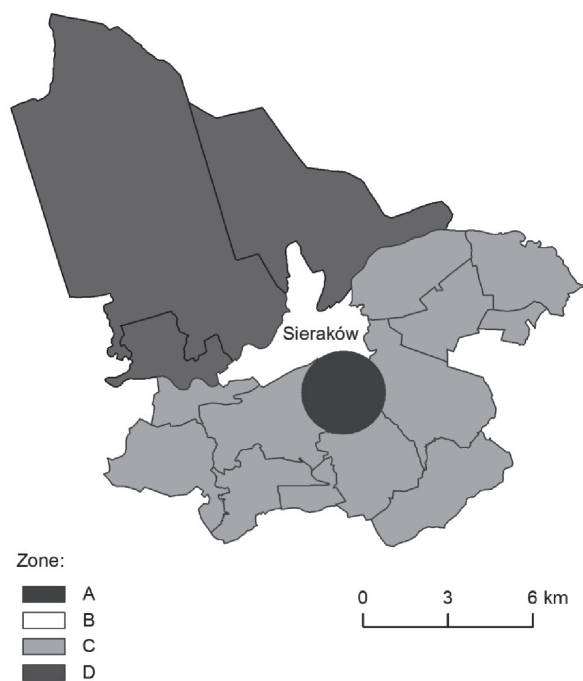

Fig. 3. Tourist zones in the commune of Sieraków

Source: A. Kołodziejczak

- Zone C, embracing the southern part of the commune's rural areas. It boasts a natural environment attractive in tourist and recreational terms because of a variety of landscapes (a diversified relief, numerous lakes in forest-agricultural surroundings) and legally protected natural curiosities (a landscape park, reserves, monuments of nature, NATURA 2000 areas). The forms of tourism that should develop in this zone are educational, cycling, cultural, and rural (agritourism and ecotourism);
- Zone D, embracing the northern part of the commune on the other bank of the Warta, namely the woodland areas of the Noteć Forest. Its resources, combined with the tendencies on the regional tourist market, allow the development of agritourism, ecotourism, cycling, horse-riding, hiking, water-based tourism, and tourism for blind people.

The adaptation of assets to tourist use requires taking appropriate organised measures that make it easier and more attractive to visit them, but also that secure areas valuable in natural terms against devastation by tourists. The scope and scale of measures taken can vary greatly, depending on the type and spatial structure of the assets and the forms of tourist traffic developing in an area. In the case of the commune of Sieraków, by proper management of the local resources, tourism allows keeping a maximum of profits and advantages deriving from it for the use of the local residents and development. Of great significance in this respect is the local government, which engages in cooperation with institutional partners. Because the commune belongs to a network of tourist products of Wielkopolska, it is expected to cooperate with the authorities of Międzychód powiat and Wielkopolska voivodeship. An increase in the number of tourists visiting the commune requires the involvement of all persons engaged in the organisation and promotion of tourism, hence the commune cooperates with the Wielkopolska Tourist Organisation, the Wielkopolska Complex of Landscape Parks, the Sieraków Forest Inspectorate, and the Sieraków Stud Farm. The commune also remembers theme-related partners connected with individual measures, like the Noteć Forest Local Action Group, the Odra–Warta Local Fishing Group, or the Barrier-Free Countryside Association. Tourist development requires support for plans and initiatives as well as new forms of social activity, therefore the commune cooperates with culture-promoting institutions and organisations: the Opaliński castle, the Sieraków Cultural Centre, the Society of the Sieraków Land Lovers, or the Shooting Society, as well as sports institutions and organisations.

The numerous measures and ventures undertaken by the local government and community of the commune of Sieraków boost employment and help to improve the quality of life of its residents. It was necessary to choose directions of the commune's tourist development, hence its cooperation with the Institute of Socio-Economic Geography and Spatial Management and the Tourism and Recreation Chair of Adam Mickiewicz University in Poznań on such a strategy up to 2020. It was intended to determine the mission and the vision, or strategic goals, of tourist development here and to create brand-name tourist products involving the use of the local resources.

4. Conclusions

Development based on the conception of embeddedness relies on the common resources of goods deriving from the local specificity, endogenous raw materials, and skill in their development. Those conditions are met by the commune of Sieraków, where common resources have been identified, appreciated, and put to ever wider use. The local authorities run successive development projects employing those well-identified local resources. There are still many possibilities of reinfor-

cing the development on the basis of the conception of embeddedness because, while the residents and tourists visiting the commune are aware of the commune's brand name and its worth, it promotes the place rather than the products. The commune and its brand-name tourist products lack an expressive image. The Strategy for the development of tourism in the commune of Sieraków until 2020, drawn up by a team of Adam Mickiewicz University research workers, is intended to establish tasks in this field that should be carried out under the direction of the local authorities.

At this point I would like to thank the commune authorities, who ordered the preparation of the Strategy for the development of tourism in the commune of Sieraków until 2020, all persons who have contributed to it by their opinions and involvement, and those who have given us a lot of important information about tourism in the commune in the course of interviews.

BIBLIOGRAPHY

- Adamski T., Gorlach K., 2007, *Koncepcja rozwoju neo-endogennego, czyli renesans znaczenia wiedzy lokalnej (Conception of neo-endogenous development, or the revival of the importance of local knowledge)*, [in:] Gorlach K., Niezgoda M., Seręga Z. (eds), *Socjologia jako służba społeczna. Pamięci Władysława Kwaśniewicza*, Wydawnictwo UJ, Kraków, p. 137–150.
- Choiński A., 2007, *Limnologia fizyczna Polski (Physical limnology of Poland)*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Chojnicki Z., 1999, *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii (Methodological and theoretical foundations of geography)*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Dicken P., Kelly P.F., Olds K., Yeung H.W.-C., 1994, *The local embeddedness of transnational corporations*, [in:] Amin A., Thrift N. (eds), *Globalization, institutions and regional development in Europe*, Oxford University Press, Oxford, p. 23–45.
- Dicken P., Malmberg A., 2001, *Firms in territories: A relational perspective*, „Economic Geography”, 77(4), p. 345–363.
- Dicken P., 2004, *Geographers and ,globalization': (yet) another missed boat?*, „Transactions of the Institute of British Geographers”, 29(1), p. 5–26.
- Domański B., 2003, *Transnational corporations in Polish manufacturing. Their embeddedness and impact on Poland's role in the European economy*, [in:] Kukliński A., Skaza B. (eds), *Europe in the perspective of global change*, The Polish Association for the Club of Rome, Oficyna Wydawnicza Rewasz, Warszawa, p. 315–322.
- Domański B., 2004, *Local and regional embeddedness of foreign industrial investors in Poland*, [in:] Paszkowski M. (ed.), *Effectiveness, geographical space, quality of life*, „Prace Geograficzne”, 114, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, p. 37–54.
- Grabher G., 1994, *The disembedded regional economy: The transformation of East German industrial complexes into Western enclaves*, [in:] Amin A., Thrift N. (eds), *Globalization, institutions and regional development in Europe*, Oxford University Press, Oxford, p. 177–195.

- Granovetter M., 1985, *Economic action and social structure: The problem of embeddedness*, „American Journal of Sociology”, 91(3), p. 481–510.
- Grzeszczak J., 1999, *Bieguny wzrostu a formy przestrzeni spolaryzowanej (Growth poles and forms of polarised space)*, „Prace Geograficzne”, 173, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Hess M., 2004, *'Spatial' relationships? Towards a reconceptualization of embeddedness*, „Progress in Human Geography”, 28(2), p. 165–186.
- Jasiński J., Michalska S., Śpiewak R., 2014, *Rynki zakorzenione – koncepcja uruchomienia mechanizmów lokalnego rozwoju (Embedded markets: A conception of starting local development mechanisms)*, „Wieś i Rolnictwo”, 3(164), p. 105–123.
- Kaczmarek U., 2014, *Baza noclegowa i ruch turystyczny (Accommodation base and tourist traffic)*, [in:] Kołodziejczak A. (ed.), *Strategia rozwoju turystyki w gminie Sieraków do 2020 r.*, CD version, p. 32–36.
- Oinas P., 1998, *The embedded firm? Prelude for a revived geography of enterprise*, „Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis”, A–143, Helsinki School of Economics and Business Administration, Helsinki.
- Park S.O., 1996, *Networks and embeddedness in the dynamic types of new industrial districts*, „Progress in Human Geography”, 20(4), p. 476–493.
- Polanyi K., 1944, *The great transformation: The political and economic origins of our time*, Beacon Press, Boston.
- Saxenian A., 1994, *Regional advantage: Culture and competition in Silicon Valley and Route 128*, Harvard University Press, Cambridge.
- Stachowiak K., 2011, *Rola koncepcji zakorzenienia w geograficznych badaniach nad globalizacją (Role of the concept of embeddedness in geographical research on globalization)*, *Podstawowe idee i koncepcje w geografii*, t. 1, p. 83–99.
- Strategia rozwoju turystyki w gminie Sieraków do 2020 roku (Strategy for the development of tourism in the commune of Sieraków until 2020)*, 2015, CD version.
- Stryjakiewicz T., 1999, *Adaptacja przestrzenna przemysłu w Polsce w warunkach transformacji (The spatial adaptation of industry in Poland in the conditions of transformation)*, „Seria Geografia”, 61, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Stryjakiewicz T., 2004, *Sieci gospodarcze w Polsce w warunkach transformacji (Economic networks in Poland in the conditions of transformation)*, [in:] Parysek J. (ed.), *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989–2002*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, p. 25–44.
- Szromek A., 2012, *Wskaźniki funkcji turystycznej. Koncepcja wskaźnika funkcji turystycznej i uzdrowiskowej (Indices of the tourist function. The conception of an index of a tourist and spa function)*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.

KONCEPCJA ZAKORZENIENIA W BADANIACH NAD ROZWOJEM LOKALNYM – STUDIUM SIERAKOWA

Zarys treści

W artykule przedstawiono koncepcję zakorzenienia, która jest nowym spojrzeniem na możliwość rozwoju lokalnego obszarów wiejskich w oparciu o występujące tam zasoby endogenne oraz mechanizm stymulowania społeczności. W tym kontekście pokazane zostały warunki i zasoby gminy miejsko-wiejskiej Sieraków położonej

w północno-zachodniej części województwa wielkopolskiego, które przyczyniają się do jej rozwoju lokalnego. Sieraków w oparciu o zasoby przyrodnicze jest gminą wypoczynkową, stanowiąc turystyczne zaplecze Poznania. Przystosowanie walorów do użytkowania turystycznego wymaga podjęcia odpowiednich zorganizowanych działań, które z jednej strony powinny ułatwiać i uatrakcyjnić ich zwiedzanie, drugiej – zabezpieczać przed niszczeniem przez turystów obszarów cennych przyrodniczo. Gmina Sieraków jest przypadkiem dobrze ilustrującym praktyczne zasady zakorzenienia opartego na kompleksowej usługach turystycznej.

Słowa kluczowe Koncepcja zakorzenienia, rozwój lokalny, Sieraków.

Dr hab. Anna Kołodziejczak, prof. UAM
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Lidia Groeger

ZAGOSPODAROWANIE MIEJSKIEJ PRZESTRZENI MIESZKANIOWEJ W ASPEKCIE POTRZEB SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH

Zarys treści Opracowanie zawiera informacje na temat wartościowania elementów zagospodarowania publicznej przestrzeni mieszkaniowej w opiniach mieszkańców miast. Odpowiada na dwa pytania: Jakie jest zróżnicowanie ocen znaczenia wskazywanych elementów dla jakości życia mieszkańców? Jaka jest faktyczna hierarchia zindywidualizowanych potrzeb mieszkańców sześciu miast w zakresie zagospodarowania ich przestrzeni mieszkaniowej? W opracowaniu wykorzystano wyniki badań ankietowych na temat wartościowania przestrzeni mieszkaniowej, przeprowadzone wśród 1 500 mieszkańców sześciu miast o zróżnicowanej organizacji przestrzeni mieszkaniowej.

Słowa kluczowe Przestrzeń mieszkaniowa, preferencje mieszkaniowe, wartościowanie przestrzeni, potrzeby mieszkańców, rozwój lokalny, Łódź, Bełchatów, Łask, Głowno, Stryków, Rzgów.

1. Wprowadzenie

Rozwój lokalny rozumiany jako „prowadzenie działań na rzecz rozwoju gospodarczego i społecznego danej jednostki terytorialnej (miasta, gminy) z wykorzystaniem jej zasobów, z uwzględnieniem potrzeb mieszkańców oraz przy ich udziale w podejmowanych działaniach” (Parysek 1995, s. 37) wskazuje, że mamy do czynienia z ciągłym procesem, w którym głównymi czynnikami sprawczymi rozwoju są siły i czynniki wewnętrzne. Podmiotem rozwoju lokalnego są mieszkańcy, a rozwój lokalny nie jest postrzegany tylko przez pryzmat rozwoju gospodarczego. Podstawowym kryterium rozwoju lokalnego jest zadowolenie mieszkańców i zaspokojenie postrzeganych przez nich potrzeb. To społeczności lokalne są głównym podmiotem, jak i animatorem szczególnego procesu zmian określanego rozwojem lokalnym.

Propagowany tu wzór rozwoju lokalnego wykorzystujący wewnętrzny potencjał zbiorowości lokalnych, uwzględniający zindywidualizowane potrzeby społeczności lokalnych, przez lata funkcjonowania w naszym kraju realnego socjalizmu był marginalizowany przez instytucje organizujące i promujące zmiany społeczne, gospodarcze i kulturowe. Ponieważ sytuacja ta w dużej mierze trwa nadal, dlatego w postulatach zgłaszanych przez urbanistów (Karta Przestrzeni Publicznej) oraz w dokumencie „*Krajowa Polityka Miejska*” zwraca się uwagę środowisk na: problemy braku standardów urbanistycznych w praktyce planistycznej, które chroniłyby interesy społeczne; tendencje do ograniczania partycypacji społecznej oraz brak narzędzi do artykulacji zbiorowych interesów społecznych. Problemem jest również niska aktywność społeczna w procesach definiowania lokalnej polityki przestrzennej oraz słabość systemu komunikowania się władz lokalnych ze społeczeństwem. Dlatego tak ważnym jest, aby budować świadomość społeczną znaczenia zagospodarowania publicznej przestrzeni mieszkaniowej dla jakości życia mieszkańców i zbilansowania wartości ekonomicznych i społecznych w przestrzeni lokalnej.

Przestrzeń mieszkaniowa¹ jest podstawowym składnikiem struktury przestrzeni miejskiej, jej fizjonomia, organizacja i zagospodarowanie wraz z czynnikiem społecznym ją tworzącym i użytkującym, generuje jakość publicznej przestrzeni miejskiej, w której funkcjonujemy i uważamy za atrakcyjną. Publiczne przestrzenie mieszkaniowe wytwarzane są przez użytkowników miasta, dlatego istotnym jest spojrzenie na ich cechy zagospodarowania od strony oczekiwań mieszkańców miast. Bowiernie nie ma jednego wzorca przestrzeni publicznej, który byłby uniwersalny i powszechnie akceptowalny ze względu na zróżnicowany charakter organizacji przestrzeni naszych miast (Groeger 2013).

Dobrej jakości przestrzeń publiczna pełni funkcję promocyjną dla danego obszaru i przyczynia się do jego rozwoju (Groeger 2012). Korzystają na tym wszyscy użytkownicy, nie tylko mieszkańcy, ale gmina i firmy deweloperskie lokalizujące w atrakcyjnych miejscach swoje inwestycje. Początek XXI wieku przyniósł rosnące zainteresowanie przestrzenią publiczną jako dobrem wspólnym, od którego zależy jakość życia, budowanie tożsamości lokalnej i atrakcyjności miejsca. Wzrost zainteresowania publiczną przestrzenią miejską znalazł swe odzwierciedlenie w coraz większej liczbie publikacji naukowych poświęconych tej problematyce (Jażdżewska 2011; Heffner, Marszał 2012; Bartosiewicz, Marszał 2013).

Przestrzeń publiczna jest swoistym dobrem wspólnym, które wpływa w istotny sposób na jakość życia, dlatego w celu racjonalnego kształtowania publicznej przestrzeni mieszkaniowej konieczne są badania służące pozyskaniu opinii mieszkańców i zapewne jeszcze trudniejsze działania polegające na uwzględnie-

¹ Przestrzeń mieszkaniowa – część przestrzeni (geograficznej) pełniąca realnie lub potencjalnie funkcje mieszkaniowe, zagospodarowana na cele mieszkaniowe, postrzegana i wartościowana przez ludność jako miejsce zamieszkania (Groeger 2013).

niu ujawnionych oczekiwań w opracowaniach planistycznych oraz kontroli ich faktycznego wdrażania w praktyce podejmowanych decyzji na szczeblu lokalnym.

Przestrzeń publiczna jest wytwarzana przez społeczeństwo w procesie użytkowania, postrzegania, nadawania odpowiednich znaczeń i waloryzowana, co szeroko opisał B. Jałowiecki w teorii społecznego wytwarzania przestrzeni (Jałowiecki 1988). Przestrzeń jest wartością dla użytkujących ją jednostek i grup społecznych. Ludzie nadają jej wartość w zależności od swojej wiedzy, doświadczeń, kulturowych wzorców lub intuicyjnego odbioru danej rzeczywistości (Majer 2010). Sposób ukształtowania i funkcjonowania przestrzeni mieszkaniowej zależy od społecznego systemu wartości i jego aktualnych uwarunkowań, ale także od jakości i skuteczności prawa, sprawności władzy lokalnej i instytucji publicznych (Karp i in. 2009).

Często dążenia grupy osób sprawujących władzę w mieście oscylują wokół ich własnych wyobrażeń i mogą odbiegać od faktycznych ocen i deklarowanych potrzeb mieszkańców (Karwińska 2008). Dlatego możliwość uzyskania, w prosty sposób, informacji od mieszkańców może przyczynić się do lepszego zarządzania miastem, a wówczas i mieszkańcy będą czuli większą z nim więź, a ich zadowolenie z miejsca zamieszkania będzie przekładać się na podniesienie ich jakości życia i w konsekwencji stymulować prawidłowy rozwój lokalny. Spełnienie potrzeb prowadzi do osiągnięcia zadowolenia, szacunku i samorealizacji mieszkańców, a także być motywatorem wzrostu, rozwoju społecznego i gospodarczego w przestrzeni lokalnej.

Podjęcie tematu aktualnych potrzeb społeczności lokalnych w zakresie zagospodarowania miejskiej przestrzeni mieszkaniowej wymagało odpowiedzi na następujące pytania:

1. Czy mieszkańcy miast o zróżnicowanej organizacji przestrzeni mieszkaniowej tak samo, czy w różny sposób, wartościują przestrzeń pożądaną w miejscu zamieszkania i aktualnie zamieszkiwaną?
2. Jaki jest poziom niedostosowania aktualnie zamieszkiwanej przestrzeni mieszkaniowej w stosunku do oczekiwań mieszkańców?
3. Jaka jest hierarchia celów rozwoju lokalnego w sferze podniesienia jakości życia mieszkańców w badanych miastach?

2. Metoda badań

Materiał źródłowy do badania właściwego stanowiły badania ankietowe przeprowadzone w latach 2010–2012 wśród 1 500 mieszkańców sześciu miast reprezentujących zróżnicowane typy miejskiej przestrzeni mieszkaniowej, określone na podstawie typologii miejskiej przestrzeni mieszkaniowej dla miast województwa łódzkiego (Groeger 2013).

Metoda została oparta na trzech podstawowych krokach:

1. Wstępne badanie ankietowe (z pytaniami otwartymi) określające, jakie elementy zagospodarowania przestrzeni mieszkaniowej są pożądane dla ankietowanych osób w miejscu zamieszkania. Badanie, w przypadku niniejszego opracowania, przeprowadzono na próbie 100 mieszkańców Pabianic i 100 mieszkańców Ozorkowa z zachowaniem struktury płci i wieku ankietowanych odpowiadającej strukturze mieszkańców tych miast. Dodatkowo przeprowadzono badanie kontrolne wśród ok. 50 studentów geografii. Celem badania było określenie cech przestrzeni mieszkaniowej, mającej znaczenie przy wyborze miejsca zamieszkania. Przy konstrukcji pytań zwracano szczególną uwagę na używanie języka i sformułowań, które były używane i zrozumiałe dla przeciętnego mieszkańca miasta². Uzyskane w ten sposób cechy przestrzeni mieszkaniowej poddano właściwemu badaniu ankietowemu. Pytania w ankiecie właściwej miały formę zamkniętą. W zakresie cech przestrzeni publicznej wartościowanej w miejscu zamieszkania pytano o wagi danych cech, prosząc o ocenę ich wpływu na jakość miejsca zamieszkania. W kolejnym pytaniu proszono o ocenę tych samych cech w aktualnym miejscu zamieszkania. Uzyskanie wartościowania cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej, w tych dwu zestawieniach ocen, umożliwiała w dalszym postępowaniu określenie wskaźników niedostosowania cech aktualnie użytkowanej publicznej przestrzeni mieszkaniowej w stosunku do pożądanej w miejscu zamieszkania;
2. Właściwe badanie ankietowe przeprowadzono w sześciu miastach reprezentujących zróżnicowane typy organizacji przestrzeni mieszkaniowej (Groeger 2013). Były to: Łódź, Bełchatów, Łask, Głowno, Stryków i Rzgów. W każdym z miast przeprowadzono 250 ankiet;
3. Dobór respondentów odpowiadał strukturze mieszkańców miast pod względem struktury płci i wieku. W większych miastach dodatkowo zadbano, aby ankietowani mieszkańcy pochodzili ze wszystkich rejonów mieszkaniowych.

Dochowując szczególnej staranności w doborze respondentów pod względem struktury demograficznej, starano się spełnić warunek możliwie największej reprezentatywności badań. Przyjęcie takiego rozwiązania jest zgodne z tezą M. Szredera (2004), wskazującą na wysoką zgodność uzyskanych w ten sposób wyników z badaniami na próbach losowych (Szreder, Krzykowski 2005).

Zaproponowana w niniejszym opracowaniu metoda wartościowania cech przestrzeni mieszkaniowej oparta została na bonitacji punktowej, cyfrowo-sumacyjnej, gdzie w skali od 0 – brak opinii, 1 – bardzo małe znaczenie, 2 – małe znaczenie, 3 – przeciętne znaczenie, 4 – duże znaczenie cechy, do 5 – bardzo duże znaczenie cechy, określone zostało znaczenie elementów przestrzeni mieszkaniowej uznanych za istotne w miejscu zamieszkania przez mieszkańców miast.

² Na przykład terminy „prywatna przestrzeń mieszkaniowa” zastąpiono „cechami mieszkania i budynku, w którym się znajduje”, a „publiczną przestrzeń mieszkaniową” zastąpiono „otoczeniem miejsca zamieszkania”.

Odpowiedzi uzyskane z ankiet zapisano w bazie programu SPSS i poddano obróbce w celu uzyskania informacji na temat wartościowania 15 cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej (pożądaney i aktualnie zamieszkiwanej). Wszystkie dane wynikowe przedstawiono w zgrupowaniach dla poszczególnych miast.

W celu określenia poziomu niedostosowania aktualnie zamieszkiwanej przestrzeni mieszkaniowej w stosunku oczekiwań mieszkańców skonstruowano wskaźnik niedostosowania, będący różnicą między preferowanym a obecnym stanem zagospodarowania przestrzeni mieszkaniowej w zakresie badanych cech. Na jego podstawie określono hierarchię potrzeb mieszkańców w zakresie zagospodarowania publicznej przestrzeni mieszkaniowej.

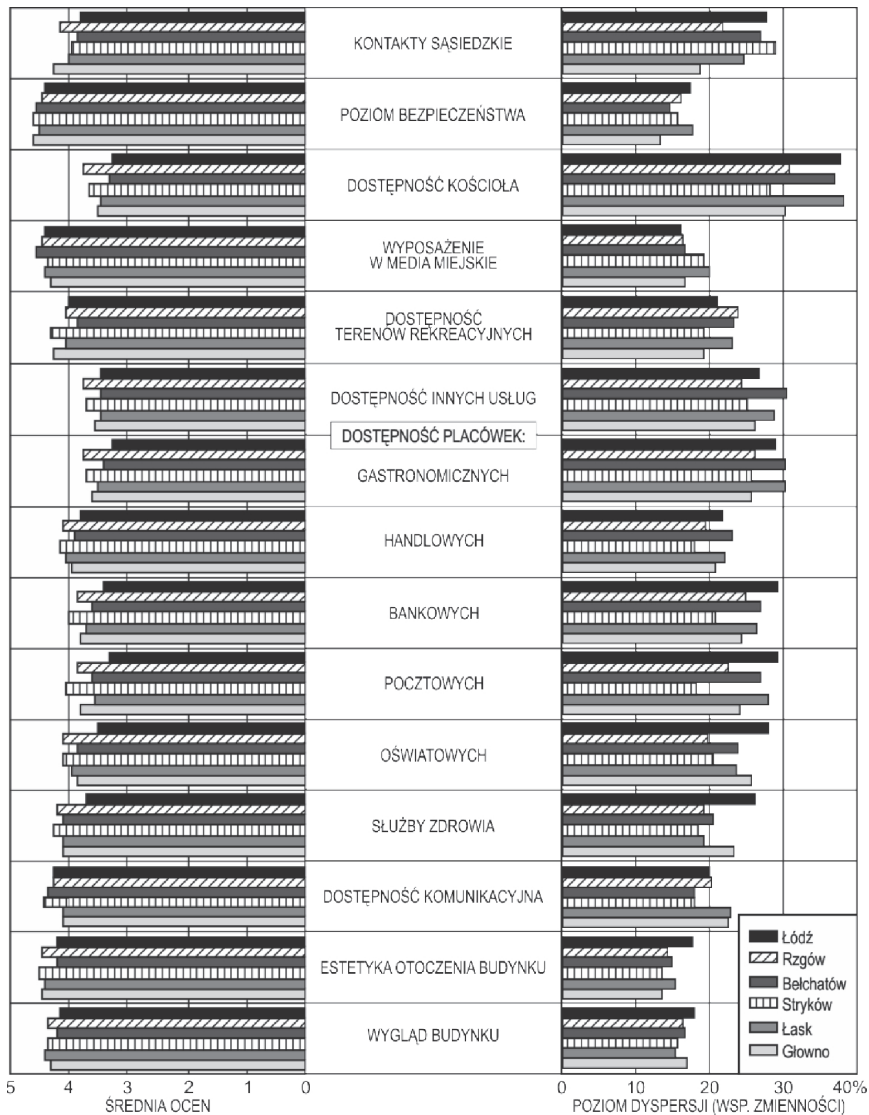
3. Wartościowanie pożądaneych cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej przez mieszkańców miast

Respondenci z sześciu miast województwa łódzkiego, reprezentujących zróżnicowane typy organizacji przestrzeni mieszkaniowej (Łódź, Bełchatów, Łask, Głowno, Stryków, Rzgów), dokonali wartościowania cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej, istotnych w miejscu zamieszkania. Wartościowaniu podlegało 15 cech uznanych za pożądane w miejscu zamieszkania. Respondenci oceniali cechy dwukrotnie. Jedna ocena dotyczyła znaczenia dla jakości preferowanego miejsca zamieszkania. W drugiej ocenie osoby ankietowane wartościowały swoje aktualne miejsce zamieszkania ze względu na wyróżnione 15 cech. Rezultatem przeprowadzonych wartościowań były dwa zestawienia określające znaczenie dla mieszkańców miast cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej pożądaneych w miejscu zamieszkania (rys. 1) i aktualnego miejsca zamieszkania (rys. 2). Porównanie tych ocen umożliwiło określenie dystansu między preferencjami a aktualnie zajmowanym miejscem zamieszkania.

W zakresie wartościowań istotności cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej dla jakości preferowanego miejsca zamieszkania, oceny wykazywały wartości od 1 do 5 punktów. Średnie wartości ocen dla respondentów wskazywały, że pożądane cechy publicznej przestrzeni mieszkaniowej oceniane były przez ogół respondentów na poziomie od 3,5 (dostępność³ kościoła) do 4,52 (poziom bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania).

Do najwyżej wartościowanych pożądaneych cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej, obok poziomu bezpieczeństwa, należało: wyposażenie w media miejskie, estetyka otoczenia, wygląd budynku, dostępność komunikacyjna, dostępność terenów rekreacyjnych, dostępność placówek zdrowia, kontakty sąsiedzkie oraz dostępność placówek handlowych. Wszystkie te cechy były oceniane na poziomie powyżej 4 punktów, czyli jako ważne w miejscu zamieszkania. Uwydatniła się

³ Dostępność rozumiana jest jako „możność dojścia, dotarcia, dostania się do jakiegoś miejsca” (*Słownik Języka Polskiego*, 1998).

Rys. 1. Wartościowanie pożądanych cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej przez mieszkańców Łodzi, Belchatowa, Łasku, Głowna, Strykowa i Rzgowa

Źródło: opracowanie własne

prawidłowość, że im dana cecha była przez respondentów wyżej wartościowana, tym zróżnicowanie jej ocen było niższe. Respondenci najwyższą zgodnością ocen wykazali się w stosunku do wartościowania poczucia bezpieczeństwa oraz estetyki otoczenia. Współczynnik zmienności w tych przypadkach nie przekroczył 16%, co świadczy o bardzo małym zróżnicowaniu ocen.

Najniżej wartościowana była dostępność kościoła, placówek gastronomicznych, pocztowych i bankowych. Dostrzegano potrzebę ich lokalizacji w miejscu zamieszkania, ale wyraźnie inne cechy publicznej przestrzeni mieszkaniowej były dużo bardziej istotne. Ich znaczenie dla jakości miejsca zamieszkania wartościowano na poziomie między 3,50 a 3,70 punktów. Jednocześnie zróżnicowanie ocen tych najniżej wartościowanych cech zagospodarowania przestrzeni mieszkaniowej było najwyższe i wynosiło 34%, co świadczy jednak pod względem statystycznym o umiarkowanej zmienności ocen. Znamienne jest, że dostępność placówek świadczących różnego rodzaju usługi, na tle pozostałych ocen, była oceniana na poziomie średnim lub niskim, z wyjątkiem obecności placówek służby zdrowia.

Gdyby spróbować określić hasłowo, co obecnie jest ważne dla mieszkańców miast w publicznej przestrzeni mieszkaniowej, to na pierwszym miejscu znajduje się bezpieczeństwo, dalej estetyka, komunikacja, dostępność terenów rekreacyjnych w miejscu zamieszkania oraz możliwość skorzystania z placówek służby zdrowia. Jest to podstawowy zestaw potrzeb współczesnych mieszkańców miast w publicznej przestrzeni mieszkaniowej. Stosunkowo niska potrzeba lokalizacji kościoła oraz innych placówek usługowych i handlowych może sugerować, że potrzeby te możemy chcieć zaspokajać niekoniecznie w miejscu zamieszkania.

Wartościowanie cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej na poziomie miast wykazało, w przypadku niektórych cech, znaczne zróżnicowanie. Ujawniły się wyraźne prawidłowości. Mieszkańcy Łodzi w 12 na 15 z wartościowanych cech, wartościowali ich znaczenie najniżej spośród innych grup mieszkańców miast. Jednocześnie poziom zmienności ocen nie odbiegał znacząco od zmienności zanotowanej w ocenach danej cechy w innych badanych miastach.

Prawidłowość ta nie dotyczyła jedynie dostępności komunikacyjnej i wyposażenia w media miejskie. Cechy te były wartościowane na poziomie średnim wyniku dla wszystkich badanych respondentów. Natomiast potrzeba dostępności kościoła była wartościowana poniżej wartości średniej dla ogółu respondentów.

Odwrotna sytuacja miała miejsce w Strykowie. Tam mieszkańcy określali najwyższą ze wszystkich mieszkańców miast wartość poszczególnych cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej. Na 15 ocenianych cech, 11 było wartościowanych najwyższą. W przypadku takich cech, jak: wygląd budynku, dostępność placówek gastronomicznych, wyposażenie w media miejskie oraz kontakty sąsiedzkie, oceny oscyływały wokół wartości średniej dla ogółu respondentów. Jednocześnie zróżnicowanie ocen wykazywało zbliżony poziom do uzyskiwanego w pozostałych miastach.

Miastem, którego mieszkańcy wysoko wartościowali cechy publicznej przestrzeni mieszkaniowej był Rzgów. Znacznie wyżej niż wartości średnie dla ogółu respondentów wartościowana była dostępność placówek oświatowych, handlowych, gastronomicznych i innych usług, a także wyposażenie w media

miejskie i najwyżej spośród mieszkańców pozostałych miast – dostępność kościoła (3,76 punktu), przy czym zmienność ocen była jedną z najniższych w stosunku do zanotowanych zmienności ocen tej cechy w pozostałych miastach. Może to świadczyć o zwyczajowym wyobrażeniu potrzeby lokalizacji kościoła, szczególnie charakterystycznego dla małych, tradycyjnych społeczności.

Mieszkańcy Główna najniższą wagę w stosunku do mieszkańców innych miast przywiązywali do dostępności komunikacyjnej i wyposażenia w media miejskie, natomiast najwyżej cenili sobie poziom bezpieczeństwa i kontakty sąsiedzkie. Mieszkańcy Łasku najwyżej wartościowali wygląd budynków, a mieszkańcy Bełchatowa dostępność terenów rekreacyjnych.

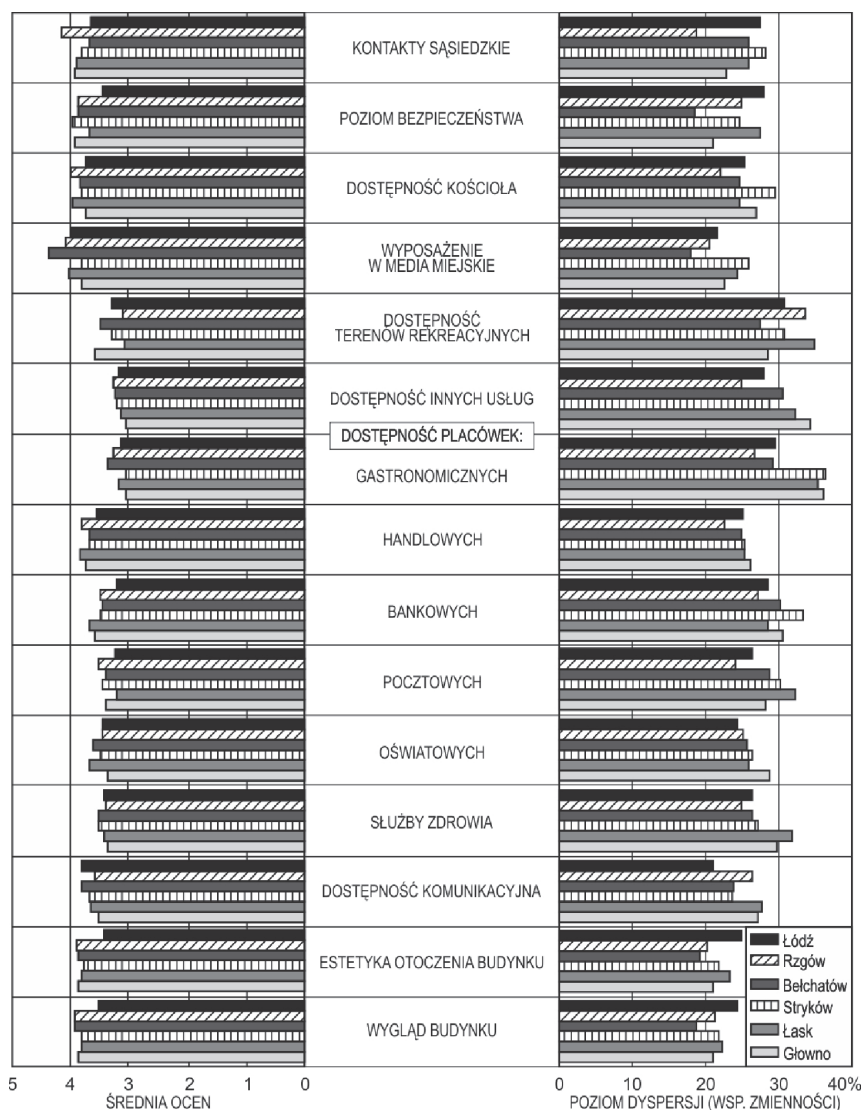
Z przeprowadzonej analizy wartościowania cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej, pożądaných w miejscu zamieszkania, w poszczególnych miastach reprezentujących zróżnicowane typy miejskiej przestrzeni mieszkaniowej wynika znaczne zróżnicowanie wag przypisywanych badanym cechom.

Pytaniem pozostaje, dlaczego mieszkańcy Łodzi generalnie przypisują niższą wagę do cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej? Czyżby dostępność danego elementu zagospodarowania obniżała znaczenie danej cechy? Odwrotna sytuacja występuje w Strykowie i Rzgowie, gdzie wagi przypisywane cechom przewyższają średnie wartości dla ogółu badanych miast oraz średnie dla poszczególnych miast. Mieszkańcy tych dwóch miast, przypisując wysokie wagi do poszczególnych cech, wysyłają niejako sygnał, że postrzegają w danym zakresie duże potrzeby.

4. Wartościowanie cech aktualnego miejsca zamieszkania

Kolejnym krokiem badawczym było określenie, jak kształtują się oceny publicznej przestrzeni mieszkaniowej w aktualnym miejscu zamieszkania respondentów. Generalnie w przypadku większości cech oceny oscyływały między 3,18 a 3,86 punktu. Jednocześnie zmienność ocen cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej w aktualnym miejscu zamieszkania wykazywała większe zróżnicowanie niż w przypadku wartościowań preferowanych cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej ważnych dla jakości miejsca zamieszkania. Najczęściej zmienność ocen (mierzona współczynnikiem zmienności) była o 3% wyższa, co świadczy, że rzeczywistość jest wartościowana w trochę bardziej zróżnicowany sposób niż wyobrażenia o tym, jak bardzo są ważne poszczególne cechy publicznej przestrzeni mieszkaniowej dla mieszkańców miast. Współczynniki zmienności przyjmowały wartości od 18% do 31%, co wskazuje na umiarkowaną zmienność ocen (rys. 2).

Najwyżej oceniali swoje aktualne miejsce zamieszkania respondenci z Bełchatowa i Rzgowa. Dotyczyło to 6 spośród 15 ocenianych cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej. Najwyższe oceny w przypadku Bełchatowa dotyczyły wyposażenia w media miejskie (4,37), co znacznie przewyższało wartości średnie dla ogółu

Rys. 2. Wartościowanie cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej w aktualnym miejscu zamieszkania przez mieszkańców Łodzi, Bełchatowa, Łaski, Głowna, Strykowa i Rzgowa

Źródło: opracowanie własne

mieszkańców badanych miast. Również wysoko na tle ocen z pozostałych miast wypadły oceny estetyki otoczenia i wyglądu budynków, dostępności placówek medycznych, gastronomicznych i innych usług. Wszystkie oceny cech aktualnego miejsca zamieszkania osiągnęły wartości powyżej średniej dla ogółu badanych respondentów. W Rzgowie najwyżej oceniano kontakty sąsiedzkie (4,15),

dostępność kościoła oraz estetykę budynków i otoczenia. Najwyżej spośród pozostałych mieszkańców miast oceniano dostępność placówek pocztowych i innych usług. Na poziomie niższym niż średnia ocen dla wszystkich mieszkańców miast w Rzgowie oceniana była dostępność komunikacyjna, dostępność placówek służby zdrowia, oświatowych oraz terenów zielonych.

Miastami o skrajnie odmiennych ocenach cech aktualnie zamieszkiwanej publicznej przestrzeni mieszkaniowej były Łódź i Głowno. W Łodzi na 15 wskaźników, 8 uzyskało najniższe oceny na tle wyników z pozostałych miast. Najniżej w obecnym miejscu zamieszkania przez mieszkańców Łodzi oceniana była dostępność placówek bankowych i pocztowych. Następnie estetyka otoczenia i wygląd budynków, kontakty sąsiedzkie, poziom bezpieczeństwa i co może być zaskakujące – dostępność placówek handlowych. Wszystkie oceny, z wyjątkiem dostępności komunikacyjnej, były oceniane przez mieszkańców Łodzi na poziomie niższym niż średnie wartości ocen dla mieszkańców wszystkich badanych miast. Świadczy to o niskim zadowoleniu łódzian z ich publicznej przestrzeni mieszkaniowej.

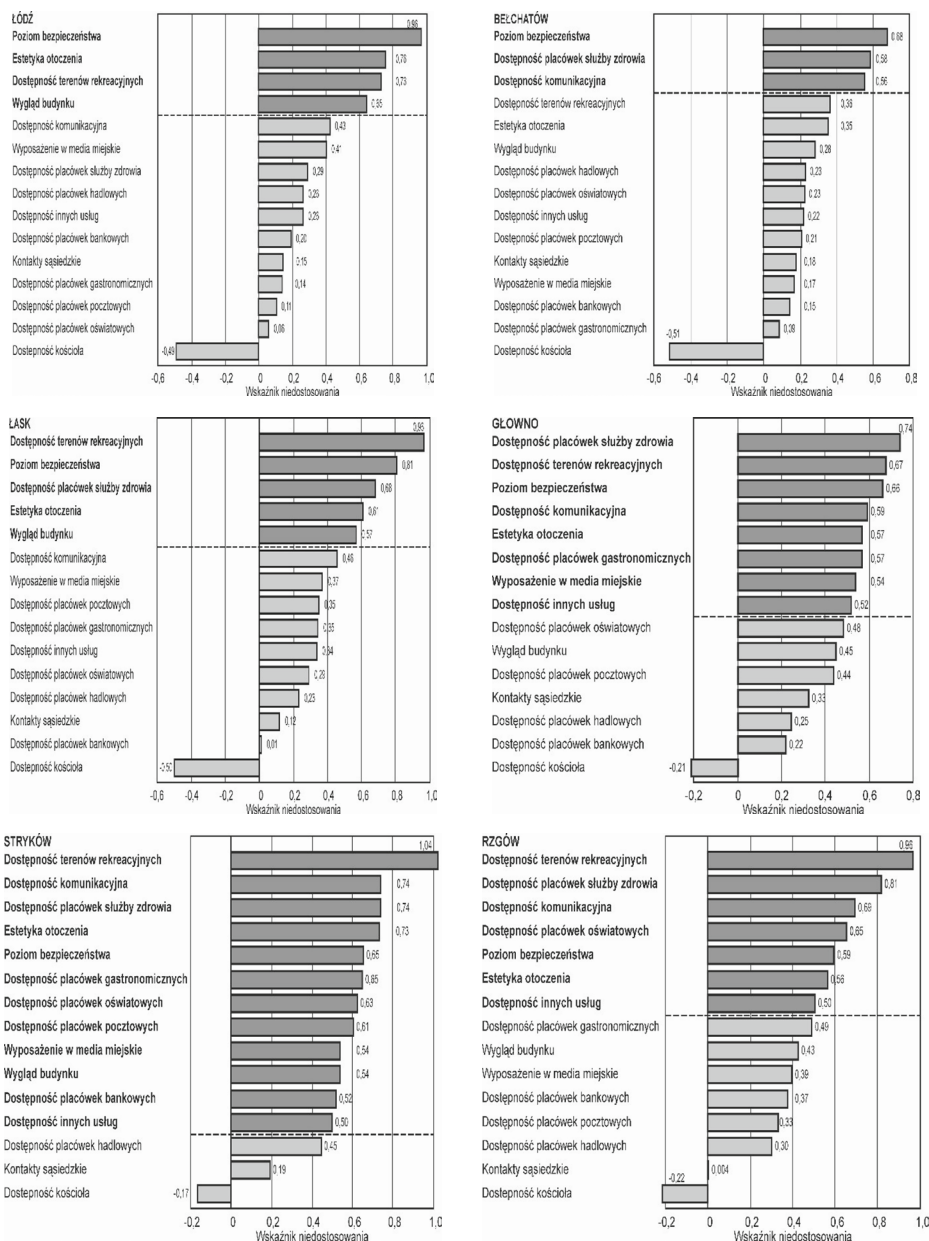
W przypadku równie nisko ocenianego Głowna, tylko ocena jednej cechy była zbieżna z niskimi ocenami w Łodzi, dotyczyła ona dostępności kościoła. Pozostałe 6 cech najniżej ocenianych w Głownie na tle ocen z innych miast dotyczyło: dostępności placówek gastronomicznych i innych usług, dostępności placówek służby zdrowia i oświatowych, dostępności komunikacyjnej i wyposażenia w media miejskie. Mieszkańcy Głowna natomiast najwyżej, spośród wszystkich badanych mieszkańców miast, oceniali swój poziom bezpieczeństwa i dostępność terenów rekreacyjnych, także jedne z najwyższych ocen dotyczyły estetyki otoczenia budynków.

Mieszkańcy Łasku najwyżej spośród mieszkańców wszystkich ankietowanych miast ocenili: dostępność kościoła w swoim miejscu zamieszkania, dostępność placówek handlowych, bankowych i oświatowych. Natomiast najniższe oceny dotyczyły dostępności terenów rekreacyjnych i placówek pocztowych.

W przypadku Strykowa najwyżej oceniono dostępność kościoła i dostępność placówek służby zdrowia. Natomiast najniżej – dostępność placówek gastronomicznych, co przy wyjątkowym położeniu komunikacyjnym Strykowa i potencjalnej możliwości obsługi wielu podróźnych, również w zakresie gastronomii, jest dość zaskakujące i świadczy, że w tej dziedzinie można w Strykowie jeszcze wiele zdziałać.

5. Hierarchia potrzeb mieszkańców miast

Uzyskane różnice między wartościowaniem znaczenia preferowanej cechy a wartościowaniem jej w aktualnym miejscu zamieszkania pokazuje wskaźnikowo poziom niedostosowania cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej w poszczegól-

Rys. 3. Hierarchia potrzeb mieszkańców Łodzi, Bełchatowa, Łasku, Głowna, Strykowa i Rzgowa w zakresie kształtowania zagospodarowania miejskiej przestrzeni mieszkaniowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w Łodzi, Bełchatowie, Łasku, Głownie, Strykowie, Rzgowie z 1 500 mieszkańcami w latach 2010–2012

nych miastach w stosunku do potrzeb mieszkańców. Jest to cenna informacja dla władz samorządowych i struktur opiniotwórczych, dotycząca pożądanych działań w publicznej przestrzeni mieszkaniowej w poszczególnych miastach, w celu poprawy jakości życia ich mieszkańców (rys. 3).

Najlepiej, na tle badanych miast, pod względem dostosowania cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej do potrzeb mieszkańców, wypadł Bełchatów. Stało się tak głównie z powodu wysokich ocen przestrzeni publicznej w aktualnym miejscu zamieszkania. Bełchatowianie w swoim miejscu zamieszkania najwyższej ocenili przestrzeń publiczną. Działaniami, które mogą jeszcze podjąć władze Bełchatowa, by spotęgować zadowolenie swoich mieszkańców, są – podniesienie poziomu bezpieczeństwa oraz poprawa dostępności komunikacyjnej i placówek służby zdrowia.

Łódź, będąca stolicą województwa, znalazła się na drugim miejscu, co może świadczyć o stosunkowo wysokim zadowoleniu mieszkańców z publicznych przestrzeni w stosunku do deklarowanego ich znaczenia w miejscu zamieszkania. Sytuacja w Łodzi jest szczególna, ponieważ mieszkańcy miasta deklarowali najniższe znaczenie cech publicznej przestrzeni w miejscu zamieszkania i jednocześnie najniżej oceniali stan faktyczny. Natomiast, gdyby władze miasta chciały podnieść oceny publicznych przestrzeni mieszkaniowych w opiniach swoich obywateli, to w Łodzi należałoby się skupić przede wszystkim na podniesieniu poziomu bezpieczeństwa, estetyce otoczenia i dostępności terenów rekreacyjnych w miejscu zamieszkania.

Trzecią pozycję zajął Łask. Wskaźniki wszystkich wartościowań plasowały to miasto na środkowych pozycjach, co wskazuje na przeciętne warunki w grupie badanych miast. W zakresie wskazań, mogących polepszyć oceny publicznej przestrzeni mieszkaniowej w Łasku, są: zwiększenie dostępności terenów rekreacyjnych, poprawa bezpieczeństwa i zwiększenie dostępności placówek służby zdrowia.

Kolejne dwa miejsca w rankingu poziomu niedostosowania publicznej przestrzeni mieszkaniowej do oczekiwań mieszkańców zajęły Głowno i Rzgów. W obu miejscowościach stosunkowo wysoko wartościowane były cechy publicznej przestrzeni mieszkaniowej, ale mieszkańcy Głowna dużo gorzej niż rzgowianie oceniali swoją publiczną przestrzeń mieszkaniową. Natomiast Rzgów pod tym względem wypadł bardzo dobrze. Wskazaniami służącymi poprawie sytuacji w obu ośrodkach są – polepszenie dostępności do placówek służby zdrowia, terenów rekreacyjnych w miejscu zamieszkania oraz poczucia bezpieczeństwa.

Ostatnią pozycję zajął Stryków, gdzie niedostosowanie cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej do oczekiwań mieszkańców było największe. Dla strykowian badane cechy publicznej przestrzeni mieszkaniowej miały największe znaczenie, natomiast aktualny stan był oceniany na poziomie zbliżonym do przeciętnego w stosunku do pozostałych miast. W mieście tym należałoby poczynić

wiele działań, aby poprawić obecną sytuację stosownie do oczekiwań mieszkańców. Biorąc pod uwagę uzyskane wskaźniki niedostosowania dla poszczególnych badanych cech w Strykowie, najpilniej należy poprawić dostępność do terenów rekreacyjnych w miejscu zamieszkania, dostępność komunikacyjną miasta, dostępność do placówek służby zdrowia oraz estetykę otoczenia. Także dostępność usług oświatowych, pocztowych i gastronomicznych pozostawia wiele do życzenia.

6. Podsumowanie

Wyliczenie najważniejszych obszarów działań w przypadku poszczególnych miast ukazuje, że sprawa dostępności terenów rekreacyjnych, kojarzonych z zielenią oraz potrzeba poczucia bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania są najważniejszymi potrzebami mieszkańców miast. Obydwie kwestie zawsze były podnoszone przez respondentów i w nich dostrzegali oni największy dyskomfort. Dla mieszkańców małych miast dostępność placówek służby zdrowia również w wysokim stopniu nie spełniała ich oczekiwań.

Z przeprowadzonej analizy wynika prawidłowość, że im mniejsze miasto, tym cechy publicznej przestrzeni mieszkaniowej zyskują na znaczeniu w opiniach ich mieszkańców. Natomiast wartościowanie cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej w aktualnym miejscu zamieszkania najgorzej oceniane jest w Łodzi.

Szczególną uwagę zwracają wyniki dotyczące dostępności kościoła w miejscu zamieszkania. We wszystkich miastach postrzegano kościół jako istotny element zagospodarowania (oceny powyżej 3), natomiast w aktualnie zamieszkiwanej przestrzeni ich dostępność oceniana była dużo wyżej. W rezultacie ujawniła się prawidłowość, potwierdzona badaniami w sześciu miastach, że mieszkańcy miast oceniają dostępność kościołów w przestrzeni mieszkaniowej wyżej niż wskazują ich preferencje w tym względzie. Świadczy to, że na podstawie badań przeprowadzonych wśród mieszkańców miast, aktualnie nie ma potrzeby lokalizacji nowych kościołów w przestrzeni miast.

Otrzymane wskaźniki potrzeb pokazują określone dystanse między oczekiwaniami a faktycznym odbiorem publicznej przestrzeni mieszkaniowej, dostarczają w obiektywny sposób informacji o subiektywnych wartościowaniach publicznej przestrzeni mieszkaniowej dokonywanej przez mieszkańców miast. Wyniki, w sumie nieskomplikowanych analiz, mogą jednoznacznie wskazywać kierunki pożądanych przez społeczność lokalną działań w zakresie publicznej przestrzeni mieszkaniowej, być wyrazem formy partycypacji społecznej i wyznaczać pożądane kierunki działań dla miejskich władz samorządowych.

Przeprowadzone badania na temat wartościowania cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej wśród społeczności lokalnych sześciu miast województwa łódzkiego, reprezentujących zróżnicowane typy miejskiej przestrzeni mieszkaniowej

mogą być wkładem w realizację postulatów dotyczących: aktywizacji mieszkańców miast do udziału społecznego w określaniu wartości cech publicznej przestrzeni mieszkaniowej, podnoszenia świadomości własnych oczekiwań względem przestrzeni mieszkaniowej, identyfikacji i wyrażania zbiorowych potrzeb i aspiracji mieszkańców wobec publicznej przestrzeni mieszkaniowej, udziału w bilansowaniu wpływów między sferą społeczną, kulturową i ekonomiczną. Mogą również posłużyć zwiększeniu partycypacji społecznej w decyzjach dotyczących planowania zagospodarowania publicznej przestrzeni mieszkaniowej miast. Ujawniona zróżnicowana hierarchia potrzeb w zakresie zagospodarowania publicznej przestrzeni mieszkaniowej w badanych sześciu miastach jest jasną i precyzyjną informacją dla racjonalnego kształtowania zagospodarowania przestrzeni miast. Natomiast osobną kwestią nadal pozostaje chęć instytucji, decydentów do zapoznania się z wynikami badań i wykorzystania ich jako jednego ze źródeł informacji, służących racjonalnemu gospodarowaniu publiczną przestrzenią mieszkaniową w celu poprawy jakości życia mieszkańców.

LITERATURA

- Bartoszewicz B., Marszał T., 2013, *Przestrzeń publiczna i sektor usług w małych miastach*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica”, 15, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Biegański L., Buczek G., Gzell S., Kowalewski A., Markowski T., Cichy-Pazder E., 2009, *Karta przestrzeni publicznej*, [w:] Cichy-Pazder E., Markowski T. (red.), *Nowa urbanistyka – nowa jakość życia*, Biblioteka Urbanisty.
- Groeger L., 2012, *Rola i kształtowanie przestrzeni publicznych w podnoszeniu atrakcyjności i wartości inwestycji mieszkaniowych*, [w:] Nowak M.J., Skotarczyk T. (red.), *Inwestycje w mieście, uwarunkowania ekonomiczne, organizacyjne i przestrzenne*, CeDeWu.pl Wydawnictwa Fachowe, Warszawa.
- Groeger L., 2013, *Zróżnicowanie i wartościowanie przestrzeni mieszkaniowej na przykładzie miast województwa łódzkiego*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Heffner K., Marszał T., 2012, *Przestrzeń publiczna małych miast*, „Studia KPZK PAN”, 144, Warszawa.
- Jałowiecki B., 1988, *Spoleczne wytwarzanie przestrzeni*, KiW, Warszawa.
- Jażdżewska I., 2011, *Przestrzeń publiczna miast*, XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Karp J., Tertelis M., Simon V., 2009, *Zarządzanie wartością nieruchomości mieszkaniowych*, C.H. Beck, Warszawa.
- Karwińska A., 2008, *Gospodarka przestrzenna. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*, PWN, Warszawa.
- Krajowa Polityka Miejska*, 2014, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju.
- Majer A., 2010, *Socjologia i przestrzeń miejska*, PWN, Warszawa.
- Parysek J., 1995, *Rola samorządu terytorialnego w rozwoju lokalnym*, [w:] *Rozwój lokalny: zagospodarowanie przestrzenne i nisze atrakcyjności gospodarczej*, PWN, Warszawa.

Słownik Języka Polskiego, 1998, PWN, Warszawa.

Szreder M., 2004, *Metody i techniki sondażowych badań opinii*, PWE, Warszawa.

Szreder M., Krzykowski G., 2005, *Znaczenie informacji spoza próby w badaniach statystycznych*, [w:] *Ekonometryczne modelowanie i prognozowanie wzrostu gospodarczego*, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego, Sopot.

MANAGEMENT OF URBAN RESIDENTIAL SPACE IN TERMS OF THE NEEDS OF LOCAL COMMUNITIES

Abstract The study contains information about evaluation of components in/of development of public housing space – in the opinions of urban residents. It provides answers – How different are assessments of selected elements, essential for quality of inhabitants' life? What is the actual hierarchy of individualized needs of the residents of six cities in the subject of residential space development of their cities? The results of questionnaire surveys about the valuation of residential space, conducted among 1,500 inhabitants 6 cities with diverse organization living space, were used in this study.

Key words Residential space, housing preferences, valuation the space, the needs of inhabitants, local development, Łódź, Bełchatów, Łask, Głowno, Stryków, Rzgów.

Dr hab. Lidia Groeger, prof. UŁ
Katedra Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej
Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki

Katarzyna Zajda

RURAL TERRITORY AND SOCIAL INNOVATIONS

Abstract The aim of the article is to characterize the potential of rural territorial systems concerning possible implementation of social innovations. The article focuses on the specificity of functioning of institutions and organizations essential for the creation of local systems of social innovations, i.e. local authorities, non-governmental organizations (including local action groups) and local entrepreneurs. It compares the level of social trust mutually expressed by local authorities, non-governmental organizations and local entrepreneurs associated in local action groups from Lubuskie, Opolskie and Zachodniopomorskie voivodeships (located within so-called Western and Northern Territories) and Małopolskie voivodeship (located within the historical region of Galicia). The analyses concern the results of the research project titled “Structure and determinants of social capital in local action groups” financed from the resources of the National Science Centre (agreement no. 6996/B/H03/2011/40), developed in 2011–2013. The conclusions refer to the criteria of division of territorial systems into those with better and poorer opportunities for the creation of local systems of social innovations and the importance of their location in historical regions of Poland for cooperation between institutions and organizations which may potentially become their elements.

Key words Territory, social innovations, rural areas, regional innovation system theory.

1. Introduction

Due to the diversity and complexity of problems existing in local communities, the bottom-up approach is necessary to solve them. The use of the community-led local development in the 2014–2020 programming perspective is supposed to foster the participation of local communities in solving problems which affect them, among others by stimulating their innovativeness, including the encouragement to implement social innovations (*Polityka spójności na lata 2014–2020...*, 2014, p. 3).

Social innovations are just one type of innovations; apart from them, K. Najder-Stefaniak identifies technological, organizational and ecological innovations (2010, p. 14–15). They are defined as: “the development and implementation of

new ideas (products, services and models) to meet social needs and create new social relationships or collaborations” (*Guide to Social Innovation 2013*, p. 6). Their goal is to eliminate or solve social problems by activating the potentials of the communities in which the problems occur, with their active participation.

As S. Oosterlynck emphasizes, it is obvious that the process of social innovations is territorially embedded, and any changes occurring thanks to their implementation must be analyzed in the socio-territorial context (Moulaert 2000; cf. Crouch et al. 2004; Klein 2009; Oosterlynck et al. 2013). It is so because actions which are innovative in a given environment may not be innovative in another territory (cf. Moulaert 2009).

In the regional innovation system theory, it is assumed that regions’ but also larger or smaller territories’ innovation capacities are determined by the entities which form the system working for innovations, i.e. those that work in this field and are related to other institutions and organizations operating for the same purpose. The relations between entities are determined among others by the resources they have. As pointed out by A. Nowakowska, territories’ ability to implement innovations is not a simple total of such abilities of individual entities being part of the innovation system. This value appears as a result of synergy effect, which may, but does not have to, occur as a consequence of cooperation of various entities engaged in implementing innovations (Nowakowska 2009, p. 21).

The number and diversity of entities forming local and regional innovation systems differs depending on the specificity of the territory. Both in rural and in urban areas, there are non-governmental organizations, economy entities, as well as public institutions interested in solving social problems. However, these territorial communities differ in the number and diversity of the entities.

2. Methodology of own study

The aim of the author’s own research was to characterize the potential of rural territorial systems for possible implementation of social innovations. It focused on the specificity of functioning of institutions and organizations essential for the creation of local systems of social innovations, i.e. local authorities, non-governmental organizations (including local action groups) and local entrepreneurs. It involved the comparison of the level of social trust mutually expressed by local authorities, non-governmental organizations and local entrepreneurs associated in local action groups from Lubuskie, Opolskie and Zachodniopomorskie voivodeships (located within so-called Western and Northern Territories) and Małopolskie voivodeship¹ (located within the historical region of Galicia). The research

¹ The analyses concerned the results of the research project titled “Structure and determinants of social capital in local action groups” financed from the resources of the National Science Centre (agreement no. 6996/B/H03/2011/40), developed in 2011–2013.

involved the question whether the level of trust expressed by the representatives of institutions and organizations potentially engaged in the implementation of social innovations associated in local action groups located within Lubuskie, Opolskie and Zachodniopomorskie voivodeships (in the historical region of Western and Northern Territories) would be lower than that of people associated in local action groups located in Małopolska (in the historical region of Galicia).

All the LAGs which were taken into account while forming the survey sample realized scheme 2 of the LEADER+ Pilot Programme. The analysis covered 9 organisations from Lubuskie, Opolskie and Zachodniopomorskie and 11 from Małopolskie .

The research was conducted as an individual survey (addressed to members, partners of local action groups operating in the selected voivodeships). The research involved 103 respondents from organizations located in Lubuskie, Opolskie and Zachodniopomorskie voivodeships and 183 from local action groups located in Małopolska. 30.1% of the respondents from LAGs located within the historical Western and Northern Territories were representatives of the public sector, 17.5%, of the economic sector, and 46.6%, of the social sector. As for the respondents from LAGs located within the historical region of Galicia, the public sector was represented by 20.8%, the economic sector by 22%, and the social one, by 57.1%.

3. The entities involved in rural local systems of social innovations

Fewer non-governmental organizations operate in Polish rural areas than in towns; they are also newer. J. Przewłocka estimates that there are about 80 thousand of them (2012, p. 4). Rural NGOs associate fewer members, are poorer and based on unpaid work of their members more than the urban ones. Approximately 14% of rural associations and foundations employ their staff, compared to 28% of organizations seated in towns (Herbst 2008, p. 50–54; Bednarek-Szczepańska 2011). The lower financial and human potential of rural associations and foundations results in their mostly local activity. These characteristics of the rural sector of non-governmental organizations may lead to its being more oriented at activities aimed at maintaining its activity than introducing social innovations, which – just like any other – involve some risk (see Goldsmith et al. 2010).

Local action groups are a specific type of rural non-governmental organizations. They were established in Poland as a result of implementation of the LEADER approach in the European Union. Each local action group is made up of representatives of the public sector (among others, local authorities, commune cultural centers, welfare work centers and libraries), the social sector (non-governmental organizations, farmers' wives' associations and voluntary fire brigades) and the economic one (entrepreneurs and farmers) and supports an area of between one and more than ten rural and urban-rural communes (except towns

with more than 20 thousand residents). In the programming period 2007–2013 in 16 voivodeships 335 local action groups existed (see PSDB 2012, p. 17). They are a specific type of rural non-governmental organizations not only because they are made up of representatives of three sectors (see Bukraba-Rylska 2011; Zajda 2011, 2014; Psyk-Piotrowska et al. 2013), but also because of their high professionalization and economization level (see Zajda, Kretek-Kamińska 2013). They were established as a result of implementation of the LEADER approach in the European Union, using the principle of innovativeness defined as implementing projects which are new on a given territory, both as regards the issues tackled and the proposed way of solving the existing problems (Budzych-Szukała 2008, p. 119). In literature of the subject it is highlighted that local action groups may have a special impact on the implementation of social innovations in rural areas (Dargan, Shucksmith 2008; *Implementation of the LEADER approach* 2010, p. 73–75; see Granberg, Andersson, Kovách 2015).

Public institutions are perceived (not only in rural areas but also in towns) as innovative entities inclined to introduce changes, especially radical ones (cf. Drewe et al. 2008; Lane et al. 2009). As revealed by a study carried out by A. Tuziak within Podkarpackie Voivodeship (both in rural and urban communes), the awareness of the specificity of innovations and their variety among representatives of public administration is rather low. Very often they cannot define what innovation is, and if they try to do so, they identify it with something new, with introducing new or modernized solutions, improvement and development of existing products (Tuziak 2013, p. 246).

The contribution of public institutions to the innovative development of local systems may be assessed in a different way. S. Oosterlynck observes: “Some approaches concentrate mostly on the negative effects of public intervention as undermining the autonomy of civic associations or limiting the free competition of actors, ideas and solutions. Others highlight more decisively the possibility of synergies (and the conditions to realize them) among public institutions, private organizations and civil society” (2013, p. 24–26).

Depending on the assessment of a certain public institution regarding its potential in supporting the implementation of innovations, it is treated as a more or less significant element of local innovation systems.

Family micro enterprises employing few (up to 9) people are dominant in rural areas (Kłodziński 2011, p. 20). The level of development of entrepreneurship varies greatly from commune to commune. M. Kłodziński observes: “The situation is worst in poorly developing communes, where self-governments and communal offices have very low awareness of the situation and problems of local firms and they only remember about entrepreneurs when they need financial support for a communal festivity, sports event or school trip” (2011, p. 25). Many of them fail due to the competition on the local market (Kłodziński 2010, p. 21). The focus on

survival instead of development (see Łapiński 2010; Kłodziński 2014, p. 109) is not good either for implementing innovations or for supporting entities that would like to implement them. This diagnosis does not mean that rural entrepreneurs are never part of local innovation systems and do not work for social innovations. Engaging in this process often does not require either financial or organizational expenditure. It is especially true for the entrepreneurs who (often unconsciously) implement the idea of corporate social responsibility, which encourages them to apply ethics when trying to meet the needs of local community members (also those that are not the recipients of the services or products offered by them), respecting natural environment resources (cf. Bromley 1991; Carroll 1993; Zuzek 2013, p. 284, 287; Ratajczak, Wołoszyn 2014, p. 128).

4. Relationships between entities of local social innovation systems in rural areas

The relations between entities which may potentially form local social innovation systems are sometimes complicated.

Polish researchers often view negatively the paternalistic system existing between local authorities and the social sector, in which local authorities have a privileged position. T. Kasprzak and M. Jewdokimow observe that quantitative analyses of studies carried out periodically by the Klon/Jawor Association show that self-government institutions are the key partners for half of Polish organizations, and in rural areas self-government is often the only source of financing the actions taken (2008, p. 50). This does not promote independence and autonomy of those entities. Literature of the subject also points out that out of non-governmental organizations, authorities give priority to voluntary fire brigades, sports clubs and farmers' wives' associations, perceiving other organizations as potential bases for new political leaders, namely their rivals (see Trutkowski, Mandes 2005; Furmaniewicz 2013; Zajda 2013).

The relationships between the members and partners of local action groups are also thoroughly described. In this context, especially one problem is pointed out: the process of their municipalization, or colonization by self-governmental authorities that attempt (mostly informally) to dominate their works, for example the authorities influencing the composition of the governing and decision-making body of a local action group by recommending a person associated with local authorities as a representative of the social or economic sector (Knieć 2010, p. 65; Halamska, Michalska, Śpiewak 2010). Moreover, it is very difficult to encourage entrepreneurs to participate in these organizations. Their activity is often only formal (their membership is only recorded in documents), and the sham nature of the membership in LAGs is proved e.g. by the low attendance at general meetings of members / partners, only held once or twice a year (Zajda 2011, p. 126).

As M. Kłodziński points out: “All enterprises operate in so-called suspension between the local community, i.e. the recipients of services, who evaluate their activity and determine the social standing in the commune, and the local authorities whose policies may have a very important impact on the development of the enterprise” (2010, p. 21). He observes that local authorities approach the duty to support entrepreneurship, imposed by the Act of 2 July 2004 on freedom of economic activity, in very different ways (Kłodziński 2011, p. 25). For example they rarely contact entrepreneurs or invite them for consultations, and sometimes entrepreneurs are treated in offices as intruders, unwanted (demanding) guests, exceptionally pragmatic – only interested in cooperation that can bring them profits, preferably within a short period of time (Zajda 2013). Analyzing the Podkarpackie region, A. Tuziak points out that the support provided to entrepreneurs by public administration entities usually involves indirect actions, such as improving the condition of technical infrastructure, promoting the values of the commune, or making the work of self-government administration more efficient. Much less frequently they involve activities such as applying tax breaks, lowering other charges, or providing plots with services connected (Tuziak 2013, p. 257–258). I. Kropsz and B. Kutkowska, recapitulating the results of research carried out in Dolny Śląsk region, point out: “The entrepreneurs have clear expectations concerning the activity of institutional environment of rural business. It comes down to tax breaks, training sessions, consultancy, reduction of bureaucracy in acquiring EU funds, and first of all the officials’ attitude to their activities” (2008, p. 102).

Interactions between entrepreneurs and non-governmental organizations are generally difficult in Polish rural communities. The former, mainly looking for opportunities to sell their products and services in the local community, usually cooperate with NGOs (e.g. by sponsoring their activity) when they can see the possibility to increase their competitiveness. The latter perceive small and medium-sized rural entrepreneurs from the perspective of tough market competition, not as philanthropists willing to support local NGOs disinterestedly (Zajda 2013).

5. Regional differences in trust among local authorities, non-governmental organizations and entrepreneurs associated in local action groups

The factors which lead to diverse opportunities of territorial systems in terms of forming local systems of social innovations include not only the saturation of the systems with entities that may become their elements but also the specific relations between them resulting from socio-cultural conditions. As A. Peisert and T. Kotnarowski emphasize, “the region where a certain commune is located is the carrier of a specific bundle of cultural characteristics influencing the level of civic participation” (2012, p. 250). The specificity of the region may not only affect the level of civic participation of its inhabitants but also the norms and values they approve or the level of their social trust.

Certain specific features of the Western and Northern Territories are pointed out in literature of the subject. After 1945, the region was settled by people from more densely populated regions (central and southern parts of Poland), and people displaced from the east. The economic situation of the region depended, on the one hand, on the resources available for settlers in the settled lands, adopted from the displaced German population (high urbanization level, complex infrastructure, and a specific culture of “entrepreneurship”). On the other hand, it was affected by the policy of the authorities (nationalization of enterprises, creating cooperative farms, dividing large land properties into small farms). A specific community developed in the area under consideration, made up of “rootless”, poorly integrated people, without common traditions and identity or strong mechanisms of social control. On the one hand, it led (and still leads) to intensifying pathological behaviors (crime, carelessness about the common good, atomization), and on the other hand it promoted “(...) exceeding the previous boundaries of the community (openness, mobility) or new behaviors in the economic sphere (creativity, innovativeness)” (Działek 2011, p. 63). The analyses of this area emphasize its negative image as a “land inhabited by ‘orphans of communism’ led by the nearly archetypical figures of former State Agricultural Farm workers (...) devoid of any social capital, a set of poorly educated, dependent individuals taking everything for granted and expressing many other negative qualities” (Zarycki 2004, p. 60). However, it is also pointed out that “the decreasing role of the Church and other pre-modern structures and institutions made the communities in this part of the world most similar to the contemporary secularized Western communities. Despite many weaknesses they have greater organizational abilities reflected in the work of non-governmental organizations” (Zarycki 2004, p. 60).

The area of historical Galicia is characterized by the social and civil activity of its residents. Thanks to the fact that it received autonomy after the division of the Habsburg monarchy and the creation of Austria–Hungary, “the range of social, national and political freedom was incomparably higher here than in the other partitions. There was great emphasis on education. A huge number of officials, teachers, politicians and artists of the future Second Polish Republic originated from this area. But on the other hand (...) the region was economically backward, because it was northern Czech Republic that played the role of the industrial center of the Imperial-Royal monarchy. Galicia was a poor territory with very low income. The social structure of the region was archaic, involving deeply rooted class divisions, antagonisms between peasants, townspeople and landowners. Hence, the Galician rural areas were really backward. (...) Small agricultural farms were dominant. (...) But on the other hand, the existing inequalities and tensions combined with political freedom resulted in an intensive development of political movements and associations whose goal was to fight backwardness. (...) At the same time, the historically rooted rural self-government (unlike in other regions, really

independent) and urban self-government had a great importance” (Peisert, Kotnarowski 2012, p. 254–255). The specific features of the discussed region were the high level of local integration, “the sense of territorial belonging”, religiousness and Church affiliation, resulting in the dominance of social activity in the area, mostly based on binding capital (Bartkowski 2003; Działek 2011).

Local action groups may be the discussion forum for representatives of public, social and economic sectors, allowing the exchange of experiences, confronting one’s own viewpoints with others’, and overcoming stereotypes and prejudice. They may promote the formation of social trust between the representatives of the three sectors. This trust can vary depending on the regional socio-cultural context, because rural areas are the environment of lasting cultural traditions (Bednarek-Szczepańska 2011, p. 220–226; Wójcik 2013, p. 41). Therefore, the level of trust among the members of local action groups from the Western and Northern Territories and the area of historical Galicia was verified in the study.

The respondents associated in local action groups located within the area of historical Western and Northern Territories had greatest trust in the representatives of the social sector (declared by 82.9% of them), and lowest in entrepreneurs, although the difference between the participants declaring trust in entrepreneurs and those declaring trust in local authorities was not considerable: 59.1% of the respondents trusted local authorities, while 57.4% of them trusted entrepreneurs.

Local authorities were mostly trusted by the representatives of the public sector, while local non-governmental organizations, by the representatives of the social one. As for local entrepreneurs, for a change, they were mostly trusted by the representatives, not of the economic sector, but the public one (see tab. 1).

The declarations of respondents from local action groups located in the area of historical Western and Northern Territories indicate that cooperation within these organizations contributed to the increase of the level of trust among the representatives of the three sectors. Public sector representatives in LAGs were trusted by 76.2% of the participants, those from the social sector, by 93.9%, and the representatives of the economic sector associated in LAGs, by 85.9% of the participants (actually, more participants declared trust in entrepreneurs associated in LAGs than in the representatives of non-governmental organizations who belonged to those organizations).

Trust in local authorities associated in LAGs was most often declared by the representatives of the public sector; representatives of non-governmental organizations were most often trusted by representatives of the public and social sectors, and trust in local entrepreneurs (belonging to LAGs) was most often declared by representatives of the economic sector (see tab. 2).

A slightly lower percentage of respondents from LAGs located within the historical region of Galicia (as compared to those working in LAGs from the area of historical Western and Northern Territories) declared trust in local authorities,

Table 1

Trust of respondents associated in LAGs from the area of historical Western and Northern Territories in local authorities, local entrepreneurs and non-governmental organizations

Respondents' sector	Respondents' trust toward											
	Local government				NGO				Local entrepreneurs			
	yes		no		yes		no		yes		no	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Public	16	80.0	4	20.0	14	82.4	3	17.6	7	63.6	4	36.4
Economic	5	55.6	4	44.4	10	76.9	3	23.1	5	55.6	4	44.4
Social	15	48.4	16	51.6	30	88.2	4	11.8	13	59.1	9	40.9

Source: own research.

Table 2

Trust of respondents associated in LAGs from the area of historical Western and Northern Territories in representatives of local authorities, local entrepreneurs and non-governmental organizations associated in LAGs

Respondents' sector	Respondents' trust toward											
	Local governments in LAG				NGO in LAG				Local entrepreneurs in LAG			
	yes		no		yes		no		yes		no	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Public	25	100	0	0	22	95.7	1	4.3	20	87.0	3	13.0
Economic	9	60.0	6	40.0	13	92.9	1	7.1	15	93.8	1	6.3
Social	27	69.2	12	30.8	38	95.0	2	5.0	28	82.4	6	17.6

Source: own research.

although the difference was not considerable – 54.3% of the total number of respondents from those organizations, compared to 59.2% of respondents declaring trust in local authorities in the case of LAGs from Western and Northern Territories).

Besides, fewer participants (71.8%) from LAGs operating in historical Galicia declared trust in local non-governmental organizations and fewer (45.8%) pointed out they trusted local entrepreneurs – whereas in the case of respondents from LAGs operating in the historical Western and Northern Territories, the percentage of those declaring trust in local NGOs and entrepreneurs was 82.9% and 57.4%, respectively. Local authorities, just like non-governmental organizations, were most often trusted by representatives of the public sector (see tab. 3).

Table 3

Trust of respondents associated in LAGs from the area of historical Galicia in local authorities, local entrepreneurs and non-governmental organizations

Respondents' sector	Respondents' trust toward											
	Local governments				NGO				Local entrepreneurship			
	yes		no		yes		no		yes		no	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Public	19	70.4	8	29.6	17	73.9	6	26.1	11	64.7	6	35.3
Economic	12	44.4	15	55.6	18	69.2	8	30.8	7	41.2	10	58.8
Social	32	50.8	31	49.2	46	69.7	20	30.3	17	41.5	24	58.5

Source: own research.

The representatives of local authorities, local non-governmental organizations and entrepreneurs who were members of local action groups were trusted more by the respondents belonging to organizations from the area of historical Galicia. Perhaps direct contacts influenced the change in attitude towards them (see tab. 4). Trust in local authorities associated in LAGs and in entrepreneurs was most often declared by representatives of the public sector; whereas representatives of non-governmental organizations associated in LAGs were mostly trusted by the respondents from the social sector.

Table 4

Trust of respondents associated in LAGs from the area of historical Galicia in representatives of local authorities, local entrepreneurs and non-governmental organizations associated in LAGs

Respondents' sector	Respondents' trust toward											
	Local governments in LAG				NGO in LAG				Local entrepreneurs in LAG			
	yes		no		yes		no		yes		no	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Public	23	88.5	3	11.5	18	81.8	4	18.2	17	73.9	6	26.1
Economic	16	64.0	9	36.0	15	65.2	8	34.8	15	65.2	8	34.8
Social	43	67.2	21	32.8	58	84.1	11	15.9	45	72.6	17	27.4

Source: own research.

6. Conclusions

Opportunities for implementing social innovations depend on the characteristics of the territory. The resources of rural areas limit their possibilities of creating and implementing technological innovations, but they still provide the opportunities

for creating and carrying out social innovations. Evaluating them, we can identify the territories which manifest the ability to create local innovation systems and those with low potential in this regard. In the light of the presented reflections, we can list two basic reasons for this. The first of them is the lack of institutions interested in implementing social innovations, i.e. non-governmental organizations and local entrepreneurs that would be inclined to participate in the process. Territorial self-government cannot be the only element of the local social innovation system. The other reason is the relationships between institutions and organizations which work for social innovations separately but are unable to cooperate in a consistent and lasting manner, and as a result to form a local system of social innovations.

The advantage of rural areas is local action groups, i.e. organizations providing a plane of cooperation for all the entities that are potentially interested in implementing social innovations. It is worth noticing that the implementation of the LEADER approach in a given territory is regarded as a social innovation. One of its goals is to overcome the problem of low level of cooperation between the representatives of public institutions and non-governmental organizations for multifunctional and sustainable rural development.

The results of own research presented here show that representatives of local authorities, entrepreneurs and non-governmental organizations associated in these structures (in comparison to more anonymous and unfamiliar local authorities, non-governmental organizations and entrepreneurs which are outside them) are more often trusted, and the trust is a prerequisite of long-term cooperation, also with social innovations in view. Representatives of local authorities are most trustful towards the representatives of the three sectors, which may result from their experience in contacts with local non-governmental organizations and entrepreneurs.

The results of the research did not confirm greater willingness to cooperate among the representatives of the public, social and economic sectors from local action groups located within the historical region of Galicia (which would result from the declared mutual trust of their representatives). Greater trust in representatives of the three sectors (and thus greater cooperation potential) was observed in participants from Lubuskie, Opolskie and Zachodniopomorskie voivodeships (the historical Western and Northern Territories), which corresponds to the complex character of that area presented in the literature of the subject – on the one hand, described from the perspective of atomization, weak social bonds and the lack of sense of identity, and on the other hand, from the perspective of social activity which is an attempt to overcome these social phenomena. Thus, the study follows the trend of analyses highlighting the complexity of relations between selected social capital resources (in this case, social trust) and the social and civic traditions of historical regions of Poland. However, when interpreting

the findings, it has to be remembered that the regions are not homogeneous, and the influence of their past on their present conditions can never be reduced to the analysis of a limited system of variables.

BIBLIOGRAPHY

- Bartkowski J., 2003, *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Bednarek-Szczepańska M., 2011, *Organizacje pozarządowe na obszarach pozametropolitarnych na przykładzie wybranych regionów*, [w:] Wesołowska M. (red.), *Wiejskie obszary peryferyjne – uwarunkowania i czynniki aktywizacji*, „Studia Obszarów Wiejskich”, 26, s. 216–230.
- Bromley D.W., 1991, *Environment and Economy: Property Rights and Public Policy*, Blackwell, New York.
- Budzich-Szukała U., 2008, *Program LEADER w Polsce – sposób na aktywizację wsi*, [w:] Wilkin J., Nurzyńska I. (red.), *Polska wieś 2008. Raport o stanie wsi*, Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa.
- Bukraba-Rylska I. (red.), 2011, *Między interwencją a interakcją. Lokalne grupy działania w społecznościach wiejskich*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Carroll A.B., 1993, *Business and Society: Ethice and Stakeholder Management*, College Division South – Western Publishing Co., Ohio.
- Chambon J.-L., David A., Devevey J.-M., 1982, *Les innovations sociales*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Crouch C., Le Gales P., Trigilia C., Voelzkow H., 2004, *Changing Governance of Local Economies: Responses of European Local Production Systems*, Oxford University Press, Oxford.
- Dargan L., Shucksmith M., 2008, *LEADER and Innovation*, „Sociologia Ruralis”, 48(3), s. 274–291.
- Drewe P., 2008, *The URBAN Initiative or the EU as Social Innovator?*, [in:] Drewe P., Klein J.-L., Hulsbergen E. (eds.), *The Challenge of Social Innovation in Urban Revitalization*, Techne Press, Amsterdam, p. 183–196.
- Działek J., 2011, *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej w Polsce*, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- Furmankiewicz M., 2013, *Współrzędzenie czy ukryta dominacja sektora publicznego? Koncepcja governance w praktyce lokalnych grup działania*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 1(51), s. 71–89.
- Goldsmith S., Georges G., Burke T.G., 2010, *The Power of Social Innovation. How Civic Entrepreneurs Ignite Community Networks for Good*, Jossey-Bass, San Francisco.
- Granberg L., Andersson K., Kovách I. (eds.), 2015, *Evaluating the European Approach to Rural Development. Grass-roots Experiences of the LEADER Programme*, Ashgate, Unitted Kingdom.
- Guide to Social Innovation 2013*, European Commision, Brussels.
- Halamska M., Michalska S., Śpiewak R., 2010, *LEADER w Polsce. Drogi implementacji programu*, „Wieś i Rolnictwo”, 4(149), s. 104–119.

- Herbst J., 2008, *Inny trzeci sektor. Organizacje pozarządowe na terenach wiejskich*, [w:] Halamska M. (red.), *Wiejskie organizacje pozarządowe*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Implementation of the LEADER approach*. Special Report No 5, 2010, European Court of Auditors, Luxemburg.
- Kasprzak T., Jewdokimow M., 2008, *Administracja publiczna a przedsiębiorstwa ekonomii społecznej*, [w:] *Przedsiębiorstwo ekonomii społecznej w środowisku lokalnym*, Stowarzyszenie Klon/Jawor Warszawa, s. 49–76.
- Klein J.-L., 2009, *Introduction: Territorial development and social innovation*, „Canadian Journal of Regional Science”, 1, p. 3–12.
- Kłodziński M., 2010, *Mikroprzedsiębiorczość na obszarach wiejskich*, „Wieś i Rolnictwo”, 2(147), s. 20–34.
- Kłodziński M., 2011, *Kondycja ekonomiczna sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2008–2009 a problemy rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej*, „Wieś i Rolnictwo”, 2(151), s. 9–29.
- Kłodziński M., 2014, *Przedsiębiorczość pozarolnicza na wsi w procesie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich*, „Wieś i Rolnictwo”, 1(162), s. 97–112.
- Knieć W., 2010, *Partnerstwa lokalne w Polsce – kondycja, struktura, wyzwania. Raport badawczy*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków–Toruń.
- Kropsz I., Kutkowska B., 2008, *Stan przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Dolnego Śląska*, „Wieś i Rolnictwo”, 1(138), s. 88–103.
- Lane D., Van der Leeuw S., Pumain D., West G., 2009, *Complexity Perspectives in Innovation and Social Change*, Springer, Berlin.
- Łapiński J., 2010, *Działalność innowacyjna przedsiębiorstw innowacyjnych w Polsce*, [w:] Zadura-Lichota P. (red.), *Innowacyjność 2010*, PARP, Warszawa, s. 7–68.
- Moulaert F., 2000, *Globalization and integrated area development in European cities*, Oxford University Press, Oxford.
- Moulaert F., 2009, *Social innovation: Institutionally embedded, territorially (re)produced*, [in:] Maccallum D., Moulaert F., Hillier J., Vicari-Haddock S. (eds.), *Social innovation and territorial development*, Ashgate Publishing, Surrey.
- Najder-Stefaniak K., 2010, *Wstęp do innowatyki*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Nowakowska A., 2009, *Regionalny kontekst procesów innowacji*, [w:] Nowakowska A. (red.), *Budowanie zdolności innowacyjnych regionów*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Oosterlynck, S., Kazepov Y., Novy A., Cools P., Barberis E., Wukovitsch F., Sarius T., Leubolt B., 2013, *The butterfly and the elephant: local social innovation, the welfare state and new poverty dynamics. ImPRovE Discussion Paper No. 13/03*, Herman Deleeck Centre for Social Policy, University of Antwerp, Antwerp.
- Peisert A., Kotnarowski T., 2012, *Tradycje obywatelskie polskich regionów a partycypacja obywatelska*, [w:] Olech A. (red.), *Dyktat czy uczestnictwo? Diagnoza partycypacji publicznej w Polsce*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Polityka spójności na lata 2014–2020. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność. Arkusz informacyjny*, Komisja Europejska, marzec 2014.
- Przewłocka J., 2012, *Polskie organizacje pozarządowe 2012*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa.
- PSDB 2012, *Ocena funkcjonowania LGD realizujących LSR w ramach PROW 2007–2013*, maszynopis niepublikowany, Warszawa.

- Psyk-Piotrowska E., Zajda K., Kretek-Kamińska A., Walczak-Duraj D., 2013, *Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Ratajczak M., Wołoszyn J., 2014, *Działania na rzecz społeczeństwa w zakresie Corporate Social Responsibility na przykładzie przedsiębiorstw agrobiznesu*, „Journal of Agribusiness and Rural Development”, 4(34), s. 127–135.
- Trutkowski C., Mandes S., 2005, *Kapitał społeczny w małych miastach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Tuziak A., 2013, *Innowacyjność w endogenicznym rozwoju regionu peryferyjnego. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Wójcik M., 2013, *Wieś 2050 – refleksje na temat przyszłości wsi polskiej ze szczególnym uwzględnieniem regionu łódzkiego*, [w:] Bański J. (red.), *Polska wieś w perspektywie długookresowej – ujęcie regionalne*, „Studia Obszarów Wiejskich”, 31, s. 39–51.
- Zajda K., 2011, *Nowe formy kapitału społecznego wsi. Studium przypadku lokalnych grup działania z województwa łódzkiego*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Zajda K., 2013, *Władza lokalna, organizacje pozarządowe i przedsiębiorcy – współdziałanie na rzecz rozwoju wsi w powiecie radomszczańskim*, „Samorząd Terytorialny”, 3(267), s. 10–20.
- Zajda K., 2014, *Problems of Functioning of Polish Local Action Groups from the Perspective of the Social Capital Concept*, „Eastern European Countryside”, 20, p. 73–98.
- Zajda K., Kretek-Kamińska A., 2013, *Professionalisation and economization of rural NGOs and the activity of their members*, „Journal of Agribusiness and Rural Development”, 1(27), p. 249–260.
- Zarycki T., 2004, *Kapitał społeczny a trzy polskie drogi do nowoczesności*, „Kultura i Społeczeństwo”, 48, s. 45–65.
- Zuzek D., 2013, *Społeczna odpowiedzialność biznesu – wyzwania dla małych i średnich przedsiębiorstw w odniesieniu do ich konkurencyjności*, „Journal of Agribusiness and Rural Development”, 2(28), s. 281–289.

WIEJSKIE UKŁADY TERYTORIALNE I INNOWACJE SPOŁECZNE

Zarys treści

Celem artykułu jest scharakteryzowanie potencjału wiejskich układów terytorialnych w zakresie możliwości wdrażania innowacji społecznych. Przedmiotem rozważań jest specyfika funkcjonowania instytucji i organizacji kluczowych dla tworzenia lokalnych systemów innowacji społecznych, tj. władz lokalnych, organizacji pozarządowych (w tym lokalnych grup działania) oraz lokalnych przedsiębiorców. Porównany został poziom zaufania społecznego, jakim obdarzają się władze lokalne, organizacje pozarządowe i lokalni przedsiębiorcy zrzeszeni w lokalnych grupach działania z terenu województw lubuskiego, opolskiego i zachodniopomorskiego (należących do tzw. Ziemi Zachodnich i Północnych) oraz województwa małopolskiego (należącego do historycznego obszaru Galicji). Źródłem analiz są badania zrealizowane w ramach projektu pt.: „Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania” wdrażanego w latach 2011–2013 (finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki). Wnioski

dotyczą kryteriów podziału układów terytorialnych na te, które dysponują większymi i mniejszymi szansami w zakresie kształtowania lokalnych systemów innowacji społecznych oraz znaczenia ich ulokowania w historycznych regionach Polski dla kształtowania współpracy między instytucjami i organizacjami potencjalnie wchodzącymi w ich skład.

Słowa kluczowe Terytorium, innowacje społeczne, wieś, teoria regionalnych systemów innowacji, historyczne regiony Polski.

Dr Katarzyna Zajda
Katedra Socjologii Wsi i Miasta
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki

Szymon Wiśniewski

CHANGES TO THE CENTROID OF ŁÓDŹ PROVINCE TOWNS IN THE LIGHT OF TRANSPORT POTENTIAL

Abstract This article presents changes to the location of the centroid of Łódź province towns resulting from their intraregional time accessibility as well as from transformations in the potential accessibility connected with the dynamic development of road infrastructure. The research was extended through using descriptive methods of spatial statistics as well as spatial data exploratory analysis with focus on dispersion statistics in the form of standard deviation ellipse. Features of ellipses elaborated for individual moments in the development of intraregional infrastructure connections allow to define transformations of transport potential of the province's towns from the spatial perspective.

Key words Transport accessibility, Łódź Province, road infrastructure, individual transport, standard deviation ellipse.

1. Introduction

Levels of transport infrastructure accessibility depend, among other things, on the network's density, its structure and layout which may be described by means of diversified geographic, demographic or economic factors. High levels of transport accessibility may translate themselves into an increase in the investment attractiveness of the region in question.

Social and economic consequences of network extensions may be analysed, on the one hand, from the perspective of demand as influence on the financial situation of subcontractors and other companies operating in the vicinity of the ongoing investment, but also as social or environmental costs. They may be perceived, on the other hand, in the demand variant when it assumes the form of attracting production and service investments, fosters development of settlement and intensification of urbanization processes, triggering at times the corridor effect (Komornicki and others 2013).

The article presents changes to time accessibility of Łódź province towns and transformations in the potential accessibility accompanying it connected with the dynamic development of road infrastructure. The research refers, in particular, to investment concerning roads with limited accessibility accomplished during the last two years. The analysis concerns a very short period of time yet it offers an opportunity to show how single but major investments alter accessibility levels (Wiśniewski 2015a).

The research was triggered by the dynamic development of new infrastructure and modernization of the existing infrastructure in the Łódź province. Hence it is necessary to conduct research which will indicate how the existing investments have influenced the location of the centroid of the region's urban settlement network in the light of transport potential. The analysis is based on measurements of journey times between the province's towns on the basis of which the study was extended by specifying changes in the transport potential of individual centres. The research is extended through the use of descriptive methods of spatial statistics as well as spatial data exploratory analysis with focus on dispersion statistics in the form of standard deviation ellipse. Features of ellipses elaborated for individual moments in the development of intraregional infrastructure connections allow to define transformations of transport potential of the province towns from the spatial perspective.

Measurements were made on the basis of journey times using the shortest journey route. At the same time a principle was adopted that measurements are made to the town's administrative border (in case of roads with unlimited accessibility) and to the first possible motorway exit if it is located within the town's borders. Journeys routes were established with the use of an application by the Emapa Company. A prerequisite was adopted while demarcating the fastest connection which says that factors determining speed of vehicles are speed limits resulting from the traffic law and the amount of traffic (due to inclusion of updated data of Traffic in the route establishment algorithm; archived data were ignored). In order to receive reliable results the research was conducted for both periods with assumptions which are supposed to make its results objective. In both cases the choice of date was motivated by weather conditions (in this way the winter period was excluded and so were the summer months with lower road traffic and weeks connected with longer breaks, such as Easter, etc.). Finally the research was conducted in May (the 13th, 15th, 17th) 2013 and April (the 20th, 22nd, 24th) 2015. Three measurements of journey times were carried out daily (in peak and off-peak hours). The research was conducted simultaneously for all possible relations between 44 towns of the Łódź province. The first measurement of journey times commenced at 7:45 a.m. considering the theoretical journey times to the administrative borders of towns. This time was adopted with the assumption that most people who tend to generate the morning transport peak go to work (school)

for 8:00 a.m., and the time necessary to reach most places within centres of towns in the province is approximately 15 minutes (albeit it substantially varies for individual towns). The second measurement started at 10:00 a.m. after the morning peak. The last measurement of journey times commenced at 4:15 p.m. during the afternoon peak. This alluded to the assumption adopted while making the first measurement in accordance with which 4:00 p.m. is a common hour of finishing work and it takes 15 minutes to leave town centre (Bartosiewicz, Pielesiak 2012). In total there were 18 measurements for all relations in the 44 x 44 matrix. Subsequently, the measurements conducted in May and April were averaged for each period.

The analysis presented in the article refers to research devoted to transport accessibility conducted, among others, by T. Komornicki and others (2009), P. Rosik and others (2012) or P. Śleszyński (2014). Research into accessibility from the perspective of time was also carried out by J. Gadziński (2010), R. Guzik (2012) or P. Olszewski and others (2013).

The aim of this work is to define changes to the location of the centroid of Łódź province towns in the light of transport potential resulting from infrastructural transformations. In the first part of the article alterations to journey times are presented from the topological standpoint. Subsequently, potential accessibility of urban centres in the Łódź province was scrutinised, which enabled the use of dispersion statistics in the form of standard deviation ellipse and eventual analysis of transformations in the transport and settlement network of the Łódź region.

2. Changes to journey times

Changes to accessibility levels of Łódź province towns from the perspective of individual transport were established on the basis of journey times by passenger car between these centres. On this stage considerations on physical distances were ignored due to their marginal importance for travellers' choices since in practice it is not infrequent that it is cost-effective to go a longer way in order to be able to achieve higher speed and accomplish transport tasks in a shorter space of time. This is when we are faced with the phenomenon of substitution, or a possibility of replacing spatial distance with time distance (Gęsiarz 1982).

The variant of analysis of journey times between Łódź province towns presented in this article assumes gross journey time, i.e. the time necessary to cover the distance between the journey starting and finishing points without any breaks (e.g. to rest for a meal) but considering limitations (detentions) resulting from traffic organization or congestion. As a result also journeys on paid motorway sections were taken into account. In defining accessibility the shortest possible route was always sought, which did not always coincided with the shortest route as far as the real physical distance is considered.

In spatial diversification of the volume of changes to journey times (fig. 1) it is notable to see the commissioning the whole course of the S8 expressway from the western border of the Łódź province to the node which connects it with the national way no. 1. Topologically, the biggest changes to journey times in the time analysed can be definitely found in centres in the south-western part of the region. Reduction in the journey time to these towns from the topological perspective varies from 200 to over 400 minutes. It is also worth stressing a really distinct increase in the number of towns (in the heart of the region) whose topological time accessibility does not exceed 2 000 minutes. It is precisely between these two indicated areas of the province that there are the most significant decreases in journey times in bilateral relations between urban centres. Differences reach the value which is as high as even 30 minutes.

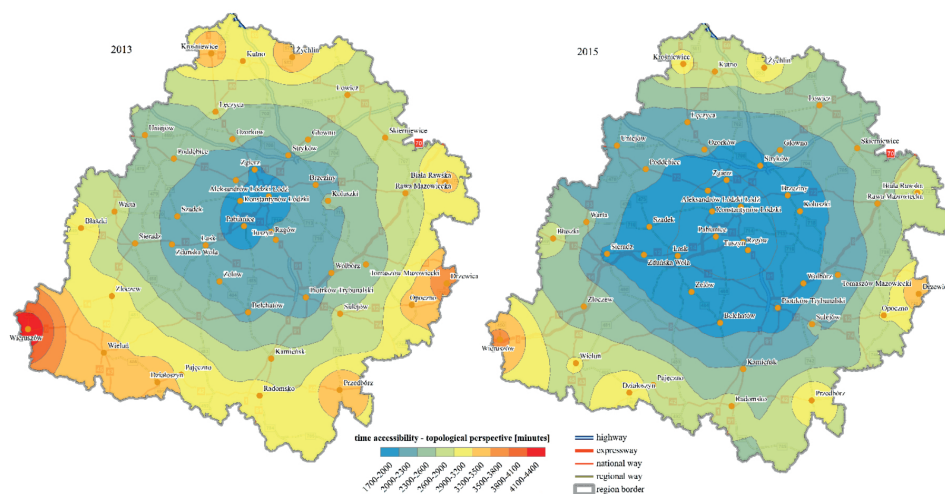

Fig. 1. Time accessibility of towns in the Łódź province in 2013 and 2015 from the topological perspective

Source: own work

The changes to journey times to Łódź province towns indicated above confirm the regularity indicated by P. Rosik (2012) that, considering conditions in Poland, the only serious anthropogenic barrier for accessibility is the state of transport infrastructure in respect to both its quality and quantity.

3. Changes in the potential

Numerous and intensive relations linking elements of this network give rise to synergic effects in the settlement network of the given area (Śleszyński 2009). If the aim is to increase the effectiveness of connections, it is necessary to shape them in

such a way that their construction will enable the shortest possible connection of centres, with the readiness to handle traffic of the anticipated volume at the same time. It is then necessary to bear in mind land use component, e.g. in the form of assessment of individual centre attractiveness as potential destination. This type of research enables the use of gravity and potential analyses based on physical sciences yet effectively used in transport analyses.

An efficient transport network should be characterised by high levels of spatial effectiveness, that is economically best achievable course of connections enabling, on the one hand, maximum coverage on the given area and the shortest possible distance, on the other.

Comparison of accessibility indicators before and after investment into transport infrastructure is one of the methods of assessment of transport system effectiveness in relation to the settlement network of the given area that is used in this article. Accessibility can be understood as potential for interaction opportunities (Hansen 1959). Definition considerations are one of the main reasons why transport accessibility is definitely the most common approach in transport accessibility research. The group of models defined as potential accessibility includes different variants of accessibility measured by means of potential indicators or gravitation models. As it was mentioned above, components determining transport accessibility, the transport component and land use, are mutually connected. Potential accessibility indicators are based on the premise that attractiveness of a destination increases together with its size and decreases as the physical, time or economic distance increases (Komorniki and others 2009).

The above-mentioned W.G. Hansen (1959) was the first to refer directly to accessibility and is the most frequently cited author in the literature of the subject. The simplest indicator which he used, also referred to as Hansen's indicator, is accessibility understood as the sum of quotients of attractions (weights) of destinations and times (costs) of journeys to these destinations.

$$A_i = \sum_j \frac{M_j}{c_{ij}^\alpha}$$

where:

A_i – transport accessibility of town i ,

M_j – weight available in town j ,

c_{ij} – aggregate time distance connected with journey from region i to region j while α is the index assuming value one.

The biggest surges in the potential in the analysed period occurred in the case of towns situated peripherally in the south-western part of the province (fig. 2), in particular in Wieruszów, Złoczew and Sieradz. It is also clear to see the area of potential growth, alluding with its shape to the course of national ways no. 8 and 12

from the western border of the province to the town of Sulejów. At the same time one may see an almost unchanged potential in the case of centres situated in the north-eastern edges of the region. This situation may be accounted for a kind of barrier in the form of Łódź and towns which are its direct neighbours: Pabianice, Konstantynów Łódzki, Aleksandrów Łódzki and Zgierz. Individual car transport in these centres is accompanied by strong factors which reduce the smoothness and speed of trips in vehicles. Both transit and town traffic are significantly slowed down by the existing congestion combined with numerous main artery exclusions which accompany infrastructure investments. This is a particularly important factor in the adopted research variant which takes into account traffic conditions. The indicated barrier may be strong enough to level out time benefits arising from journey by expressway and is indirectly responsible for limiting the volume of potential change.

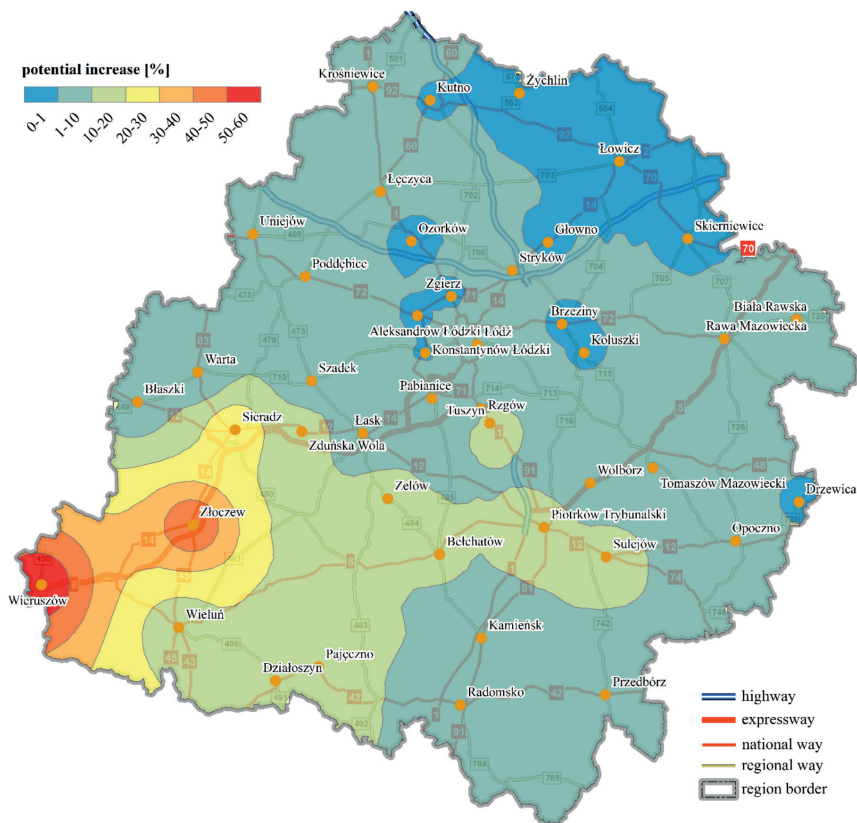

Fig. 2. Increase in the transport potential of towns in the Łódź province between 2013 and 2015

Source: own work

4. Changes to the centre of gravity

The choice of statistics of central tendency and dispersion was aimed at highlighting changes in the potential as well as pointing to their spatial dimension. Centographic measurements belong to numerous statistics characterising the distribution of points in space. They include: centre of gravity, standard deviation and standard deviation ellipse. Therefore, if a collection of towns of the Łódź province is transformed into a collection of points, then it is possible to use these measurements to analyse the distribution of towns and their transport potential. These characteristics include the geometric centre location of the collection of towns and their potential in relation to one another and the geometric centre of the region as well as the size and direction of dispersion (Jażdżewska 2006). A common application of central measurements consists in marking the optimum localisation of technical infrastructure facilities due to its relatively easy access for potential users.

To construct a standard deviation ellipse characterising the spatial distribution of urban centres it is necessary to determine the central mean (\bar{x}_c, \bar{y}_c) of the settlement network of the Łódź province. It constitutes the centre of gravity marked on the basis of the longitude (x_i) and the latitude (y_i) of individual towns dispersed in the region area.

$$\bar{x}_c = \frac{\sum_{i=1}^n x_i}{n}, \quad \bar{y}_c = \frac{\sum_{i=1}^n y_i}{n}$$

Constructing a weighted standard deviation ellipse requires defining the symmetry centre through acknowledging the volume of transport potential of individual centres through the use of centre weighted mean $(\bar{x}_{wc}, \bar{y}_{wc})$. In this study mean weights (p_i) are values of town potential (sizes in absolute terms) for 2013 and 2015.

$$\bar{x}_{wc} = \frac{\sum_{i=1}^n p_i x_i}{\sum_{i=1}^n p_i}, \quad \bar{y}_{wc} = \frac{\sum_{i=1}^n p_i y_i}{\sum_{i=1}^n p_i}$$

To draft a standard deviation ellipse, it is necessary to calculate the angle α of the ellipsis axis (Y) in relation to the coordinate system (axis OY) as well the length of the semi-axis of the ellipsis (σ_x, σ_y) . The intersection of the maximum symmetry axis and minimum symmetry axis is the graphic projection of the central mean. The connection of the intersection of the symmetry axis with the ellipsis marks the section corresponding to the standard distance. This section is the hypotenuse of the right-angled triangle in which the catheti are standard deviations of coordinates to the central mean (Suchecka 2014).

$$\operatorname{tg} \alpha = \frac{\sum x'^2 - \sum y'^2 + \sqrt{(\sum x'^2 - \sum y'^2)^2 + 4(\sum x'y')^2}}{2 \sum x'y'}$$

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{(\sum x'^2) \cos^2 \alpha - 2(\sum x'y') \sin \alpha \cos \alpha + (\sum y'^2) \sin^2 \alpha}{n}}$$

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{(\sum x'^2) \sin^2 \alpha + 2(\sum x'y') \sin \alpha \cos \alpha + (\sum y'^2) \cos^2 \alpha}{n}}$$

where:

$$x' = x - \bar{x}, \quad y' = y - \bar{y}$$

Even though measurement of spatial dispersion refers to dispersion analysis in its classical form, it still requires the use of statistics which account for features connected with their location due to two-dimensionality of the described objects (towns of the Łódź province). Spatial units are neither equally nor evenly removed from the central mean. As opposed to the standard distance, the standard deviation ellipse gives an opportunity to define dispersion directions of objects in space (Kachnic 2010).

Ellipsis symmetry axes rotated by a certain angle do not only illustrate the direction of dispersion around the central mean but also the direction and size of minimum and maximum dispersion. Reduced flatness of weighted ellipses and decreased length of their axis in ellipses constructed for the Łódź province points, for instance, to a drop in transport potential in large towns in the region centre (fig. 3). These changes may indirectly indicate positive transformations of the province's transport network in relation to peripheral towns. Introducing a diagonal road allowing quick and smooth traffic results not only in moving the centre of gravity in the south-western direction but also reduces disparities in accessibility levels of the region's towns, which is reflected in clear approximation of shapes of weighted ellipses to the circle.

5. Conclusion

It is apparent to see changes to the location of the centroid of Łódź province towns in the analysed period resulting from infrastructure transformations in the light of transport potential. Spatial changes to journey times topologically allude to the route of a section of the newly finished Expressway no. 8, which results in slight smoothening of the shape of the isoline of equal journey time. Together with the progress of investment processes connected with the region's transport infrastructure, including both new roads and improvement of technical characte-

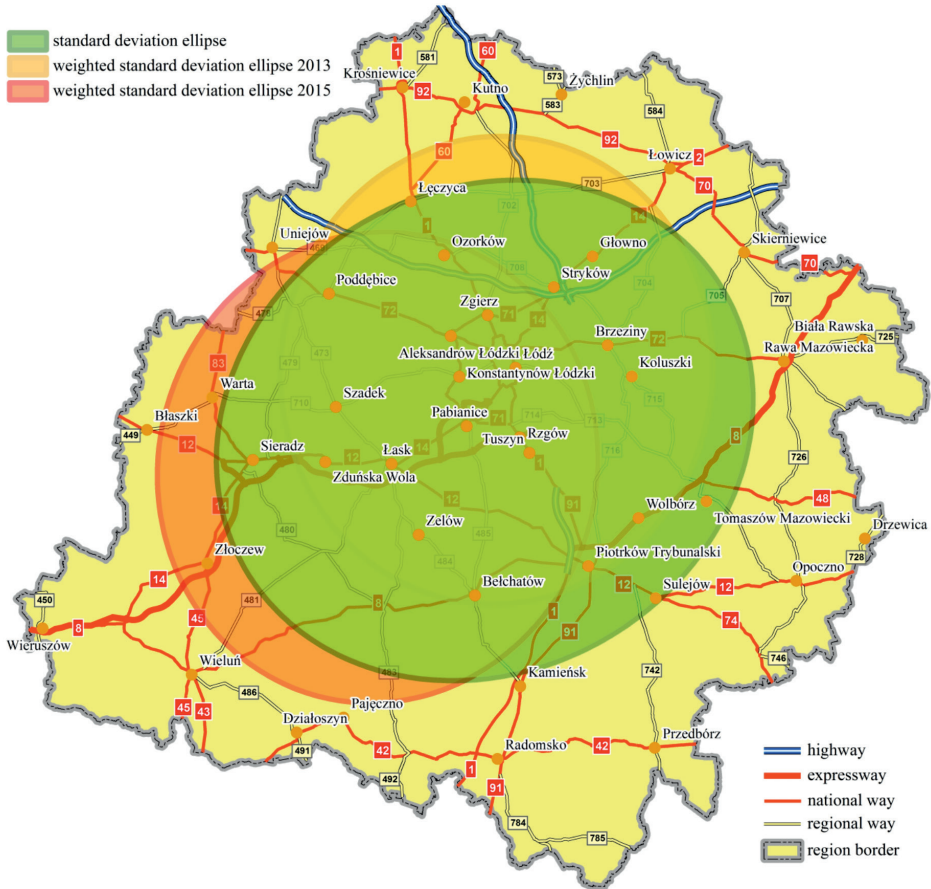

Fig. 3. Spatial scope of standard deviation ellipsis of coordinates of the Łódź region towns and standard deviation ellipsis weighted by transport potential in 2013 and 2015

Source: own work

ristics of the existing sections, the layout of isochrones marked from the centre of the region will be getting closer to the concentric one (Wiśniewski 2015b). Infrastructure transformations did not remain neutral also for the spatial diversification of potential accessibility of the region's towns. Its considerable relative changes in the short analysis period confirm the special role of roads with limited accessibility (expressways and motorways) and make us pay special attention to the process of their routing as apart from its strategic supra-regional importance they play a significant role in transport relations also within the region, affecting its local transport connections.

BIBLIOGRAPHY

- Bartosiewicz B., Pielesiak I., 2012, *Powiązania transportowe w Łódzkim Obszarze Metropolitalnym (Transport Connections in the Łódź Metropolitan Area)*, [in:] Bartosiewicz B., Marszał T., Pielesiak I. (ed.), *Spójność terytorialna Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego*, „Studia KPZK PAN”, 147, Warsaw, p. 105–137.
- Gadziński J., 2010, *Ocena dostępności komunikacyjnej przestrzeni miejskiej na przykładzie Poznania (Evaluation of Urban Area Transport Accessibility as Exemplified by Poznań)*, „Biuletyn Instytutu Geografii i Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przemysłowej UAM”, 13, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Gęsiarz Z., 1982, *Zarys geografii transportu (Outline of Transport Geography)*, WSiP, Warsaw.
- Guzik R. (ed.), 2012, *Czynniki i ograniczenia rozwoju miast województwa pomorskiego w świetle relacji przestrzennych i dostępności komunikacyjnej (Factors and Limitations to Development of Pomerania's Towns in the Light of Spatial Relations and Transport Accessibility)*, The Marshal's Office of the Pomeranian Province, Gdańsk.
- Hansen W.G., 1959, *How Accessibility Shapes Land-use*, „Journal of the American Institute of Planners”, 25, p. 73–76.
- Jażdżewska I., 2006, *Zmiana położenia środka ciężkości miast i ludności miejskiej w Polsce w XX wieku (Change to the Centre of Gravity of Towns and Urban Population in Poland)*, „Przegląd Geograficzny”, 78(4), Warsaw, p. 561–574.
- Kachnic M., 2010, *Ocena rozpoznania hydrogeologicznego na przykładzie wybranego fragmentu Pojezierza Pomorskiego – Bory Tucholskie*, „Biuletyn Państwowego Instytutu Geologicznego – Hydrogeologia”, 442(11), s. 89–94.
- Komornicki T., Śleszyński P., Rosik P., Pomianowski W., 2009, *Dostępność przestrzenna jako przesłanka kształtowania polskiej polityki transportowej (Spatial Accessibility as Prerequisite for Shaping Polish Transport Policy)*, „Biuletyn KPZK PAN”, 241, Warsaw.
- Komornicki T., Rosik P., Śleszyński P., Solon J., Wiśniewski R., Stępiak M., Czapiewski K., Goliszek S., 2013, *Wpływ budowy autostrad i dróg ekspresowych na rozwój społeczno-gospodarczy i terytorialny Polski (Impact of Construction of Motorways and Expressways on Poland's Social, Economic and Territorial Development)*, Warsaw.
- Local Data Bank of the Central Statistical Office of Poland (GUS)*, http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks.
- Olszewski P., Dybicz T., Śleszyński P., 2013, *Proponowane miary dostępności czasowej w transporcie publicznym (Proposed Measurements of Spatial Accessibility in Public Transport)*, „Przegląd Komunikacyjny”, 12, p. 10–17.
- Rosik P., 2012, *Dostępność lądowa przestrzeni Polski w wymiarze europejskim (Land Accessibility of Poland in the European Dimension)*, „Prace Geograficzne”, 233, IGiPZ PAN, Warsaw.
- Rosik P., Stępiak M., Komornicki T., Pomianowski W., 2012, *Monitoring spójności terytorialnej gmin w skali krajowej i międzynarodowej w latach 1995–2030 (Monitoring of Territorial Cohesion of Communes on a National and International Scale between 1995 and 2030)*, IGiPZ PAN, Warsaw.

- SucHECKA J., 2014, *Statystyka przestrzenna. Metody analiz struktur przestrzennych (Spatial Statistics. Methods of Spatial Structure Analysis)*, Warsaw.
- ŚLESZYŃSKI P., 2009, *Dostępność metropolii jako warunek konkurencyjności polskiej przestrzeni (Metropolis Accessibility as Prerequisite for Competitiveness of Polish Space)*, „Mazowsze – Studia Regionalne”, 2, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warsaw, p. 53–71.
- ŚLESZYŃSKI P., 2014, *Dostępność czasowa i jej zastosowanie (Time Accessibility and its Application)*, „Przegląd Geograficzny”, 86,(2), IGiPZ PAN, Warsaw, p. 171–215.
- Transport Accessibility Website of IGiPZ PAN*, <http://www.igipz.pan.pl/accessibility/pl/home.html>.
- WiśNIEWSKI S., 2015a, *Changes to Accessibility of Łódź Province Towns in Individual Transport between 2013–2015*, „Przegląd Geograficzny”, Warsaw [in print].
- WiśNIEWSKI S., 2015b, *Diversification of Transport Accessibility of Towns in the Łódź Province*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.

ZMIANA POŁOŻENIA ŚRODKA CIĘŻKOŚCI MIAST WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO W ŚWIETLE POTENCJAŁU TRANSPORTOWEGO

- Zarys treści** W niniejszym artykule przedstawiono zmiany położenia środka ciężkości miast województwa łódzkiego wynikające z ich wewnętrzregionalnej dostępności czasowej oraz towarzyszących im przemian w dostępności potencjałowej związanej z dynamicznym rozwojem infrastruktury drogowej. Badanie poszerzono o zastosowanie opisowych metod statystyki przestrzennej oraz eksploracyjnej analizy danych przestrzennych ze szczególnym uwzględnieniem statystyk dyspersji w postaci elipsy odchylenia standardowego. Cechy elips wykreślonych dla poszczególnych momentów w rozwoju regionalnych powiązań infrastrukturalnych pozwalają na określenie przemian potencjału transportowego miast województwa w ujęciu przestrzennym.
- Słowa kluczowe** Dostępność transportowa, województwo łódzkie, infrastruktura drogowa, transport indywidualny, elipsa odchylenia standardowego.

Dr Szymon Wiśniewski
Katedra Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej
Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki

Katarzyna Leśniewska

MNIEJSZOŚĆ NARODOWA AKTYWNA NA POZIOMIE LOKALNYM – PRZYKŁAD POLAKÓW W SOLECZNIKACH NA LITWIE¹

Zarys treści W artykule omówiono liczebność i rozmieszczenie skupisk mniejszości polskiej w Republice Litewskiej ze szczególnym uwzględnieniem Polaków w Solecznikach, w świetle wyników spisu powszechnego z 2011 roku. W opracowaniu ukazano również działalność głównych organizacji politycznych i społecznych oraz szkół mniejszości polskiej w rejonie solecznickim. W badaniach wykorzystano socjologiczną metodę wywiadów pogłębionych z liderami organizacji polskich.

Słowa kluczowe Mniejszość narodowa, Polacy, Litwa, aktywność na poziomie lokalnym, organizacje mniejszościowe, spis powszechny.

1. Wprowadzenie

Studia nad mniejszościami narodowymi w polskiej geografii politycznej mają długą tradycję i bogaty dorobek naukowy, a obecnie przeżywają renesans. Geografowie polityczni zajmujący się problematyką narodowości często korzystają z dorobku innych dyscyplin naukowych, takich jak historia, politologia, socjologia czy statystyka, ale punktem odniesienia analiz geograficznych pozostaje środowisko geograficzne i warunki społeczno-gospodarcze.

Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto definicję mniejszości narodowej zaproponowaną przez polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, które za polską mniejszość narodową uznaje zbiorowość osób polskiego pochodzenia (ale obcego obywatelstwa); ludność rdzenną, mieszkającą od dłuższego czasu (np. od ok. 100 lat lub trzech pokoleń) na tym samym obszarze, najczęściej na terenach dawniej znajdujących się w granicach Rzeczypospolitej, wyróżniającą się

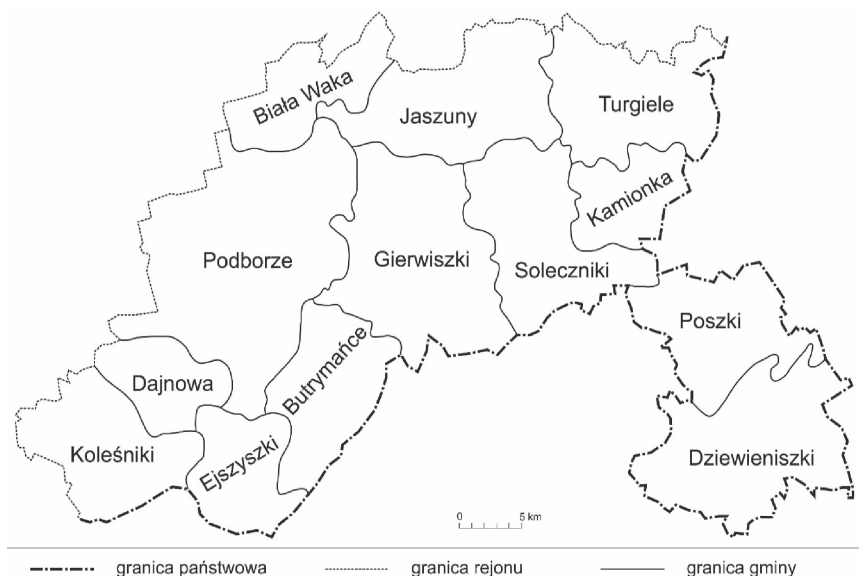
¹ Badania przeprowadzone przez autorkę na potrzeby opracowania zostały sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2011/01/N/HS4/02144.

od reszty społeczeństwa danego kraju poczuciem grupowej odrębności etnicznej, kulturowej, językowej, związkami z polską tradycją narodową, przynależnością do Kościoła rzymskokatolickiego, nierzadko jest bezpośrednio kojarzona z polskością – zwłaszcza na Wschodzie².

Według szacunków Stowarzyszenia Wspólnota Polska poza granicami Polski zamieszkuje ponad 20 mln Polaków. W celu zachowania swojej kultury i języka tworzą organizacje, zespoły pieśni i tańca czy środki masowego przekazu. Dodatkowo organizują własne ugrupowania polityczne oraz szkolnictwo.

Rejon solecznicki położony jest w południowo-wschodniej części Republiki Litewskiej, w powiecie wileńskim. Od wschodu i południa rejon graniczy z obwodem grodzieńskim na Białorusi, zaś od północy i zachodu z rejonami orańskim, wileńskim i trockim. Powierzchnia rejonu wynosi ponad 1 491 km². Według danych z ostatniego spisu powszechnego (2011) rejon zamieszkiwało ponad 34,5 tys. osób, w tym blisko 27 tys. stanowili Polacy. Rejon posiada charakter typowo rolniczy, ale dużą powierzchnię zajmują także lasy.

Rejon solecznicki podzielony jest na 13 starostw (gmin), tj. Soleczniki, Ejszyszki, Biała Waka, Jaszuny, Dziewieniszki, Koleśniki, Podborze, Turgiele, Butrymańce, Gierwiszki, Kamionka, Poszki i Dajnowa (rys. 1). W rejonie solecznickim funkcjonuje 13 placówek kulturalnych, 13 kościołów katolickich, 3 cerkwie 28 bibliotek oraz 2 muzea.

Rys. 1. Podział administracyjny rejonu solecznickiego na Litwie

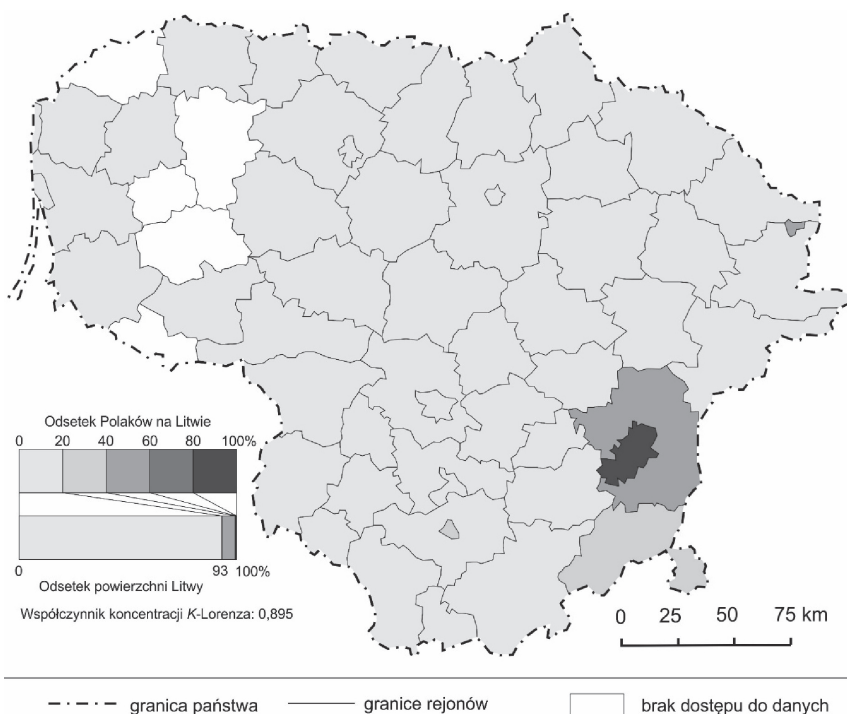
Źródło: opracowanie własne na podstawie mapy GIS Centras – Rejon Solecznicki (2006)

² http://www.msz.gov.pl/polityka_zagraniczna/polonia/definicje_pojecia/ (dostęp: 20.11.2013).

2. Polacy na Litwie w świetle wyników spisu powszechnego z 2011 roku

Polacy na Litwie stanowią ludność autochtoniczną zwarcie zamieszkującą tereny Wileńszczyzny, należącej w okresie międzywojennym do Polski. Centrum polskości na tych terenach stanowi Wilno, będące jednocześnie nie tylko największym skupiskiem ludności polskiej, ale również centrum kulturalnym i organizacyjnym. W miarę oddalania się od Wilna liczba ludności polskiej stopniowo maleje.

Według spisu z 2011 roku, Polacy na Litwie stanowili najliczniejszą mniejszość narodową (ponad 200 tys. deklaracji – 6,58% ogółu ludności). Spośród 200 317 osób deklarujących w trakcie spisu narodowość polską, blisko 93% (186 192 deklaracji) mieszkało w okręgu wileńskim. Spośród 8 rejonów wchodzących w skład okręgu wileńskiego (rys. 2) aż 7 znalazło się w pierwszej dziesiątce rejonów z największą liczbą deklaracji narodowości polskiej na Litwie (tab. 1). Najwięcej deklaracji zanotowano w stolicy Litwy – Wilnie (88 408) oraz w rejonach wileńskim (49 648) i solecznickim (26 858).

Rys. 2. Koncentracja osób deklarujących narodowość polską na Litwie na podstawie wyników spisu powszechnego z 2011 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych LSD³

³ <http://www.osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize1> (dostęp: 20.01.2014).

Tabela 1

Rejony z największą liczbą oraz największym udziałem Polaków w ogólnej liczbie mieszkańców (na podstawie wyników spisu powszechnego z 2011 roku)

Jednostka administracyjna			Liczba Polaków
Rejon		Okręg	
Nazwa polska	Nazwa litewska		
m. Wilno	Vilniaus m.	wileński	88 408
Wileński	Vilniaus	wileński	49 648
Solecznicki	Šalčininkų	wileński	26 858
Trocki	Trakų	wileński	10 362
Święciański	Švenčionių	wileński	7 239
Wisagiński	Visagino	uciański	2 108
Elektreński	Elektrėnų	wileński	1 769
Szyrwincki	Širvintų	wileński	1 628
Orański	Varėnos	olicki	1 612
Małacki	Molėtų	uciański	1 313
Jednostka administracyjna			Udział Polaków (%)
Rejon		Okręg	
Nazwa polska	Nazwa litewska		
Solecznicki	Šalčininkų	wileński	77,75
Wileński	Vilniaus	wileński	52,07
Trocki	Trakų	wileński	30,11
Święciański	Švenčionių	wileński	25,98
m. Wilno	Vilniaus m.	wileński	16,51
Wisagiński	Visagino	uciański	9,33
Szyrwincki	Širvintų	wileński	9,27
Elektreński	Elektrėnų	wileński	7,08
Ignaliński	Ignalinos	uciański	7,05
Orański	Varėnos	olicki	6,35

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych LSD⁴.

Rejony solecznicki oraz wileński były jedynymi rejonami na Litwie, w których ludność deklarująca polską narodowość stanowiła większość mieszkańców – odpowiednio 77,75% i 52,07%. Wysokim odsetkiem Polaków cechowały się również rejony trocki (33,11%), święciański (25,98%) oraz miasto stołeczne – Wilno (16,51%).

⁴ <http://www.osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize1> (dostęp: 20.01.2014).

Zdaniem C. Żołędowskiego (2003), koncentrację ludności polskiej na terenach przygranicznych na Litwie, w przeszłości należących do Polski, należy rozpatrywać z perspektywy historycznej, gdyż pozwala ona na zrozumienie postaw i zachowań Polaków wobec Litwinów. Analizując liczebność i rozmieszczenie mniejszości polskiej na Litwie można stwierdzić, że jest to stosunkowo liczna zbiorowość oparta na tzw. „małej ojczyźnie” – Wileńszczyźnie, gdzie lokalnie tworzy większość etniczną – w rejonach sołecznickim i wileńskim (Żołędowski 2003). Jak zauważa P. Eberhardt (2009), trendy przemian narodowościowych na Litwie jednoznacznie pokazują stopniowe umacnianie pozycji ludności litewskiej w państwie, co oznacza, że w przyszłości Litwa stawać się będzie coraz bardziej monoetnicznym krajem. Z kolei znaczenie mniejszości narodowych będzie stopniowo ulegało marginalizacji. Wyjątek mogą stanowić jedynie obszary wiejskie na Wileńszczyźnie z wyraźną dominacją ludności polskiej.

3. Działalność polityczna Polaków w Sołecznikach

Ważnymi elementami każdej zbiorowości terytorialnej są instytucje, które je scalają, poprzez zaspokajanie potrzeb indywidualnych i zbiorowych oraz kreowanie systemu więzi formalnych. Z pewnością taką rolę pełni samorząd terytorialny, który wyłaniany jest przez mieszkańców (Bobryk 2013). Na początku lat 90. XX wieku na skutek zmian zachodzących w ZSRR możliwe stało się funkcjonowanie niekomunistycznych partii politycznych. Początkowo Polacy startowali pod auspicjami Związku Polaków na Litwie (ZPL). Powstanie polskiej partii politycznej wymusiły zmiany w ustawodawstwie wprowadzone w 1994 roku. Sejm RL podjął uchwałę zakazującą startu w wyborach organizacjom społecznym, tym samym ZPL stanął przed wyborem przekształcenia się w partię polityczną lub rezygnacji z bezpośredniej działalności politycznej (Bobryk 2005; Godek 2005; Krajewski 2012; Kawęcki 2013). Władze ZPL otwarcie krytykowały zmianę ordynacji wyborczej, nazywając ją dyskryminującą przedstawicieli mniejszości narodowych, których organizacje zostały pozbawione możliwości udziału w wyborach (Sidorkiewicz 2011). W dniu 28 sierpnia 1994 roku podczas V Zjazdu ZPL, wyodrębniła się z jego struktur Akcja Wyborcza Polaków na Litwie. Początkowo zakładano przyjęcie nazwy Akcja Wyborcza Związku Polaków na Litwie, jednakże pod naciskiem litewskiego Ministerstwa Sprawiedliwości zdecydowano o usunięciu z nazwy ZPL (Bobryk 2005; Godek 2005; Kawęcki 2013).

W dniu 15 grudnia 1994 roku przyjęto program AWPL, w którym za główny cel przyjęto wprowadzenie wymogów europejskich w zakresie używania języków mniejszości narodowych, tj. na terenach, gdzie mniejszości stanowią więcej niż 10% uznanie języków mniejszości za języki lokalne. Jednocześnie opowiedziano się za działaniami partii zgodnymi z etyką chrześcijańską. Program przewidywał również decentralizację władzy i poszerzenie kompetencji samorządów (Bobryk 2005, 2013; Kawęcki 2013).

W pierwszych wyborach samorządowych, w których startowała AWPL w 1995 roku, w skali kraju partia uzyskała 7 wynik na 16 startujących ugrupowań. W rejonie solectnickim AWPL zdobyła 14 na 25 mandatów, a jej przedstawiciel został merem. W 1996 roku litewski Sejmas przyjął nowelizację Ustawy o wyborach rad samorządowych, która m.in. wydłużała kadencję samorządów do 3 lat. W kolejnych wyborach w 1997 roku AWPL ponownie zajęła 7 miejsce w skali kraju (na 24 startujące ugrupowania). W rejonie solectnickim partia zdobyła 20 mandatów radnych, co pozwoliło AWPL rządzić samodzielnie.

Kolejne wybory samorządowe na Litwie miały miejsce w 2000 roku. W rejonie solectnickim AWPL uzyskała 18 mandatów, co wystarczyło do samodzielnego sformowania organów władzy. W 2002 roku litewski Sejmas przyjął poprawkę do Konstytucji Republiki Litewskiej, która wydłużała kadencję rad samorządów do 4 lat. W kolejnych wyborach w grudniu 2002 roku AWPL uzyskała w rejonie solectnickim 17 mandatów. W wyborach tych po raz pierwszy wzięła także udział inna polska partia – Polska Partia Ludowa (PPL). Ugrupowanie jednoznacznie podkreślało swój polski charakter i poddawało ostrej krytyce dotychczasowy sposób rządzenia AWPL. W wyborach PPL zdobyła nieco ponad 500 głosów i nie zdołała uzyskać żadnego mandatu (Bobyk 2013).

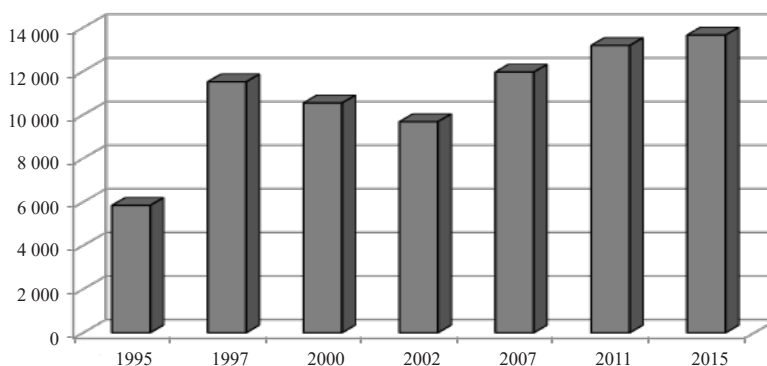
W marcu 2007 roku odbyły się kolejne wybory do rad samorządów na Litwie. W rejonie solectnickim Akcja Wyborcza Polaków na Litwie zdobyła 20 mandatów i ponownie mogła rządzić samodzielnie. Swoich kandydatów wystawiła także PPL, która zdobyła blisko 170 głosów w rejonie i ponownie nie zdołała uzyskać żadnego mandatu radnego (fot. 1).

Fot. 1. Polsko-litewska tablica informacyjna przed budynkiem Administracji Samorządu Rejonu Solectnickiego

fot. K. Leśniewska

W 2011 roku w wyborach do rad samorządowych w rejonie sołecznickim AWPL wystartowała pod nazwą Koalicja Akcji Wyborczej Polaków na Litwie i Aliansu Rosjan „Blok Waldemara Tomaszewskiego”. Koalicja zdobyła łącznie 22 mandaty, uzyskując najlepszy wynik w historii. Ostatnie wybory do rad samorządów odbyły się w 2015 roku, a w rejonie sołecznickim AWPL ponownie wystartowała w koalicji z Aliansem Rosjan. Koalicja zdobyła najwyższą liczbę głosów w historii swoich startów w wyborach samorządowych w rejonie sołecznickim (rys. 3) i uzyskała 20 z 24 mandatów⁵.

Rys. 3. Liczba głosów oddanych na AWPL w rejonie sołecznickim w latach 1995–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Litewskiej Państwowej Komisji Wyborczej

Jak słusznie zauważa A. Bobryk (2013), udział AWPL w wyborach stanowi czynnik mobilizacyjny środowiska polskiego. Mimo, że wiele problemów mniejszości narodowych pozostaje nadal nierozwiązanych, to przedstawicielom żadnej innej narodowości nie udało się utworzyć na tyle silnego ugrupowania politycznego. Dodatkowo pozycja AWPL umocniła się i zwiększyła swój elektorat dzięki włączeniom do list wyborczych przedstawicieli innych mniejszości, w tym głównie Rosjan. Samorządy odgrywają bardzo ważną rolę w organizowaniu życia oraz zaspokajaniu potrzeb społeczności lokalnych. Przedstawiciele AWPLu w radzie samorządu z pewnością przyczynili się także do podniesienia aktywności społecznej Polaków.

4. Pozapolityczna działalność Polaków w Sołecznicach

W ostatnich latach funkcjonowania ZSRR, na skutek swoistej „odwilży”, zaczęły powstawać na Litwie kolejne organizacje mniejszości narodowych. Również Polacy rozpoczęli aktywną działalność mającą na celu tworzenie instytucji o róż-

⁵ Na podstawie danych Litewskiej Państwowej Komisji Wyborczej.

nicowanym charakterze działalności. Różnego rodzaju koła, towarzystwa, stowarzyszenia itp. zaczęły powstawać przede wszystkim na obszarach zamieszkałych przez ludność polską.

W dniu 5 maja 1988 roku zainicjowano funkcjonowanie Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego Polaków na Litwie, które rok później, podczas zjazdu przedstawicieli środowisk polskich w Wilnie, przekształciło się w Związek Polaków na Litwie (ZPL). Wystosowano wówczas „Odezwę do Polaków na Litwie”, w której wyraźnie podkreślono, że ojczyzną wileńskich Polaków jest Litwa, zaś Polska jest „Macierzą”. Oficjalnym hymnem ZPL ustanowiono „Rotę”, a za najważniejsze cele organizacji przyjęto: działania na rzecz oświaty i kultury, ratowanie polskich zabytków oraz wsparcie ugruntowania polskiej świadomości narodowej. Z czasem ZPL stał się najważniejszą organizacją, będącą orędownikiem sprawy polskiej na Litwie (Bobyryk 2005; Masłowski 2005; Kawęcki 2013).

Do najważniejszych celów działalności Związku Polaków na Litwie należą: zachowanie tożsamości narodowej polskiej mniejszości na Litwie, zapewnienie swobodnego rozwoju kultury oraz zagwarantowanie godziwych warunków bytowych ludności zamieszkującej Wileńszczyznę (Masłowski 2005; Leśniewska 2009). ZPL od 1989 roku wydaje tygodnik pt. „Nasza Gazeta”, a także prowadzi swoją stronę internetową. Jak podkreślają liderzy organizacji, jej główne cele od ponad 20 lat pozostają niezmiennie ze względu na konieczność ciągłej walki o polskość w zmieniającej się sytuacji w kraju, zwłaszcza w ostatnich latach, kiedy wrogość wobec Polaków na Litwie wyraźnie się nasiliła. ZPL stara się również odpowiadać na potrzeby różnorodnych grup Polaków, gdyż różnią się one wyraźnie między sobą. Na Wileńszczyźnie, gdzie liczba Polaków jest duża, funkcjonuje polskie szkolnictwo, a władzę lokalną sprawują przedstawiciele AWPL, potrzeby te są zupełnie inne niż na terenach znacznie oddalonych od Wilna, gdzie Polaków jest niewielu. W najbliższych latach ZPL zamierza przede wszystkim wspierać rozwój ruchu młodzieżowego i sportowego. Planowana jest także rozbudowa strony internetowej organizacji oraz poszerzenie działalności związkowej telewizji.

W ramach ZPL funkcjonuje bardzo aktywny Solecznicki Oddział Rejonowy Związku Polaków na Litwie. W ramach oddziału funkcjonuje 48 kół terenowych, liczących łącznie ok 1,2 tys. członków. Za główne cele działalności oddział przyjął m.in. pielęgnację i popularyzację języka polskiego w rejonie, wspieranie placówek oświaty i kultury, ochronę polskiej spuścizny na ziemi solecznickiej, umacnianie więzi z Polską oraz wspieranie twórczości, sztuki ludowej i organizację świąt typowo polskich. Oddział od 2009 roku wydaje bezpłatny miesięcznik „Soleczniki”. Powstanie gazety było odpowiedzią na brak polskojęzycznego biuletynu w rejonie, gdzie Polacy stanowią większość. Gazeta ma charakter społeczny, a treści gazety skupiają się głównie na komentarzach bieżących wydarzeniach z udziałem społeczności polskiej na Wileńszczyźnie⁶ (rys. 4).

⁶ Na podstawie wywiadów autorki z liderami ZPL, <http://soleczniki.pl/soleczniki-miesi%C4%99cznik-zpl> (dostęp: 6.01.2014).

Rys. 4. Miesięcznik Solecznickiego Oddziału Związku Polaków na Litwie „Soleczniki”

Źródło: zbiory autorki

Bardzo ważną rolę w pielęgnowaniu polskich tradycji oraz krzewieniu kultury odgrywa Centrum Kultury Samorządu Rejonu Solecznickiego (fot. 2). W ramach instytucji funkcjonuje 13 filii, w tym w: Białej Wace, Ejszyszkach, Jaszunach, Kamionce, Dziewieniszkach, Małych Solecznikach Turgielach, Rudnikach, Janczunach, Dajnowie, Gierwiszkach, Podborzu oraz Taboryszkach. Za cele działalności centrum przyjęto m.in. stworzenie możliwości mieszkańcom do realizowania swoich potrzeb kulturalnych, rozwój młodych talentów oraz zachowanie ciągłości tradycji ziemi solecznickiej. Centrum organizuje wiele imprez, w tym m.in. dożynki, wernisaże, festiwale muzyczne, zapusty etc.⁷

W rejonie solecznickim funkcjonuje 18 zespołów pieśni i tańca. Najbardziej znane z nich to „Solczanie”, Ejszyszczenie”, Rudniczanie”, „Turgielanka” oraz „Znad Mereczanki”. Od 1987 roku przy Centrum Kultury Samorządu Rejonu Solecznickiego funkcjonuje Zespół Pieśni i Tańca „Solczanie”. Na początku swojej działalności zespół składał się tylko z chóru, z czasem powiększył się także o grupę taneczną. Zespół wykonuje głównie polskie pieśni ludowe i patriotyczne, a także unikatowe pieśni podwileńskie. W 2008 roku zespół otrzymał odznaczenie Zasłużony dla Kultury Polskiej⁸. W Solecznikach funkcjonuje także Towarzystwo Gimnastyczne Sokół, kontynuujące tradycje najstarszego polskiego towarzystwa sportowego. Jego zadaniem, obok promowania kultury fizycznej i sportu, jest także krzewienie polskości w regionie (Bogucki 2014).

⁷ Na podstawie wywiadów autorki z liderami organizacji polskich.

⁸ *Ibidem*.

Fot. 2. Centrum Kultury Samorządu Rejonu Solecznickiego

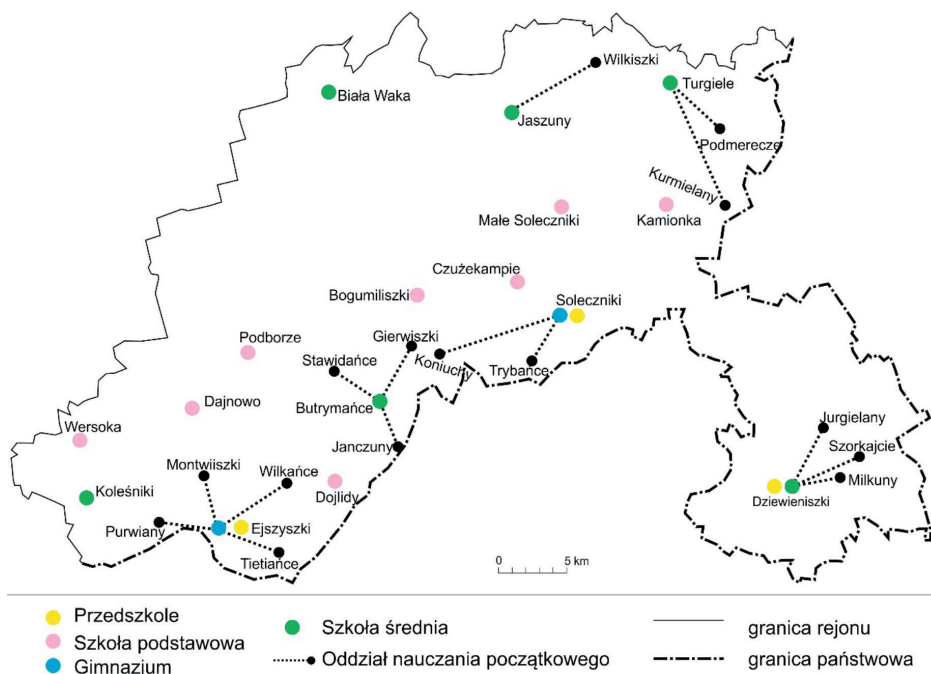
fol. K. Leśniewska

Niezwykle ważną rolę w kultywowaniu polskich tradycji oraz podtrzymywaniu poczucia tożsamości narodowej wśród młodzieży w rejonie solecznickim pełni polskojęzyczne szkolnictwo. Polska oświata na Litwie w ciągu ostatnich dwóch stuleci podlegała różnorodnym procesom o charakterze politycznym, społecznym oraz kulturowym. W 2013 roku na Litwie istniało 110 placówek oświatowych z polskim językiem wykładowym. Najwięcej szkół znajdowało się w rejonie wileńskim – 65 placówek oraz solecznickim – 19 placówek (rys. 4). Jak zauważa Z. Kurcz (2005), w rejonach tych ludność polska stanowi znaczną większość mieszkańców, przez co dochodzi tu do wzmożonej polsko-litewskiej rywalizacji, szczególnie przejawiającej się na tle językowym. Z polskiego punktu widzenia funkcjonowanie szkół z polskim językiem wykładowym jest realizacją prawa mniejszości do ochrony języka. Z kolei Litwini rozwój szkolnictwa mniejszości w tych rejonach postrzegają jako utrudnianie dostępu Litwinom do nauki języka ojczystego.

Warto podkreślić, że system oświaty na Litwie jest jedynym, poza Polską, dającym możliwość kształcenia na wszystkich szczeblach w języku polskim. Szkoły otrzymują bardzo dużą pomoc z Polski, zarówno finansową, jak i w sferze doskonalenia pracy nauczycieli⁹.

W 2011 roku przy wsparciu ZPL powstał Polski Uniwersytet Trzeciego Wieku w Solecznikach (PUTW), posiadający dwie filie w Ejszyszkach oraz Jaszunach. W zajęciach PUTW regularnie uczestniczy ponad 100 słuchaczy. W ramach Uniwersytetu organizowane są także imprezy integracyjne oraz wycieczki edukacyjno-krajoznawcze, w tym m.in. do Polski, np. śladami Jana Pawła II czy Józefa Piłsudskiego (Leśniewska 2014).

⁹ *Ibidem.*

Rys. 4. Rozmieszczenie placówek oświatowych z polskim językiem wykładowym w rejonie sołecznickim w 2013 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://www.wilnoteka.lt/>,
<http://www.aikos.smm.lt/>, <http://www.salcininkai.lt/>

5. Podsumowanie

Podsumowując, Polacy w rejonie sołecznickim stanowią grupę o bardzo dużej odrębności narodowej i językowej od grupy dominującej, jednocześnie charakteryzując się brakiem odrębności wyznaniowej oraz niewielką podatnością na asymilację. Jednakże można przypuszczać, że wraz z upływem czasu procesy asymilacyjne będą się pogłębiać.

Warto zauważyć, że w rejonie sołecznickim funkcjonuje bardzo duża liczba polskich organizacji o różnym profilu działalności. Mimo wielu drażliwych kwestii w relacjach na linii mniejszość polska – państwo litewskie, polskie organizacje w rejonie sołecznickim posiadają dużą swobodę funkcjonowania oraz realne możliwości oddziaływania na społeczność polską. Samorząd zdominowany jest przez przedstawicieli AWPLu.

LITERATURA

- Bobryk A., 2005, *Odrodzenie narodowe Polaków w Republice Litewskiej 1987–1997*, Dom Wydawniczy Duet, Toruń.
- Bobryk A., 2013, *Spoleczne znaczenie funkcjonowania polskich ugrupowań politycznych w Republice Litewskiej 1989–2013*, Siedleckie Towarzystwo Naukowe, Siedlce.
- Bogucki A., 2014, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Litwie*, <http://sokol-cinsp.blogspot.com/2014/02/towarzystwo-gimnastyczne-sokol-na-litwie.html> (dostęp: 1.08.2015).
- Eberhardt P., 2009, *Przemiany narodowościowe w państwach bałtyckich na przełomie XX i XXI wieku*, „Rocznik Nauk Społecznych”, 1(37), KUL, Lublin, s. 95–113.
- Godek A., 2005, *Powstanie, program oraz działalność Akcji Wyborczej Polaków na Litwie*, [w:] Winnicki Z.J. (red.), *Polska mniejszość narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej. Nowe problemy i wyzwania wobec współczesnych przemian w państwach regionu*, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław, s. 85–91.
- Kawęcki K., 2013, *Polacy na Wileńszczyźnie 1990–2012*, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, Warszawa.
- Krajewski Z., 2012, *Kwestia polskości na Litwie z perspektywy historycznej i współczesnej*, System-Graf, Lublin.
- Leśniewska K., 2014, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji mniejszości polskiej na Litwie i Łotwie po 1990 roku*, praca doktorska opracowana w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych na Uniwersytecie Łódzkim pod kierunkiem prof. M. Sobczyńskiego i dr hab. M. Barwińskiego.
- Masłowski P., 2005, *Polskie organizacje na Litwie w latach 1989–1991*, [w:] Winnicki Z.J. (red.), *Polska mniejszość narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej. Nowe problemy i wyzwania wobec współczesnych przemian w państwach regionu*, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław, s. 57–84.
- Sidorkiewicz K., 2011, *Między demokracją a buntem. Działalność polityczna i samorządowa Polaków w Republice Litewskiej (1988–2011)*, Wydawnictwo PWSZ, Elbląg.
- Żołądowski C., 2003, *Białorusini i Litwini w Polsce. Polacy na Białorusi i Litwie. Uwarunkowania współczesnych stosunków między większością i mniejszościami narodowymi*, Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa.

**ACTIVITY OF NATIONAL MINORITY ON LOCAL LEVEL
– A CASE STUDY OF POLES IN ŠALČININKAI MUNICIPALITY
IN LITHUANIA**

Abstract Poles are the largest national minority in Lithuania. In contemporary Šalčininkai municipality Polish national minority has a very strong position. According to 2011 data census, more than 77% of population inhabited Šalčininkai municipality that are Poles.

The main aim of the paper is to show how national minority can affect on the situation in the municipality. Poles, who are very active in this region, have got many Polish organizations which support development of Polish culture and traditions. Moreover, in 2013 in the district worked 19 schools organizing education for children and youth who belong to the Polish national

minority. Also Polish political party – Electoral Action of Poles in Lithuania (AWPL) is very active in Šalčininkai municipality. The party permanently governs in the municipality since many years.

It is worth mentioning that Poles are the most conflicted national minority in Lithuania. Many problems of Polish minority in Lithuania are exaggerated by the media or Electoral Action of Poles in Lithuania and used for political propaganda, but some problems exist objectively. All general problems affect on the situation of Poles in Šalčininkai municipality.

Key words National minority, Poles, Lithuania, local activity, organizations of national minorities, census.

Dr Katarzyna Leśniewska
Katedra Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej
Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki

Anita Kulawiak, Karolina Smętkiewicz

POLITYKA LOKALNA GMINY UNIEJÓW – WYBRANE ASPEKTY TEORETYCZNE I PRAKTYCZNE

Zarys treści W artykule omówiono sposób (metodę) prowadzenia przez władze samorządowe polityki lokalnej w małym mieście na przykładzie Uniejowa. Charakterystyki tego zagadnienia dokonano w oparciu o zaprezentowany przez J. Regulskiego schemat kreowania w mieście polityki lokalnej. Tym samym autorki skoncentrowały się przede wszystkim na identyfikacji wizji i celów prowadzonej w Uniejowie polityki lokalnej, przedstawieniu przyjętej przez władze lokalne strategii, w tym etapów jej powstawania i zastosowanych narzędzi oraz analizie podjętych działań, które w założeniu służą realizacji przyjętej wizji rozwoju. Ponadto, w artykule podjęto badania społeczne, których celem była identyfikacja i ocena stopnia zadowolenia mieszkańców miasta oraz odwiedzających go turystów z prowadzonej przez władze polityki lokalnej.

Słowa kluczowe Polityka lokalna, władze samorządowe, rozwój lokalny, Uniejów.

1. Wprowadzenie

Głównym celem artykułu jest identyfikacja sposobu (metody) prowadzenia przez władze samorządowe Uniejowa polityki lokalnej oraz jej społeczna percepcja. W szczególności podjęte badania koncentrują się na:

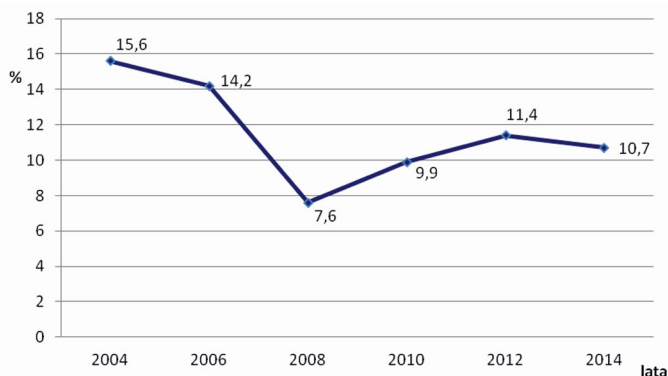
- przedstawieniu przyjętej przez władze samorządowe wizji rozwoju miasta,
- identyfikacji i charakterystyce stosowanych przez władze miasta instrumentów oddziaływania,
- ocenie przez mieszkańców i przyjezdnych prowadzonej przez władze polityki lokalnej.

Miastem, w którym prowadzono badania był Uniejów i nie był to wybór przypadkowy. Jeszcze bowiem do niedawna Uniejów było to niewielkie, rolnicze miasteczko, które na mapie Polski nie wyróżniało się niczym szczególnym. Większą uwagę przyciągał jedynie dobrze zachowany, pochodzący z XIV wieku zamek

arcybiskupów gnieźnieńskich oraz ulokowany w jego sąsiedztwie park, który w połączeniu z rzeką Wartą tworzy urokliwy i wyjątkowy krajobraz.

Przez cały okres gospodarki centralnie planowanej oraz w ciągu pierwszych 10 lat transformacji systemowej było to jedno z najmniejszych i zarazem najbiedniejszych miast regionu łódzkiego. Wraz z dwoma innymi miastami znajdowało się najniżej w hierarchii miejskiego systemu osadniczego regionu łódzkiego (Suliborski, Walkiewicz 2009). Jego struktura gospodarcza miała charakter rolniczo-usługowy nastawiony głównie na obsługę lokalnych mieszkańców, a funkcją dominującą był handel. Negatywnie na rozwój miasta wpłynęły zmiany spowodowane transformacją systemową. Wraz z nadejściem gospodarki rynkowej w ruinę popadły bowiem działające w okresie PRL-u zakłady przemysłowe, a to z kolei przyczyniło się do powstania w mieście niekorzystnych zjawisk demograficznych, tj. bezrobocia, depopulacji itp. (Kulawiak 2013).

Współcześnie miasto to przeżywa jednak „drugą młodość”, gdyż od blisko 10 lat należy do najbardziej dynamicznie rozwijających się miast w regionie łódzkim, o czym świadczy zarówno poprawa sytuacji na lokalnym rynku pracy (rys. 1), znaczny wzrost lokalnej przedsiębiorczości wyrażony liczbą podmiotów gospodarczych (rys. 2) oraz wzrost dochodów gminy (rys. 3), jak też fakt, że w 2012 roku z małego, rolniczego miasteczka Uniejów przeistoczył się w pierwsze w Polsce uzdrowisko termalne.

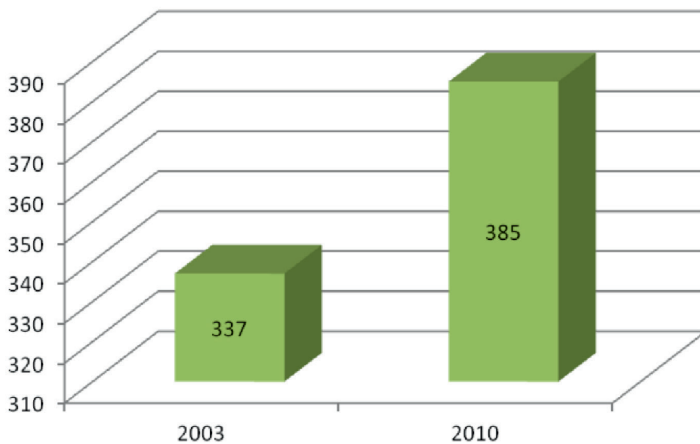

Rys. 1. Udział osób zarejestrowanych jako bezrobotni w ogólnej liczbie aktywnych zawodowo w gminie Uniejów w latach 2004–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL (luty 2014)

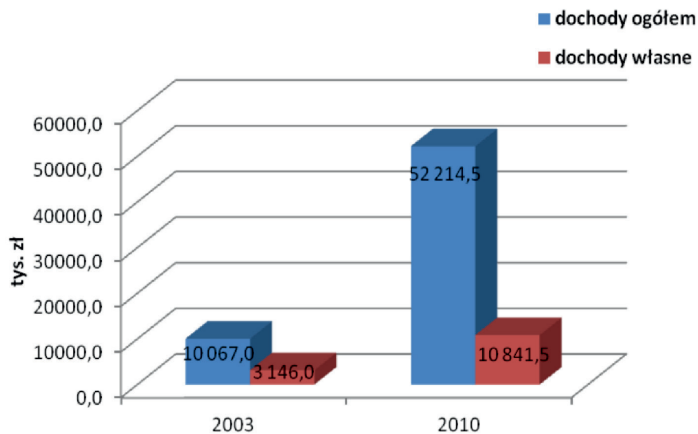
Obecny sukces Uniejowa jest splotem wielu różnorodnych czynników, jednak znaczenie priorytetowe należy przypisać działaniu jego władz, a co za tym idzie również przemyślanej i konsekwentnie realizowanej polityce lokalnej. Polityka ta oparta jest na wszechstronnym wykorzystaniu potencjału turystycznego, społecznego, gospodarczego oraz przyrodniczego (wody geotermalne) oraz bazuje

na innowacyjnym, strategicznym i długofalowym planowaniu rozwoju gminy w kierunku uzdrowiskowym, rekreacyjnym i turystycznym oraz na umiejętnym i skutecznym pozyskiwaniu zewnętrznych środków finansowych – głównie unijnych. Z tego względu, autorki postanowiły bliżej przyjrzeć się prowadzonej przez władze gminy Uniejów polityce lokalnej.

Rys. 2. Liczba podmiotów gospodarki narodowej w gminie Uniejów w latach 2003 i 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL (luty 2014)

Rys. 3. Dochody budżetu gminy Uniejów w podziale na dochody własne i ogółem w latach 2003 i 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL (luty 2014)

Biorąc pod uwagę przyjętą problematykę uznano, że postępowanie badawcze ma mieć przede wszystkim charakter jakościowy i podejście to znalazło swoje odzwierciedlenie w doborze metod, sposobie interpretacji wyników oraz celowym, a nie losowym doborze respondentów. W związku z tym, w artykule zastosowano przede wszystkim własne badania empiryczne, w tym wywiad kwestionariuszowy przeprowadzony w formie pisemnej i ustnej oraz badania obserwacyjne. Wywiad kwestionariuszowy przeprowadzono na grupie 100 osób w latach 2010–2013, a jego głównym celem było uzyskanie informacji na temat postrzegania przez mieszkańców i odwiedzających miasto działań podejmowanych przez władze samorządowe gminy Uniejów. Z tego względu grupę respondentów tworzyli przede wszystkim mieszkańcy Uniejowa oraz turyści, którzy w tym okresie odwiedzili miasto. Ponadto, w badaniach zastosowano również wspomniane metody obserwacyjne, w tym obserwację bezpośrednią i uczestniczącą. Dzięki tej metodzie możliwe było lepsze zrozumienie wyników wywiadów kwestionariuszowych. Poza wymienionymi, ważnym źródłem informacji były także liczne opracowania i dokumenty urzędowe pozyskane w wyniku kwerendy w Urzędzie Miasta Uniejów, takie jak: Strategia Rozwoju Gminy Uniejów na lata 2013–2020, Plan Rozwoju Lokalnego Gminy na lata 2007–2015, a także Lokalny Program Rewitalizacji na lata 2011–2018 oraz dane kartograficzne i statystyczne dotyczące bieżącej sytuacji społeczno-gospodarczej Uniejowa.

2. Pojęcie polityki i polityki lokalnej oraz fazy jej tworzenia

Termin polityka pochodzi z języka greckiego i na przestrzeni lat ulegał ewolucji. Początkowo politykę rozumiano jako sztukę rządzenia państwem dla osiągnięcia dobra wspólnego (Arystoteles). W latach 70. ubiegłego wieku politykę określano jako działalność władzy państwowej, rządu w dziedzinach społecznej, gospodarczej, kulturalnej, wojskowej i innych dotyczącej spraw wewnętrznych państwa lub stosunków z innymi krajami, jak również wzajemnych stosunków klas, grup społecznych uwarunkowana określonymi celami i interesami, mająca również na celu zdobycie i utrzymanie władzy państwowej. W latach 80. z kolei polityka definiowana była jako świadome, ciągłe i suwerenne oddziaływanie na procesy z natury swej nie dające się w pełni sterować.

Współcześnie pojęcie to definiowane jest na wiele różnych sposobów. Przyjmując założenie, że „źródłem polityki jest sprzeczność i rozbieżność interesów oraz aspiracji grupowych wynikająca ze zróżnicowania społeczeństwa”, m.in. J. Parysek zdefiniował politykę jako działania ludzi o odmiennych interesach dla osiągnięcia wspólnych celów lub konkurencja w realizacji celów indywidualnych (Parysek 2001).

Inne ujęcie polityki wskazuje z kolei na relacje między ośrodkiem władzy a pozostałymi uczestnikami życia społecznego i gospodarczego definiując ją jako działalność wytyczoną przez kierowniczy ośrodek organizacji społecznej, aby zrealizować cele ważne dla jednej lub wielu dziedzin życia społecznego, przy czym między ośrodkiem kierowniczym a członkami organizacji istnieje stosunek władzy (Markowski 1999). Niezależnie od preferowanego podejścia, w literaturze przedmiotu istnieje jednak zgodność co do tego, że charakterystyczną cechą polityki jest i powinno być oddziaływanie na wiele różnych jednostek posiadających pewien zakres autonomii (ludność, przedsiębiorstwa), a działanie to powinno wywołać pożądane zachowanie, zgodne z zamierzonymi celami. Tym samym polityka jest przede wszystkim działaniem celowym, którą prowadzi podmiot posiadający pewien zakres autonomii oraz związane z nim instytucje.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest polityka lokalna. Pierwotnie oznaczała ona sztukę rządzenia miastem dla osiągnięcia dobra wspólnego (w interesie ogólnospołecznym) (Arystoteles). Współcześnie, w literaturze przedmiotu, polityka lokalna definiowana jest natomiast jako planowa i zorganizowana działalność organów samorządu terytorialnego i innych jednostek publicznych podporządkowanych tym organom, które bezpośrednio dysponują środkami władzy (takimi jak: koordynacji, przymusu, kontroli, represji) polegająca na wyborze celów służących interesom społeczności lokalnej oraz wyborze środków do osiągnięcia tych celów (Masik 2010). W praktyce życia społeczno-gospodarczego istota polityki lokalnej polega na określeniu sposobów, standardów i zakresu wykonywania zadań publicznych oraz alokacji środków finansowych i zasobów technicznych, które stanowią własność komunalną. Tak rozumiana polityka lokalna jest zatem działalnością władz lokalnych w dziedzinie społecznej, gospodarczej i kulturalnej w warunkach nieustającej gry o zasoby i sposoby ich redystrybucji.

Działania podejmowane przez władze lokalne na rzecz kreowania polityki lokalnej obejmują zdaniem J. Regulskiego trzy podstawowe fazy:

- I Określenie celów, czyli sformułowanie odpowiedzi na pytanie, po co działamy, czy też „co chcemy osiągnąć” (faza ta zawiera wybory o charakterze politycznym);
- II Opracowanie i przyjęcie strategii, czyli określenie sekwencji działań i zadań dla poszczególnych wykonawców (co, gdzie, kiedy mamy zrobić, aby osiągnąć cel) – jest to faza prac planistycznych;
- III Sterowanie rozwojem, czyli podejmowanie działań powodujących realne zmiany w strukturze lub funkcjonowaniu danego systemu, które mają służyć osiągnięciu celów (Regulski, Kocon, Ptaszyńska-Wołockowicz 1988).

W artykule podjęto próbę identyfikacji sposobu prowadzenia polityki lokalnej przez władze samorządowe wykorzystując powyższy schemat postępowania.

3. Tworzenie polityki lokalnej przez władze gminy Uniejów – faza I (określenie celów działań i wizji przez władzę)

Zgodnie z przyjętą przez J. Regulskiego koncepcją faz tworzenia polityki lokalnej, faza pierwsza obejmuje określenie przez władzę konkretnych celów i wizji rozwoju gminy. Wychodząc z przekonania i założenia, że władza jest podmiotem kluczowym, od którego zależy tworzenie polityki, postanowiono przeanalizować i zidentyfikować główne cechy władzy samorządowej gminy Uniejów determinujące ich działania i decydujące o osiągnięciu sukcesów.

W odniesieniu do Uniejowa jego rozwój związany jest z podjęciem przez przedstawicieli władzy decyzji i następnie kroków w kierunku przekształcania miasta z lokalnego ośrodka o niewykorzystanym potencjale turystycznym w miejscowość o dużym znaczeniu w skali ponadregionalnej szczególnie dla turystyki uzdrowiskowej i rekreacji.

Osoby zarządzające gminą Uniejów od początku, gdy tylko pojawiła się realna możliwość eksploatacji wód geotermalnych, zauważały liczne korzyści ze zrównoważonego rozwoju miejscowości i regionu opartego na wykorzystaniu tego surowca. Decydenci uznali, że geotermia jest dużą szansą na rozwój gospodarczy Uniejowa, głównie w kierunku turystyki uzdrowiskowej i rekreacji. Według nich wykorzystanie wody geotermalnej otworzyło w historii miasta nowy rozdział związany z inwestycjami geotermalnymi, usługami turystycznymi i przemianami funkcjonalnymi i fizjonomicznymi przestrzeni miejskiej oraz całej gminy. Niewątpliwie do rozwoju geotermii i turystyki w Uniejowie przyczyniły się pozytywne przykłady miejscowości zagranicznych o podobnym profilu, m.in. na Węgrzech, Słowacji i w Austrii (Smętkiewicz 2014).

Dynamiczne pozytywne przemiany w sytuacji społeczno-gospodarczej gminy Uniejów zbiegają się z objęciem funkcji burmistrza przez Józefa Kaczmarka w 2002 roku. Począwszy od pierwszych wygranych wyborów do ostatnich zwyciężył on zdecydowaną większością głosów (2002 r. – ok. 61%¹, 2006 r. – ok. 93%², 2010 r. – ok. 87%³, 2014 r. – ok. 88%⁴), przy czym warto podkreślić, że już po pierwszej kadencji był on jedynym kandydatem na stanowisko burmistrza. Fakt, że burmistrz J. Kaczmarek pełni władzę nieprzerwanie od 13 lat, również świadczy o dużym zaufaniu społecznym, którym mieszkańcy darzą jego osobę i politykę lokalną realizowaną przez cały samorząd.

Przedstawiciele władzy samorządowej charakteryzują się następującymi cechami determinującymi ich działania i decydującymi o osiągnięciu sukcesów:

¹ <http://wybory2002.pkw.gov.pl/wojt/t1/gw1/w10/p1011/g101104.html> (dostęp: 13.04.2015).

² <http://wybory2006.pkw.gov.pl/kbw/geoGminafea5.html?id=101104&> (dostęp: 13.04.2015).

³ <http://wybory2010.pkw.gov.pl/geo/pl/100000/101104.html#tabs-6> (dostęp: 13.04.2015).

⁴ „Uniejowskie Strony”, 2014, 4/44, s. 11.

- odwaga i gotowość do podejmowania ryzyka,
- kreatywność i pomysłowość,
- sprawność i skuteczność w realizacji założonych celów i strategii rozwoju,
- otwartość na doświadczenia innych oraz na zdobywanie wiedzy i doświadczeń,
- wykorzystywanie dobrych przykładów z innych miejscowości, regionów poprzez aktywny udział w wizytach studyjnych, konferencjach, spotkaniach, targach branżowych,
- jednorodność podmiotów decyzyjnych – prowadzenie działań dla dobra wspólnego interesu,
- umiejętność zjednywania i przekonywania innych osób, podmiotów gospodarczych i instytucji do celowości realizacji określonych pomysłów i wizji,
- priorytetowe traktowanie dobra mieszkańców i dbałość o interesy społeczności lokalnej.

Jasno sprecyzowana i konsekwentnie realizowana polityka lokalna w Uniejowie i wizja rozwoju gminy zdecydowanie determinuje rozwój społeczno-gospodarczy miasta i gminy, jednak spotyka się to z akceptacją ze strony społeczności lokalnej.

Od samego początku burmistrz J. Kaczmarek wraz z całym zespołem sprawującym władzę samorządową w gminie Uniejów realizuje konsekwentnie wizję Uniejowa jako uzdrowiska termalnego. Idea ta była możliwa do wdrożenia w życie dzięki przełomowej decyzji władz o wykorzystaniu kluczowego bogactwa przyrodniczego Uniejowa, tj. wód geotermalnych. Wizja rozwoju gminy Uniejów bazuje ponadto na innych głównych mocnych stronach gminy, jakie stanowią (Gorczyżewska, Smętkiewicz 2013):

- bogate zasoby wód geotermalnych,
- korzystne dla zdrowia właściwości wód geotermalnych i warunków bioklimatycznych, które stały się podstawą do uzyskania w 2012 roku statusu uzdrowiska termalnego (Uniejów został najmłodszym polskim uzdrowiskiem i jedynym w województwie łódzkim),
- korzystne położenie komunikacyjne w centrum Polski, bezpośrednio połączenie z autostradą A2 oraz bliskość dużych aglomeracji miejskich: Łodzi, Poznania, Warszawy,
- rzeka Warta, walory środowiska przyrodniczego, formy ochrony przyrody,
- dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna, a szczególnie turystyczna,
- dobrze wypromowane walory i atrakcje historyczno-kulturowe, w tym atrakcyjna oferta wydarzeń tematycznych,
- wykorzystanie OZE: geotermia, biomasa, energetyka wiatrowa i w przyszłości słoneczna,
- doświadczenie i skuteczność w pozyskiwaniu środków zewnętrznych, głównie unijnych.

Dzięki jasno sprecyzowanej wizji gminy realnym stało się prowadzenie polityki lokalnej determinowanej wizją zrównoważonego rozwoju gminy bazującego na zastosowaniu wód geotermalnych i, jak dotąd niepełnym, wykorzystaniu potencjału przyrodniczego, społecznego i ekonomicznego gminy – a szczególnie jej cennych walorów turystycznych.

W ciągu ostatniej dekady oblicze Uniejowa zaczęło się zdecydowanie zmieniać w kierunku swojej „kapsuły zdrowia i witalności” – miejscowości uzdrowskiej oferującej szeroką gamę możliwości aktywnej rekreacji, regeneracji sił i profilaktyki prozdrowotnej, a także spędzenia czasu z całą, wielopokoleniową rodziną (Kaczmarek, Smętkiewicz 2013). Odpowiednia, kompleksowa promocja wszystkich atrakcji turystycznych gminy Uniejów oparta jest na wykorzystaniu funduszy unijnych i wdrożeniu projektów z zakresu budowy i promocji marki o nazwie: „Termy Uniejów” i „Eko-Uniejów”, dzięki czemu marka „Termy Uniejów” jest markowym produktem turystyki uzdrowskiej.

4. Tworzenie polityki lokalnej przez władze gminy Uniejów – faza II (opracowanie strategii działań)

Faza druga tworzenia polityki lokalnej w podziale przyjętym przez J. Regulskiego związana jest z określeniem rodzajów i kolejności działań, a także celów do osiągnięcia przyjętej wizji. Ten etap realizacji polityki lokalnej przybiera formę opracowania odpowiednich dokumentów i kierowania się ich treściami w podejmowaniu decyzji.

Kluczowymi dokumentami dla gminy Uniejów, na podstawie których została dokładnie określona strategia działań i zostały zaplanowane poszczególne ich etapy w zakresie realizacji założonej polityki lokalnej są: Strategia Rozwoju Gminy Uniejów na lata 2000–2010 oraz na lata 2013–2020, Plan Rozwoju Lokalnego Gminy na lata 2007–2015, a także Lokalny Program Rewitalizacji na lata 2011–2018.

Opracowanie „Strategia rozwoju Gminy Uniejów na lata 2013–2020” jest dokumentem o charakterze kierunkowym i koncepcyjnym, przedstawia długofalowe cele i priorytety rozwoju gminy, na podstawie których wyznaczone zostaną kierunki działań. Realizacja przyjętej strategii rozwoju gminy odbywa się w ramach wyznaczonych przez wizję i misję gminy określających jej tożsamość, przeszłość oraz sposób, kierunki i charakter działań. Wizja prezentuje stan docelowy gminy, do którego dąży ona w perspektywie najbliższych lat. W przypadku gminy Uniejów założono, że do roku 2020 uzyska ona rozpoznawalny status ośrodka turystyki termalno-uzdrowskiej i rekreacyjnej w Polsce centralnej, który umiejętnie wykorzystuje swoje walory przyrodnicze i historyczno-kulturalne⁵. Scenariusz realizacji tego celu stanowi misja określająca kierunek i sposób działania.

⁵ Strategia Rozwoju Gminy Uniejów na lata 2013–2020.

Misją gminy Uniejów jest aktywne zaangażowanie władz gminy, interesariuszy i mieszkańców w budowę pozycji lidera turystyki termalno-uzdrowskiej i rekreacyjnej w Polsce centralnej.

Realizacja zdefiniowanej w strategii rozwoju gminy wizji i misji opiera się na osiągnięciu założonych celów strategicznych i operacyjnych, które wskazują pożądane kierunki rozwoju i konkretyzują obszary działań. Celami strategicznymi i przypisanymi do nich celami operacyjnymi rozwoju gminy są⁶:

1. Rozwój turystyki poprzez pełne wykorzystanie walorów środowiska naturalnego
 - stworzenie i promocja zintegrowanej oferty turystycznej Gminy Uniejów bazującej na zasobach wody geotermalnej,
 - rozwój infrastruktury uzdrowskiej,
 - wybór i promocja produktu regionalnego,
 - rozwój turystyki historycznej,
 - wykorzystanie potencjału rzeki Warty.
2. Wzmacnianie potencjału społeczno-gospodarczego wokół zasobów posiadanych przez gminę
 - aktywizacja ducha przedsiębiorczości wśród mieszkańców,
 - pozyskiwanie nowych inwestorów,
 - rozwój energetyki w oparciu o posiadane przez gminę zasoby.
3. Zrównoważony rozwój infrastruktury na potrzeby mieszkańców i przyjezdnych
 - rozwój infrastruktury drogowej i okołoturystycznej,
 - wspieranie czystości i ochrony środowiska,
 - zrównoważony rozwój infrastruktury na potrzeby mieszkańców i przyjezdnych,
 - uporządkowanie i odnowa starej tkanki miejskiej,
 - dostosowanie oferty kulturalnej do potrzeb mieszkańców,
 - rozwój infrastruktury teleinformatycznej.
4. Dostosowanie oferty edukacyjnej, kształcenia zawodowego i ustawicznego do potrzeb lokalnego rynku
 - dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku turystycznego,
 - dostosowanie oferty edukacyjnej, kształcenia zawodowego i ustawicznego do potrzeb lokalnego rynku,
 - stworzenie zróżnicowanej oferty edukacyjnej dla wszystkich grup wiekowych.

Według założeń zawartych w Strategii Rozwoju Gminy Uniejów na lata 2013–2020, dwa pierwsze cele strategiczne powinny stanowić filary tej strategii – jej „koło zamachowe”, gdyż pozwoli to na zwiększenie dochodów gminy i aktywizację jej mieszkańców. Dwa kolejne cele można natomiast uznać za wspierające, a ich realizacja wpłynie na osiągnięcie zrównoważonego rozwoju we

⁶ *Ibidem.*

wszystkich sferach społeczno-gospodarczych i środowiskowych w gminie. Wskazano również, że najbardziej priorytetowo powinny być traktowane cele zaznaczone na powyższej liście wyłuszczonej czcionką.

5. Tworzenie polityki lokalnej przez władze gminy Uniejów – faza III (podejmowanie działań w celu realizacji wizji)

Kolejną fazą tworzenia polityki lokalnej jest sterowanie rozwojem gminy, czyli podejmowanie działań, które skutkują konkretnymi zmianami, a w konsekwencji prowadzą do osiągnięcia założonych celów i realizacji wizji.

Faza ta zawsze odbywa się przy wykorzystaniu różnego rodzaju instrumentów oddziaływania. Przez pojęcie to rozumiemy za J. Regulskim określone prawem sposoby, jakie podmiot polityki, czyli władza może użyć do skłonienia innych jednostek do dostosowania swych zachowań do celów tej polityki (Regulski, Koccon, Ptaszyńska-Wołóczkiewicz 1988). W praktyce życia społeczno-gospodarczego władze mają do dyspozycji szereg różnych instrumentów oddziaływania. Próby ich definicji i klasyfikacji były także przedmiotem licznych prac badawczych (Regulski 1986; Winiarski 1986; Markowski 1999; Masik 2000; Swianiewicz 2004). Na potrzeby niniejszego opracowania odwołano się jednak do klasyfikacji B. Needhana, zdaniem którego instrumenty oddziaływania dzielą się na:

- 1) oddziaływujące na struktury przestrzenne, w których działają jednostki – są to wszelkiego typu inwestycje władz lokalnych kształtujących materialną przestrzeń,
- 2) zmieniające finansowe okoliczności działania,
- 3) zmieniające okoliczności prawne i stopień administracyjnego podporządkowania,
- 4) informacyjne zmieniające stan wiedzy jednostki o swoim otoczeniu. Warto dodać, że odwołanie się właśnie do tej klasyfikacji, wynika z faktu, że w największym stopniu odpowiadają one działaniom, które władze Uniejowa podejmują na swoim terenie (Needhan 1982).

W Uniejowie, spośród szerokiego wachlarza różnych rodzajów działań, które władze lokalne mogą podejmować na swoim terenie, najczęściej realizowanymi działaniami są te w zakresie:

- a) inwestycji (działania o charakterze gospodarczym – inwestowanie w infrastrukturę techniczną i społeczną, w tym kreowanie nowych inwestycji w zakresie przede wszystkim funkcji uzdrowiskowej),
- b) marketingu terytorialnego (działania o charakterze promocyjnym – promowanie walorów i atrakcji turystycznych gminy i tworzenie jej pozytywnego wizerunku, budowanie i promocja marki),
- c) budżetu (pozyskiwanie i efektywne wykorzystywanie zewnętrznych źródeł finansowania, w tym głównie środków unijnych),
- d) polityki społecznej (działania prospołeczne na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców);

a) inwestycje

Wśród nich znaczenie priorytetowe ma inwestowanie w infrastrukturę społeczną i techniczną. Wyrazem tego jest zrealizowanie w mieście w latach 2004–2015 inwestycji i projektów promocyjnych głównie z zakresu funkcji turystyczno-uzdrowiskowej, ale należy podkreślić, że nie są to działania przypadkowe, lecz wynikają z przyjętego przez władarzy miasta kierunku jego rozwoju.

Jedną z pierwszych i zarazem najważniejszych inwestycji był kompleks termalno-basenowy „Termy Uniejów”, w skład którego oprócz basenów krytych i otwartych wchodzi również niecki solankowe, zespół wellness oraz Spa. Kolejną był Kasztel Rycerski „Na gorących Źródłach”, który poza możliwością noclegu oferuje również lecznicze kąpiele w baliach dębowych, czy możliwość zwiedzania eksponatów muzealnych prezentujących średniowieczne narzędzia tortur. Należy również wspomnieć o kompleksie sportowym im. W. Smolarka, w skład którego wchodzi pełnowymiarowe boisko do gry w piłkę nożną spełniające wymogi UEFA. Jedno z boisk, jako jedyne takie boisko w Polsce, posiada naturalną murawę podgrzewaną wodą geotermalną.

Władze gminy zainwestowały również w zaplecze tzw. obsługujące inwestycje budując również obiekty gastronomiczne, noclegowe i kulturalne. Przykładem jest Zagroda Młynarska, która obok funkcji restauracyjnej spełnia także funkcję muzealną – na jej obszarze zgromadzono bowiem oryginalne, ale i zrekonstruowane obiekty zabytkowe z terenu Polski Środkowej, m.in. chałupę ze Skotnik, kopię zabytkowej stodoły z Biesiekier, czy dwa XIX-wieczne wiatraki z Chorzepina i Zbylczyc. W tym tzw. „interaktywnym skansenie” można przenocować w wiatraku, a także zdobyć wiedzę o tradycjach ludowych i życiu dawnej wsi oraz własnoręcznie upiec chleb.

W odniesieniu do infrastruktury technicznej, od 2002 roku władze gminy rozbudowały i przebudowały na jej terenie system wodociągowy, kanalizacji zbiorowej oraz sieci wody geotermalnej, doposażyły w infrastrukturę techniczną zespół zamkowo-parkowy oraz zrewitalizowały historyczny układ komunikacyjny miasta. Ponadto dozbroiły tereny dotychczas niezainwestowane (położone na lewym brzegu Warty) oraz poprowadziły nową ulicę przygotowując ten teren dla przyszłych inwestorów.

b) promocja

Drugim ważnym atrybutem prowadzonej w Uniejowie polityki lokalnej są działania podejmowane na rzecz promocji miasta, a co za tym idzie kształtowania jego wizerunku, czyli działania związane z marketingiem miejskim (terytorialnym). Należy podkreślić, że działania te, podobnie jak podejmowane inwestycje nie mają charakteru przypadkowego i doraźnego, lecz również wynikają z przyjętych w strategii miasta założeń, wizji – stąd wszystkie z nich realizują jeden cel – wykreowania i utrwalenia w świadomości mieszkańców i potencjalnych

turystów obrazu Uniejowa jako miasta bazującego przede wszystkim na tradycji średniowiecznej i wodach geotermalnych. Warto podkreślić, że zakres realizowanych w tym celu przez gminę działań jest bardzo szeroki. W Uniejowie odbywają się ogólnopolskie coroczne festiwale tematyczne: Turniej Rycerski na zamku w Uniejowie (lipiec) i Jarmark Średniowieczny na Kasztelu Rycerskim (sierpień), Ogólnopolski Festiwal Muzyki i Tańca Ameryki Północnej POW-WOW (kwiecień), Indiańskie Lato im. Sat-Okha (lipiec), Ogólnopolski Bieg „Do Gorących Źródeł – Sanus per Aquam” (październik), Ogólnopolskie Dni Wody (czerwiec), Dni Uniejowa (maj), Jarmark Bożonarodzeniowy (grudzień). Motyw z herbu miasta – trzy białe lilie posłużyły również jako element promocji poprzez organizację festiwalu związanego tematycznie z tymi kwiatami – Festiwal „Królestwo Lili”, ukwiecanie najważniejszych miejsc miasta liliami oraz wykorzystanie motywu herbowej lilii w wystroju wnętrza na zamku (Gorczycewska, Smętkiewicz 2013).

Gmina Uniejów jest beneficjentem dwóch kilkietapowych projektów w zakresie budowy i promocji marki regionalnej o nazwach: „Termy Uniejów” oraz „Eko-Uniejów”, których całkowita wartość wyniosła ok. 11,3 mln. Projekty te realizowane były w latach 2011–2015 i obejmowały różnorodne działania, takie jak m.in.: reklamy i materiały promocyjne w prasie, telewizji, rozgłoszeniach radiowych i Internecie, realizacja własnych stron internetowych, organizowanie imprez plenerowych (w tym koncertów i festiwali muzycznych), organizowanie wizyt studyjnych, warsztatów i konferencji naukowych, wydawanie materiałów promocyjnych w postaci folderów i broszur turystycznych i popularno-naukowych.

Gmina Uniejów współpracuje z Centralnym Łukiem Turystycznym – razem z tym stowarzyszeniem bierze udział w różnego rodzaju targach i wydarzeniach promocyjnych, m.in. w międzynarodowych targach turystycznych (w Poznaniu, Łodzi, Warszawie, Berlinie), Jarmarku Wojewódzkim (obecnie pod nazwą Mixer Regionalny).

Władze samorządowe gminy Uniejów współpracują także z uczelniami wyższymi: Wojskową Akademią Techniczną w Warszawie, Uniwersytetem Medycznym w Łodzi, Politechniką Łódzką, Akademią Sztuk Pięknych w Łodzi, Instytutem Ogrodnictwa w Skierniewicach oraz z Uniwersytetem Łódzkim. Dzięki współpracy z UŁ wydawane jest interdyscyplinarne, naukowe czasopismo – rocznik „Biuletyn Uniejowski”.

W ramach poprawy wizerunku miasta władze zainwestowały również w rewitalizację jego rynku, w tym odnowiły chodniki, ulice, doświetliły miasto, odnowiły zabytkową, neogotycką wieżę zegarową oraz zrewitalizowały jego nieoficjalny symbol, dominantę i znak charakterystyczny, czyli zamek arcybiskupów gnieźnieńskich pochodzący z XIV wieku wraz z znajdującym się na jego obszarze parkiem.

c) pozyskiwanie środków unijnych

Trzecim ważnym wymiarem prowadzonej w mieście polityki jest efektywne pozyskiwanie przez miasto środków zewnętrznych, w tym przede wszystkim pochodzących z UE, choć nie tylko, bo pewien udział mają także środki pochodzące z programów regionalnych i krajowych, m.in. z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi.

Największe znaczenie mają jednak fundusze pochodzące z UE, a o ich znaczeniu w polityce władz świadczy fakt, że Uniejów już od 2004 roku znajduje się w czołówce miast w Polsce o największej efektywności ich pozyskania i wydatkowania oraz największym dofinansowaniu projektów (tab. 1). Od 2004 roku pozyskał on blisko 190 mln zł na projekty, a wartość dofinansowania w przypadku niektórych z nich wyniosła nawet ponad 90%.

Tabela 1

Pozycja Uniejowa w rankingu Pisma Samorządu Terytorialnego „Wspólnota” według kryterium udziału wydatków majątkowych finansowane ze środków unijnych w wydatkach majątkowych ogółem w latach 2009–2012

Miejscowość	Pozycja w rankingu Pisma Samorządu Terytorialnego „Wspólnota” za lata:		Wydatki majątkowe finansowane ze środków unijnych jako % wydatków majątkowych ogółem w latach 2009–2012 (%)
	2004–2009	2009–2012	
Uniejów	9	1	69,9
Hel	422	2	66,5
Szczyrk	38	3	65,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://www.wspolnota.org.pl/rankingi/>.

Potwierdzeniem sukcesów i efektywności działań promocyjnych realizowanych w gminie Uniejów jest przyznawanie miastu, gminie, burmistrzowi i „Termom Uniejów” wielu nagród na forum regionalnym i ogólnopolskim. Wyróżnienia te świadczą o prawidłowo i atrakcyjnie prowadzonych działaniach w zakresie marketingu terytorialnego Uniejowa. Jednymi z najważniejszych wyróżnień są nagrody w konkursie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego „Polska Pięknieje – 7 cudów Funduszy Europejskich” (2009, 2013), w Rankingach Samorządów „Rzeczpospolitej” (2006, 2007, 2009, 2010, 2011, 2012), w Plebiscycie Magazynu National Geographic Traveler „7 Nowych Cudów Polski 2012”, w konkursach Polskiej Organizacji Turystycznej za „Najlepszy Produkt Turystyczny Roku” (Wyróżnienie POT 2011 i Certyfikat POT 2012) (Kaczmarek, Smętiewicz 2013).

Działania związane z rozwojem infrastruktury i funkcji turystycznych Uniejowa w oparciu o potencjał geotermalny spotykają się z dużym zainteresowaniem

różnych instytucji naukowych, organizacji, władz, mediów. Jest to potwierdzenie, że Uniejów stanowi także dobry przykład dla innych samorządów lokalnych w Polsce oraz motywację do odważnego ubiegania się o środki unijne.

d) działania prospołeczne

Władze gminy Uniejów stawiają sobie za jeden ze swoich priorytetowych celów działania o charakterze prospołecznym mające za zadanie dbanie o dobro mieszkańców i stałą poprawę jakości ich życia. Przykładami takich działań są m.in.:

- karty rabatowe 50% na wejścia do kompleksu termalno-basenowego „Termy Uniejów” dla mieszkańców gminy, którzy złożyli deklaracje śmieciowe i uiszczają opłaty za wywóz odpadów,
- bezpłatne wejścia do kompleksu termalno-basenowego „Termy Uniejów” dla członków lokalnych stowarzyszeń kulturalnych i klubów sportowych,
- organizowanie zajęć sportowych w kompleksie termalno-basenowym „Termy Uniejów” dla uczniów szkół gminy Uniejów,
- SMS-owy system bezpośredniego informowania mieszkańców gminy Uniejów o wydarzeniach i różnych sprawach ich dotyczących,
- udział obiektów turystycznych w Uniejowie w akcji „Karta Dużej Rodziny” oraz wsparcie akcji „koperta życia”,
- wspieranie działań aktywizujących osoby starsze, np. Uniwersytet Trzeciego Wieku w Uniejowie, organizowany przez Towarzystwo Przyjaciół Uniejowa,
- przyznawanie jednorazowego stypendium Burmistrza Miasta Uniejów za wyniki w nauce dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych i studentów z terenu Gminy Uniejów za osiągnięcia w dziedzinie twórczości artystycznej, upowszechniania i ochrony kultury.

6. Odbiór społeczny prowadzonej w gminie polityki lokalnej

Interesującym zagadnieniem w kontekście realizowania przez władze Uniejowa polityki lokalnej jest kwestia jej odbioru społecznego przez mieszkańców gminy i osoby ją odwiedzające. Z badań przeprowadzonych przez K. Smętkiewicz w latach 2010–2013 na potrzeby realizacji rozprawy doktorskiej wynika, że postrzeganie przez mieszkańców i odwiedzających działań podejmowanych przez władze samorządowe gminy Uniejów jest w dużej mierze pozytywne (Smętkiewicz 2013).

Większość osób ankietowanych spośród mieszkańców gminy (77,5%) oraz osób odwiedzających (73,8%) zgodziła się ze stwierdzeniem, że dzięki wykorzystaniu wód geotermalnych do celów balneoterapeutycznych Uniejów staje się ważnym ośrodkiem lecznictwa uzdrowiskowego w Polsce, a także że Uniejów powinien iść dalej właśnie w kierunku turystyczno-rekreacyjnym związanym z geotermią – odpowiednio: 92,5% i 89,2%. Respondenci potwierdzają tym

samym swoje poparcie dla kierunków działań podejmowanych przez władze gminy. Są oni w zdecydowanej większości także świadomi, że geotermia odegrała i nadal odgrywa kluczową rolę w korzystnych przemianach społeczno-gospodarczych miasta i że to dzięki niej Uniejów ma szansę rozwijać swoje funkcje turystyczno-rekreacyjne. Jako zobrazowanie tych opinii można przytoczyć jedną z wypowiedzi – pamiątkowych wpisów zawartych w Kronice Uzdrowiska Uniejów w 2012 roku: „Świetnie, że w centrum Polski, po odkryciu wód o takim składzie, miasto otrzymało miano uzdrowiska. Wody, atmosfera parku i pałacu mają ogromny wpływ na naszą poprawę zdrowia, nie tylko fizycznego, ale i nastrojów – wypoczynek w pięknej formie. Dziękujemy Włodarzom Miasta, że wytrwale realizują plany i rozwijają możliwości tego pięknego, z wielkimi tradycjami, miejsca (...)”.

Większość respondentów zamieszkałych na terenie gminy Uniejów uważa miasto za przykład miejscowości, która właśnie wykorzystaniu wód geotermalnych zawdzięcza swój dynamiczny rozwój społeczno-gospodarczy (97,4%) oraz zdecydowaną poprawę atrakcyjności turystycznej (98,7%). Według prawie wszystkich osób uczestniczących w badaniach (98,7%), inwestycje geotermalne w Uniejowie były możliwe dzięki skutecznemu pozyskiwaniu funduszy unijnych oraz ich racjonalnemu i pożytecznemu wykorzystaniu. Odpowiedzi takie wskazują na kluczową rolę działań podejmowanych przez władze samorządowe i ich pozytywnych efektów.

O obraniu przez władze gminy Uniejów właściwego kierunku rozwoju gminy, takiego który jest akceptowany przez jej mieszkańców, świadczy również fakt, że około 75% badanych przedstawicieli społeczności lokalnej wskazywało na pozytywne skutki wynikające z posiadania przez Uniejów statusu uzdrowiska. Najczęściej wskazywanymi korzyściami są: wzrost atrakcyjności turystycznej miasta i regionu (26,7% odpowiedzi), poprawa sytuacji na lokalnym rynku pracy (23,7% odpowiedzi), rozwój gospodarczy miasta (13,8% odpowiedzi), większa promocja i prestiż miasta (10,8% odpowiedzi), a także korzyści finansowe dla gminy, poprawa stanu środowiska przyrodniczego, poprawa oferty usług leczniczych oraz jakości życia społeczności lokalnej i wyglądu miasta. Dowodem na to, że mieszkańcy gminy zauważają pozytywne przemiany zachodzące w Uniejowie w kierunku pełnienia funkcji ośrodka turystycznego, są przykładowe wypowiedzi respondentów: „Uniejów z ospałego miasteczka stał się szybko rozwijającym się centrum rekreacyjnym i turystycznym, głównie z powodu budowy basenów wykorzystujących ciepło wód termalnych oraz licznych imprez, w tym konferencji i spotkań naukowych. Sprzyja temu również dobre zaplecze gastronomiczne i atrakcyjność turystyczna miejscowości (...)”, „Sądząc po kolejnych inwestycjach realizowanych w Uniejowie istnieje duża szansa utworzenia w centralnej Polsce atrakcyjnego centrum uzdrowiskowo-turystycznego, promieniującego przykładem na inne miejscowości mające złoża geotermalne, jeszcze niewyko-

rzystywane (...)", „Wzrost liczby turystów powoduje rozwój gminy, zachodzą pozytywne zmiany, są duże nakłady, ale za to też duże korzyści”, „Rozwój miasteczka powoduje, że pięknieje, jest ono bardziej zadbane i bardziej atrakcyjne dla turystów”. Przytoczone opinie i nastawienie społeczności lokalnej świadczy o akceptacji działań decydentów oraz o tym, że opinie i interesy tych grup są ze sobą zbieżne. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na to, że mieszkańcy gminy i osoby odwiedzające w znacznym stopniu identyfikują się z działaniami podejmowanymi przez władze i popierają je.

7. Wnioski

1. Polityka lokalna spełnia szereg ważnych funkcji, z których najważniejszą jest zapewnienie rozwoju lokalnego danej jednostki terytorialnej. Stąd w literaturze często podkreśla się, że istotą, nadrzędnym celem polityki lokalnej powinno być jej nastawienie przede wszystkim na własne środowisko i jego interesy. Przykład Uniejowa dowodzi, że są samorzady, które działają zgodnie z tą dewizą i odnoszą sukces.
2. Próbując zdefiniować sposób prowadzonej w Uniejowie polityki lokalnej należy zauważyć, że obecnie samorząd ten nie funkcjonuje w sposób tradycyjny, lecz wpisuje się w obowiązujący coraz częściej na Zachodzie trend określany mianem Nowej Kultury Politycznej. Oczywiście nie wszystkie wyróżnione w ramach tej koncepcji idee znalazły w Uniejowie zastosowanie praktyczne, niemniej jednak ich wpływ szczególnie na sposób zarządzania tą gminą jest bardzo wyraźny. W wymiarze gospodarczym ma ona swoje odzwierciedlenie po pierwsze, we wzroście zainteresowania samorządowców wspieraniem przede wszystkim rozwoju gospodarczego, a nie tylko wykonywaniem usług, a nawet więcej, sprawy gospodarki znalazły się tu ewidentnie w centrum realizowanej strategii, a po drugie w odejściu od tzw. instrumentów bezpośrednich (kosztowych) do pośrednich budowanych na zasadzie partnerstwa między aktorami publicznymi i prywatnymi. W Uniejowie samorządowcy wyraźnie bowiem postawili na podaż dóbr publicznych (tj. czyste powietrze, warunki środowiska przyrodniczego, środowisko kulturowe, czy jakość życia) kosztem uwagi zwracanej tradycyjnie na dobra prywatne, tj. ulgi podatkowe przyznawane pojedynczym przedsiębiorstwom. W wymiarze politycznym realizacja tej koncepcji przejawia się natomiast odejściem od rozumienia władzy jako opartej na zależnościach hierarchicznych i zdolnej jedynie do wydawania i egzekwowania poleceń na rzecz zdolności do osiągnięcia wyznaczonych celów. W wymiarze związanym ze stylem zarządzania – sprowadza się to po pierwsze do przejścia i zastosowania niemal wprost metod charakterystycznych dla sektora prywatnego, takich jak: planowanie strategiczne, niektóre techniki planowania finansowego czy zarządzanie przez cele, a po drugie do oddzielenia odpowiedzialności za usługi od ich bezpośredniego wykonania.

3. Czas pokaże, czy obrany ponad 10 lat temu przez władarzy gminy kierunek jej rozwoju był słuszny. Już teraz jednak istnieje wiele obiektywnych dowodów na to, że tak jest, o czym świadczy chociażby dynamiczny, wymierny rozwój społeczno-gospodarczy i diametralna przemiana oblicza gminy Uniejów, a szczególnie samego Uniejowa. Sądzymy, że sposób prowadzenia tam polityki lokalnej powinien stanowić przyczynek (punkt odniesienia) do dodatkowych refleksji w wewnątrz krajowych debatach na temat samorządności i rozwoju lokalnego, tym bardziej, że w Polsce, jak na razie większość samorządów wciąż funkcjonuje w sposób tradycyjny.

LITERATURA

- Gorczycewska E., Smętkiewicz K., 2013, *Budowa i promocja marki miejsca na przykładzie uzdrowiska termalnego Uniejów*, [w:] Heffner K., Twardzik M. (red.), *Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice.
- Kaczmarek J., Smętkiewicz K., 2013, *Potencjał wykorzystania wód geotermalnych na przykładzie Uzdrowiska Uniejów*, „Ciepłe Maszyny Przepływowe Turbomachiny”, 143, Wydawnictwo Instytutu Maszyn Przepływowych Politechniki Łódzkiej, Łódź.
- Kulawiak A., 2013, *Wpływ władz lokalnych na rozwój gospodarczy miasta. Przykład Uniejowa*, [w:] Ciok S., Raczyk A. (red.), *Wyzwania polityki regionalnej i lokalnej*, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, 27, Wrocław.
- Markowski T., 1999, *Zarządzanie rozwojem miast*, PWN, Warszawa.
- Masik G., 2010, *Typy polityki lokalnej. Przykład strefy suburbanizacji aglomeracji trójmiasta*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 1(39), Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW (EUROREG), Warszawa.
- Needhan B., 1982, *Choosing the Right Policy Instruments*, Gower Hants.
- Parysek J., 2001, *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań.
- Regulski J., 1986, *Planowanie miast*, PWE, Warszawa.
- Regulski J., Kocon W., Ptaszyńska-Wołoczko M., 1988, *Władze lokalne a rozwój gospodarczy*, PWE, Warszawa.
- Smętkiewicz K., 2013, *Świadomość społeczna wykorzystania wód geotermalnych w województwie łódzkim i landzie Styria*, maszynopis rozprawy doktorskiej, Wydział Nauk Geograficznych UŁ.
- Smętkiewicz K., 2014, *Świadomość społeczna wykorzystania wód geotermalnych w województwie łódzkim i landzie Styria w kontekście zrównoważonego rozwoju regionów*, Wydawnictwo Ibidem, Łódź.
- Strategia Rozwoju Gminy Uniejów na lata 2013–2020.
- Studia i materiały, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź.
- Suliborski A., Walkiewicz D., 2009, *Współczesne zróżnicowanie społeczno-gospodarcze województwa łódzkiego*, [w:] Badziak K., Łapa M., (red.), *Województwo łódzkie 1919–2009*.

Swianiewicz P., 2004, *Nierówne koalicje – liderzy miejscy w poszukiwaniu nowego modelu zarządzania rozwojem*, EUROREG, Warszawa.

„Uniejowskie Strony”, 2014, nr 4/44.

Winiarski B., 1986, *Instrumenty polityki przestrzennej. Aspekt praktyczny*, „Biuletyn KPZK PAN”, Warszawa.

Źródła internetowe

<http://www.wspolnota.org.pl/rankingi> (dostęp: 18.03.2015).

<http://wybory2002.pkw.gov.pl/wojt/t1/gw1/w10/p1011/g101104.html> (dostęp: 13.04.2015).

<http://wybory2006.pkw.gov.pl/kbw/geoGminafea5.html?id=101104&> (dostęp: 13.04.2015).

<http://wybory2010.pkw.gov.pl/geo/pl/100000/101104.html#tabs-6> (dostęp: 13.04.2015).

POLITICS LOCAL MUNICIPALITY UNIEJÓW – SOME ASPECTS OF THEORY AND PRACTICE

Abstract The article discusses the way (method) carried out by the local authorities in local politics in a small town on the example of Uniejów. The characteristics of this problem is based on the scheme presented by J. Regulski creation in local politics. Thus, the author focused primarily on the identification of vision and goals pursued in Uniejow local politics, the presentation adopted by the local authority strategies, including the stages of its formation and the tools used and the analysis of the action taken in assuming pursue the adopted vision of development. In addition, the article discusses the social studies whose objective was to identify and assess the degree of satisfaction of residents and tourists from visiting him pursued by the authorities of local politics.

Key words Local politics, local authorities, local development, Uniejów.

Dr Anita Kulawiak
Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej
Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki

Dr Karolina Smętkiewicz
Dział Promocji Urzędu Miasta w Uniejowie

Dorota Sowa

MAŁA DOLINA RZECZNA W ŚWIETLE LOKALNEJ POLITYKI PRZESTRZENNEJ NA PRZYKŁADZIE MROGI

Zarys treści Doliny rzeczne współcześnie stanowią silny „magnes inwestycyjny”. Ich atrakcyjność przyrodnicza bardzo często przekłada się na atrakcyjność budowlaną. Celem pracy jest ukazanie lokalnej – gminnej polityki przestrzennej w bezpośrednim sąsiedztwie małej rzeki, w świetle rosnącej presji inwestycyjnej. Problem ten został zobrazowany na przykładzie Mrogi w obrębie dwóch jednostek administracyjnych – gminy Brzeziny i gminy Głowno. Posłużyły temu analizy dokumentów planistycznych szczebla lokalnego (studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego) w kontekście gospodarowania przestrzenią w sąsiedztwie małej rzeki.

Analizy wykazały dużą atrakcyjność przestrzeni stanowiącej bezpośrednie sąsiedztwo małej rzeki. Ukazały, że mała dolina rzeczna nie jest w stanie obronić się przed narastającą współcześnie presją urbanistyczną. Dochodzi do jej ograniczania, a wręcz fragmentaryzacji. Ma miejsce urbanizacja niemalże do samego koryta. Konieczna jest zatem prawidłowo prowadzona polityka przestrzenna uwzględniająca ochronę dolin rzecznych poprzez zachowanie ich przyrodniczych funkcji.

Słowa kluczowe Lokalna polityka przestrzenna, funkcja, przestrzeń, mała rzeka, dolina rzeczna, dokumenty planistyczne.

1. Wprowadzenie

Od wiek wieków doliny rzeczne były miejscem wybieranym przez ludność w celu osiedlenia się. W konsekwencji dochodziło do znacznego ich przekształcenia, zubożenia walorów biocenotycznych, obniżenia funkcji retencyjnej, jak też zanieczyszczenia (German 1998; Wojciechowski 2000). Jednocześnie nadal są to ekosystemy najbardziej wartościowe pod względem przyrodniczym i krajobrazowym. Cechuje je wysoka bioróżnorodność.

Doliny rzeczne, bez względu na swoją rangę i zasięg, to najcenniejsze ekosystemy w gminnej przestrzeni. Odgrywają one bowiem bardzo ważną rolę w systemie ekologicznym gminy. Pełnią rolę korytarzy ekologicznych o znaczeniu często ponadlokalnym i regionalnym, zapewniając tym samym powiązania przyrodnicze i ciągłość ekosystemów ekologicznych z obszarami sąsiednimi. Ponadto doliny rzeczne świadczą o bioróżnorodności i atrakcyjności przyrodniczej jednostek administracyjnych.

Atrakcyjność przyrodnicza dolin rzecznych bardzo często przekłada się na atrakcyjność budowlaną, anektowaną podczas lokalnej polityki przestrzennej.

Podstawowe wytyczne kształtowania polskiej przestrzeni definiuje *Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 roku*. Przyjmuje ona, że podstawą działań w przestrzeni powinien być zrównoważony rozwój i ład przestrzenny. W myśl obowiązującego prawa otaczająca nas przestrzeń kształtowana jest przede wszystkim przez prawodawstwo szczebla lokalnego (gminnego). Zatem zrównoważony rozwój i ład przestrzenny winny stanowić podstawowe wytyczne przy podejmowaniu przez samorząd gminny lokalnych działań planistycznych.

Prawidłowe kształtowanie przestrzeni to istota gospodarki przestrzennej, która może przyjmować wymiar gospodarowania przestrzenią, jak też gospodarowania w przestrzeni, traktowanych jako celowe, świadome i racjonalne oddziaływanie na elementy zagospodarowania terenu (Parysek 2006). Podstawą powyższych działań jest polityka przestrzenna, której rezultaty możemy obserwować w stanie istniejącym zagospodarowania otaczającej nas przestrzeni. Istotna jest zatem polityka przestrzenna uwzględniająca we właściwych (równych) relacjach uwarunkowania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe i estetyczno-kompozycyjne.

Harmonijne współistnienie człowieka i przyrody w bardzo dużym stopniu zależy od prawidłowych decyzji planistycznych tworzących zrównoważoną lokalną przestrzeń (Gawroński 2002; Tomczak, Sowa 2011). Przestrzeń jest bowiem dobrem ograniczonym, które bardzo łatwo jest bezpowrotnie zdegradować, zniszczyć. Należy zatem tak działać w przestrzeni, by zapewnić harmonijny rozwój wszystkim jej składowym, w tym również walorom przyrodniczym i krajobrazowym (Mikołajczak, Borowiak 2013). Kształtowanie struktur przestrzennych to działanie, które jest warunkowane zarówno walorami, jak i też ograniczeniami środowiska przyrodniczego. Efekty zaś tego działania mają bardzo duże odzwierciedlenie w zasobach i jakości środowiska przyrodniczego (Affek 2013).

Wynikiem prowadzonej polityki jest zagospodarowanie przestrzeni, czyli aktualny jej stan. Obserwacje otaczającej nas przestrzeni pokazują, że „gminne władztwo planistyczne” nie zawsze ma możliwość zachowania w prowadzonej lokalnej polityce przestrzennej nadrzędnej zasady jaką jest zasada zrównoważonego rozwoju. Wynika to przede wszystkim z faktu, że współcześnie w systemie wolności gospodarczej, powszechna stała się wolność budowlana utożsamiana

z prawem do swobodnej zabudowy własnego terenu. Jednocześnie atrakcyjność przyrodnicza poszczególnych terenów bardzo często przekłada się na atrakcyjność inwestycyjną. Tereny otwarte stają się potencjalnymi terenami inwestycyjnymi z możliwością, w dalszej kolejności, do zabudowy zatwierdzonej w procesie planowania przestrzennego (Tomczak, Sowa 2011).

Poniższy artykuł ma na celu ukazanie lokalnej (gminnej) polityki przestrzennej na terenach zlokalizowanych w sąsiedztwie Mrogi, w świetle rosnącej presji inwestycyjnej na tereny cenne przyrodniczo. Zostanie on osiągnięty poprzez zbadanie stanu istniejącego zagospodarowania oraz ukazanie dalszych kierunków zmian w przestrzeni, zapisanych w obowiązujących dokumentach planistycznych gminy.

Przedmiotem analizy jest polityka kształtowania przestrzeni doliny Mrogi w obrębie dwóch wiejskich jednostek administracyjnych. Do badań wytypowano obszar gminy Brzeziny i gminy Głowno. Kryterium doboru gmin poddanych analizie były:

- dostępność materiałów źródłowych wynikająca z uczestnictwa w procedurze sporządzania dokumentów planistycznych,
- taki sam status administracyjny wybranych do analizy gmin – gminy wiejskie;
- odmienne usytuowanie Mrogi w gminnej przestrzeni,
- odmienna polityka przestrzenna gminy i sytuacja planistyczna.

Uczestnictwo w procedurze sporządzania dokumentów planistycznych skutkowało przeprowadzeniem badań, które obejmowały:

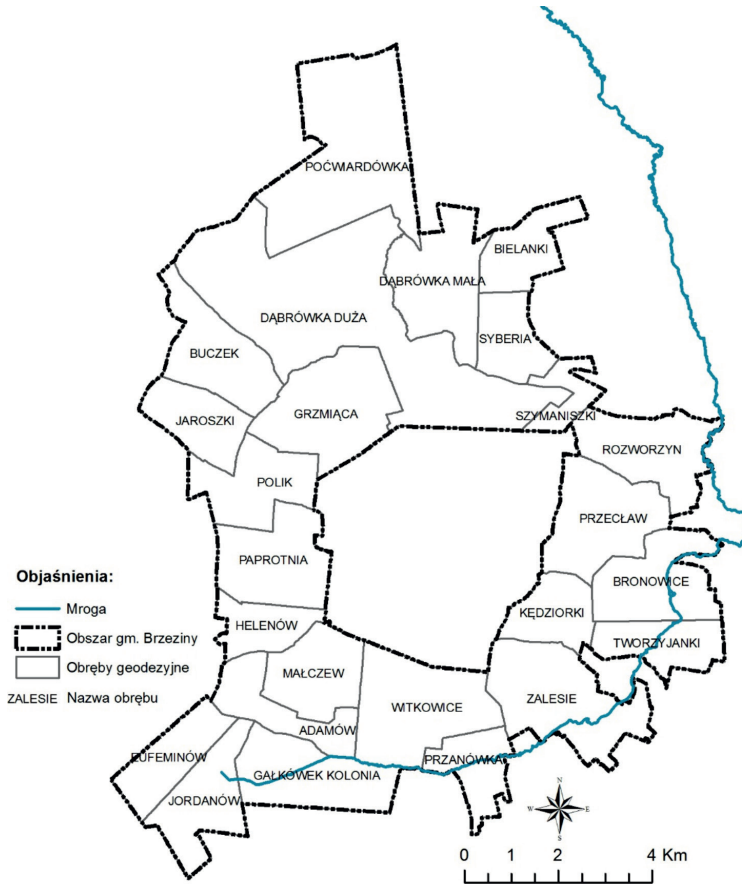
- kwerendę materiałów źródłowych, wśród których na uwagę zasługują: opracowania planistyczne, takie jak studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu,
- rozmowy z pracownikami analizowanych gmin zaangażowanych w gospodarkę przestrzenną i ochronę środowiska,
- wizję terenową w dolinie Mrogi.

2. Rzeka Mroga w przestrzeni badanych gmin

Zgodnie z klasyfikacją Ramowej Dyrektywy Wodnej, rzeka Mroga jest małą rzeką. Powierzchnia jej zlewni mieści się bowiem w granicach 100–1 000 km². Jest to prawobrzeżny dopływ Bzury o długości ok. 60,9 km. Niemalże na całym swoim przebiegu płynie ona naturalnym korytem tworząc liczne meandry.

Analizowana dolina rzeki Mrogi przepływa przez obie wytypowane do badań jednostki administracyjne. Niemniej jednak cechuje ją odmienne położenie w obrębie gminy.

W gminie Brzeziny rzeka przepływa peryferyjnie, niemalże wzdłuż jej południowych, południowo-wschodnich i wschodnich granic (od źródeł do Rozworyna) (rys. 1). Jest to górny bieg Mrogi, która swoje źródła ma w południowej części gminy.

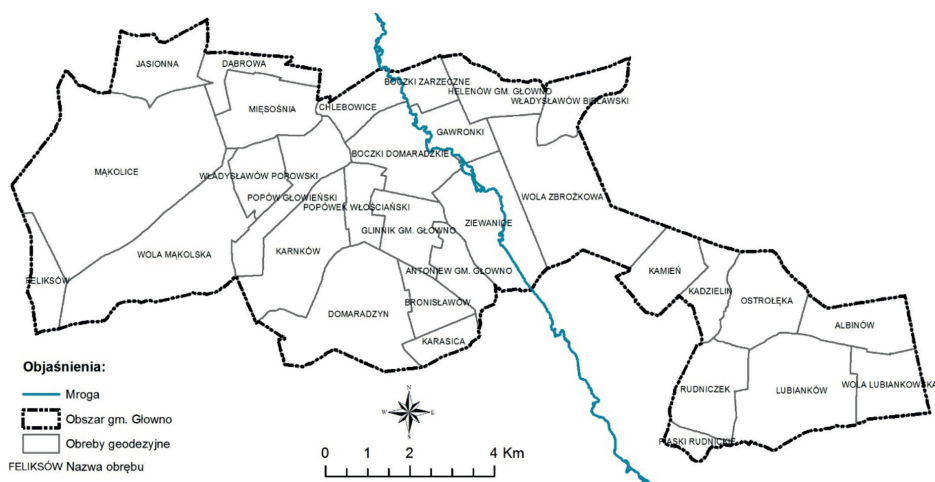

Rys. 1. Rzeka Mroga w przestrzeni gminy Brzeziny

Źródło: opracowanie własne

Zaś w gminie Głowno rzeka Mroga przepływa przez centralną jej część (na odcinku Ziewanice – Chlebowice) (rys. 2). Jest to już środkowy bieg rzeki.

Dolina Mrogi ze względu na cenne walory przyrodnicze i krajobrazowe oraz stonunkowo mało jeszcze wówczas przekształconą dolinę rzeczną została w 1997 roku objęta ochroną w postaci utworzenia formy ochrony przyrody jaką jest zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina Mrogi” (utworzony *Rozporządzeniem nr 19 Wojewody Skierniewickiego z dnia 2 lipca 1997 roku*) i obszar chronionego krajobrazu „Mrogi i Mrożycy” (utworzony *Rozporządzeniem nr 36 Wojewody Skierniewickiego z dnia 28 lipca 1997 roku*).

Rys. 2. Rzeka Mroga w przestrzeni gminy Głowno

Źródło: opracowanie własne

3. Prawne uwarunkowania lokalnej polityki przestrzennej

Głównym zadaniem polityki przestrzennej jest ustalenie celów, środków i kierunków kształtowania, zagospodarowania i użytkowania przestrzeni, przy jednoczesnym uwzględnieniu licznych uwarunkowań (Chmielewski 1996).

Narzędziem oraz wyrazem polityki przestrzennej jest planowanie przestrzenne, obejmujące całość problematyki z nim związanej, którego wynikiem jest swoistego rodzaju plan (*ibidem*). Równorzędnie jest to proces, który powinien dążyć do kontroli, regulacji oraz ograniczania spontanicznego rozwoju zabudowy w przestrzeni.

Podstawowym krajowym aktem prawnym regulującym sprawę kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego jest *Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*¹. Zgodnie z nią podstawowym strategicznym dokumentem planistycznym określającym politykę przestrzenną gminy i wyznaczającym podstawowe kierunki działań w przestrzeni całej jednostki administracyjnej jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy (dalej SUiKZP). Jest to pierwszy etap działań planistycznych, który nie stanowi jednak prawa miejscowego. Zawiera jedynie wytyczne do obowiązkowego uwzględnienia podczas tworzenia prawa miejscowego. To dokument o charakterze normatywnym i długookresowym zawierający przesądzenia dla dalszych działań planistycznych w przestrzeni jednostki administracyjnej.

¹ Tekst jednolity Dz. U., 2015, poz. 199 z późn. zm.

Kolejnym etapem kształtowania przestrzeni jest określenie przeznaczenia terenu oraz zasad jego zagospodarowania i zabudowy. Następuje to poprzez uchwalanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (dalej MPZP). Do ich tworzenia, w myśl polskiego prawodawstwa, zostały upoważnione jednostki samorządowe szczebla gminnego. MPZP stanowi podstawowe narzędzie kreowania wizerunku przestrzeni, bowiem daje on gwarancję określonego przeznaczenia terenu.

Na podstawie zasad ustalonych w prawie miejscowym określane są wytyczne dla projektów budowlanych. Jest ono również podstawą do uzyskania pozwolenia na budowę i realizacji konkretnych zamierzeń inwestycyjnych.

Wolność rynkowa, duża dynamiczność procesów inwestycyjnych i nadinterpretacja prawa własności powodują, że współczesne planowanie przestrzenne musi pogodzić wielu uczestników procesu planowania. W celu uzyskania kompromisu konieczne są liczne negocjacje przeprowadzane na etapie opracowywania dokumentu planistycznego.

Proces równoważenia procesów inwestycyjnych w otaczającej przestrzeni jest problemem, który podnoszony jest już od kilkudziesięciu lat. Na chaotycznie wznoszone wielkie obszary zabudowy mieszkaniowej w połowie XX wieku zwracał już uwagę T. Tołwiński (1963). Otaczająca rzeczywistość przestrzenna pokazuje, że problem ten nadal jest jak najbardziej aktualny, a podstawowa zasada działań planistycznych w przestrzeni, jaką jest zrównoważony rozwój oraz ład przestrzenny jest znacząco marginalizowana.

4. Dolina Mrogi w kontekście lokalnej polityki przestrzennej gminy Brzeziny i gminy Głowno

Poniższy artykuł ukazuje lokalną politykę przestrzenną dwóch łódzkich gmin w sąsiedztwie małej rzeki – Mrogi, w świetle rosnącej presji inwestycyjnej na tereny cenne przyrodniczo.

W pracy przedstawiono kierunki zagospodarowania doliny Mrogi i jej sąsiedztwa na przykładzie polityki przestrzennej gminy Brzeziny i gminy Głowno. Obie wytypowane do badań gminy są gminami wiejskimi, położonymi w bezpośrednim sąsiedztwie małego miasta, które obsługuje administracyjnie analizowane jednostki administracyjne – odpowiednio Brzeziny i Głowno. Niemniej jednak wybrane do analizy jednostki administracyjne prowadzą odmienną politykę przestrzenną.

Polityka przestrzenna wybranych gmin została zobrazowana w oparciu o analizę obowiązujących dokumentów planistycznych – studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Do ukazania presji inwestycyjnej na tereny cenne przyrodniczo, jakimi niewątpliwie są doliny rzeczne, posłużyły materiały własne autorki zebrane podczas przeprowadzania procedury planistycznej sporządzania i uchwalania SUiKZP.

Niezmiernie ważne okazały się wnioski złożone przez podmioty prywatne, postulujące o zmianę przeznaczenia terenu z funkcji terenów otwartych (niebudowlanych) w tereny inwestycyjne przeznaczone pod zabudowę.

Unikatowość dolin rzecznych przejawiająca się zróżnicowanymi walorami krajobrazowymi (duże zróżnicowanie wysokościowe i geomorfologiczne) oraz walorami przyrodniczymi (różnorodność zbiorowisk roślinnych, obecność naturalnych i sztucznych zbiorników wodnych) uatrakcyjniają dolinę rzeczną dla chęci osadnictwa (Kijowski, Raczkowski 2007). Potwierdzeniem powyższego związku przyczynowo-skutkowego jest analiza wniosków podmiotów prywatnych w obrębie gmin wybranych do analizy.

Zarówno w gminie Brzeziny, jak i w gminie Głowno na etapie sporządzania zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy wpłynęły wnioski osób prywatnych z prośbą o zmianę przeznaczenia terenów o dotychczasowej funkcji rolnej i leśnej, położonych w bezpośrednim sąsiedztwie Mrogi, na tereny o funkcji mieszkaniowej jednorodzinnej lub rekreacji indywidualnej (letniskowej). Łącznie wnioski dotyczyły około 60 działek położonych w dolinie Mrogi. W wielu przypadkach wniosek wyrażał chęć przekształcania działki w teren budowlany, aż do samego koryta rzeki, zatem znaczącej fragmentaryzacji. Przyczyn takiego podejścia do kształtowania nowych form zagospodarowania przestrzennego doliny rzecznej należy szukać w pro-inwestycyjnej interpretacji prawa własności.

Wynikiem prowadzenia polityki przestrzennej, przekładającej się w dalszym procesie na obraz otaczającej nas przestrzeni, są wersje dokumentów planistycznych (SUiKZP, MPZP) uchwalane przez rady gmin. One to pokazują, w jakim stopniu udało się połączyć przyrodnicze i inwestycyjne walory dolin rzecznych, jak został ukształtowany zasięg przestrzenny małej doliny rzecznej (rys. 3 i 4).

Koncepcja polityki przestrzennej gminy Brzeziny przedstawiona w SUiKZP (rys. 3) zakłada rozwój terenów zainwestowanych oraz ochronę środowiska przyrodniczego gminy (wyznacza podstrefę ekosystemu obejmującą tereny lasów i dolin rzecznych). W wielu miejscach gminy, te tak sprzeczne kierunki zagospodarowania stanowią bezpośrednie sąsiedztwo, czego przykładem jest dolina Mrogi.

W obrębie gminy Brzeziny, Mroga przepływa przez siedem jednostek osadniczych. Obecne rozwiązania planistyczne zakładają rozwój funkcji zagrodowej, mieszkaniowej jednorodzinnej i rekreacji indywidualnej (letniskowej) w bezpośrednim sąsiedztwie doliny (wieś Gałkówek Kolonia, Tworzyjanki), a nawet samej rzeki (wieś Zalesie, Bronowice). Tendencja osadniczego zagospodarowania doliny wynika z ekspansji przestrzennej poszczególnych jednostek osadniczych, wręcz rozlewania się struktur zurbanizowanych. Istotnym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi funkcji budowlanej jest system dróg, który stwarza dogodne warunki dla powiększania powierzchni przeznaczanych pod funkcje budowlane.

Rys. 3. Fragment Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeziny dotyczący doliny rzeki Mrogi

Źródło: opracowanie własne na podstawie Załącznika nr 3 do uchwały XLIX/324/2014 Rady Gminy Brzeziny z dnia 14 listopada 2014 roku

Obecnie zwarta zabudowa wsi Gałkówki Kolonia i Zalesie znacznie ogranicza zasięg przestrzenny doliny rzeki Mrogi doprowadzając do znacznego jej przewężenia. Tendencje rozwojowe poszczególnych wsi wykazują dalszą presję inwestycyjną w dolinę. Potwierdziła to procedura planistyczna sporządzania SU-iKZP gminy, której ostatecznym wynikiem jest wyznaczenie nowych terenów do zainwestowania w dolinie Mrogi we wsi Bronowice. Dopuszczenie możliwości inwestycyjnych w bezpośrednim sąsiedztwie koryta rzeki z obu jej stron

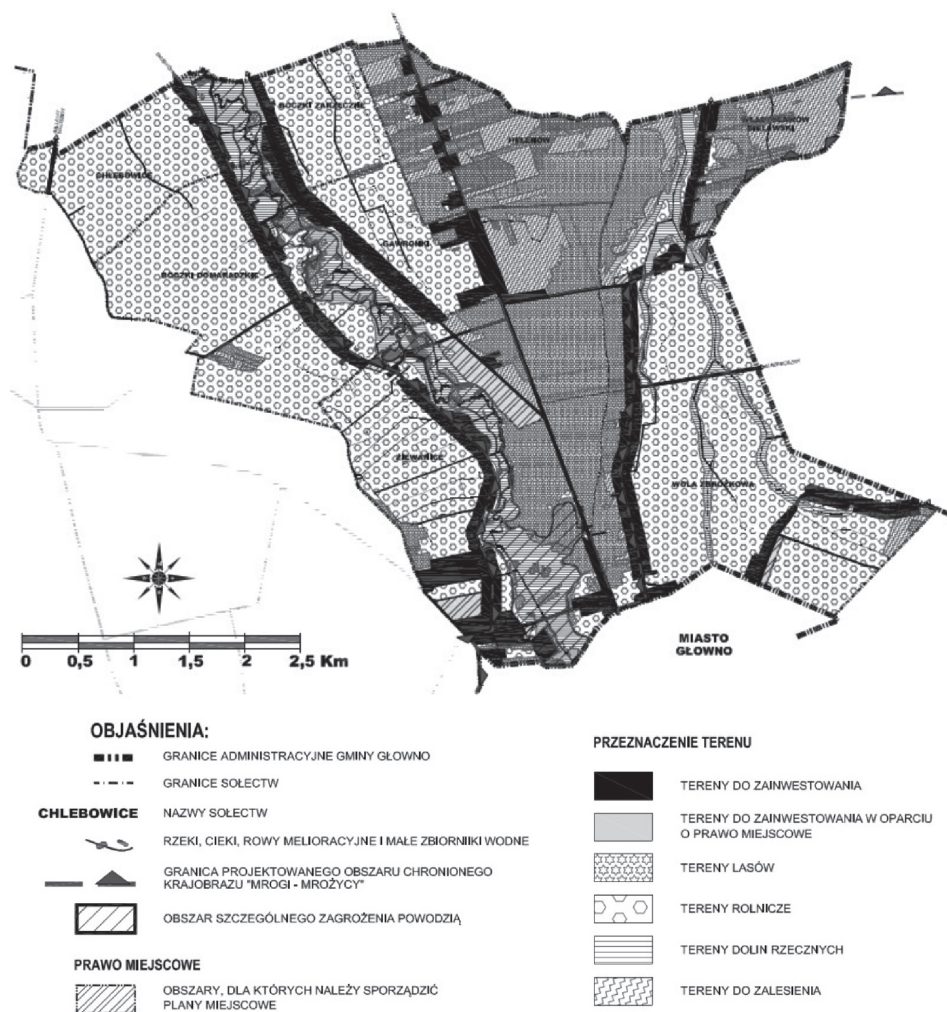
doprowadzi do nieodwracalnych przekształceń i zmian, które zagrażą istniejącym walorom przyrodniczym i krajobrazowym. Niepokój potęguje dodatkowo sposób realizacji planistycznej polityki przestrzennej w gminie Brzeziny. Jest ona prowadzona w oparciu o plany miejscowe sporządzane jedynie dla pasów terenu wyznaczonych wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych w poszczególnych wsiach gminy, które łącznie stanowią ok. 15% jej powierzchni. Na pozostałym obszarze gminy tereny przeznacza się do zabudowy oraz w oparciu o wydawanie decyzji o warunkach zabudowy, które traktują przestrzeń jedynie w sposób jednostkowy. Wspomniany wcześniej nowo wyznaczony teren inwestycyjny we wsi Bronowice nie został wskazany w SUIKZP do obowiązkowego sporządzenia planu miejscowego, który jest jedynym, skutecznym narzędziem ochrony przed nadmierną urbanizacją terenu. Wyznacza on bowiem wytyczne i zasady zabudowy i zagospodarowania terenu, które mogą mieć wymiar pro-środowiskowy.

Polityka przestrzenna gminy Głowno, mimo że jest prowadzona w inny sposób, również prowadzi do zawężania przestrzeni doliny Mrogi (rys. 4).

Koncepcja polityki przestrzennej gminy Głowno przedstawiona w SUIKZP w znaczącym stopniu jest obrazem prawa miejscowego obowiązującego dla obszaru całej gminy od 2004 roku. Anektuje ona wszystkie tereny przeznaczone do zainwestowania i dodatkowo wyznacza nowe. Chroni również środowisko przyrodnicze gminy poprzez wyznaczenie strefy ekosystemu obejmującej tereny lasów i dolin rzecznych. Miejscami jednak tereny z możliwością do zabudowy znacznie wkraczają w przestrzeń ekosystemu gminy. Zostanie to zobrazowane na przykładzie doliny Mrogi, która ma centralne położenie w obrębie gminnej przestrzeni.

Polityka planistyczna gminy zakłada rozwój funkcji zagrodowej, mieszkaniowej jednorodzinnej i usługowej wzdłuż dróg stanowiących ważne osie rozwoju funkcji budowlanej w poszczególnych jednostkach osadniczych. Dolina Mrogi na terenie gminy Głowno posiada bezpośrednie sąsiedztwo w postaci ciągów komunikacyjnych, które fragmentami wręcz ją ograniczają. To właśnie tereny komunikacyjne są bodźcem znaczącej presji inwestycyjnej przekładającej się na pasmowe rozlewanie się zabudowy i obustronną zabudowę dróg. Miejscami, ze względu na bliski przebieg ciągu komunikacyjnego względem rzeki, dochodzi do wkraczania zabudowy w dno doliny rzecznej. Taka sytuacja dotyczy wszystkich pięciu jednostek osadniczych, przez które przepływa Mroga.

Tendencje rozwojowe poszczególnych wsi wykazują dalszą presję inwestycyjną w dolinę. Potwierdza to polityka przestrzenna na terenie jednostki osadniczej Chlebowice i Boczki Domaradzkie, której wyrazem jest wyznaczenie terenów przeznaczonych pod funkcję mieszkaniową kosztem przestrzeni doliny rzeki Mrogi. Prawne zatwierdzenie ustaleń SUIKZP nastąpiło bardzo szybko i w ciągu dwóch lat teren bez możliwości inwestycyjnych przekształcił się w teren budowlany z możliwością realizacji zamierzeń inwestycyjnych w postaci zabudo-

Rys. 4. Fragment Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Głowno dotyczący doliny rzeki Mrogi

Źródło: opracowanie własne na podstawie Załącznika nr 8 do uchwały XXX/131/12 Rady Gminy Głowno z dnia 28 grudnia 2012 roku

wy mieszkaniowej jednorodzinnej. Nastąpiła zmiana społecznego waloryzowania doliny Mrogi, co w konsekwencji doprowadziło do podjęcia sprzecznych decyzji w zakresie kierunków zagospodarowania – wyznaczenie terenów budowlanych w sąsiedztwie rzeki stwarzającej bardzo duże ryzyko powodziowe.

5. Podsumowanie

Aktualny stan przestrzeni jest rezultatem sposobu prowadzenia polityki przestrzennej. Największy wpływ na stan i jakość przestrzennego krajobrazu ma „lokalne (gminne) władztwo planistyczne”. Dlatego też tak niezmiernie ważna jest świadomość władz lokalnych, że przestrzeń i naturalny krajobraz jest dobrem ograniczonym wartym ochrony dla następnych pokoleń. Wysoka świadomość władz może stać się równocześnie bodźcem przyczynowo-skutkowym ochrony wielu elementów ekosystemu, w szczególności dolin rzecznych stanowiących ważne struktury przyrodnicze w przestrzeni.

Współcześnie można wyraźnie zaobserwować coraz większy popyt inwestycyjny na tereny cenne przyrodniczo. Wśród społeczeństwa rośnie zainteresowanie terenami otwartymi krajobrazowo. Przyroda stała się wyznacznikiem jakości życia (Tomczak, Sowa 2011). Stała się towarem i przedmiotem konsumpcji. Otwarte krajobrazowo obszary wiejskie przekształcają się w wielofunkcyjną przestrzeń konsumpcji, w której coraz większego znaczenia nabierają funkcje pozaprodukcyjne (głównie mieszkalnictwo, usługi turystyki i rekreacji) (Raszeja 2009). Przyczyn można upatrywać w prowadzonej lokalnej polityce przestrzennej, która często przedkłada dobro jednostki nad dobro ogółu, dobro publiczne. Akceptuje zamierzenia inwestycyjne, które z punktu widzenia przyrodniczego nie są właściwe (Tomczak, Sowa 2012).

„Gminne władztwo planistyczne” nie zawsze ma jednak możliwość zachowania w prowadzonej polityce przestrzennej nadrzędnej zasady, jaką jest zasada zrównoważonego rozwoju. Może to wynikać z niskiej wartości funkcjonalnej koncepcji zrównoważonego rozwoju wdrożonej w polski system prawny, jak też ze sprzecznych wizji wykorzystania otaczającej nas przestrzeni. Podczas przeprowadzania procedury planistycznej rodzi się wiele sytuacji konfliktowych, które można rozwiązać jedynie poprzez liczne dyskusje oraz w toku negocjacji, mających wymiar prawidłowo przeprowadzonej partycypacji społecznej (Pawłowska 2010). Niemniej jednak praktyka pokazuje, że komunikacja społeczna podczas procedury planistycznej często przyjmuje postać zwykłej kłótni, której ostatecznym wynikiem są pro-inwestycyjne, a nie pro-środowiskowe rozwiązania funkcjonalno-przestrzenne.

Pro-inwestycyjne podejście do kształtowania przestrzeni dolin rzecznych zagraża ich środowisku przyrodniczemu oraz bioróżnorodności. W konsekwencji prowadzi do wkraczania i niszczenia ostoi przyrodniczych, do fragmentaryzacji samej doliny.

Analizując politykę przestrzenną i kierunek zmian w strukturze przestrzennej wybranych jednostek administracyjnych można wyciągnąć następujące wnioski:

1. Doliny rzeczne, bez względu na swoją rangę i zasięg, stanowią najcenniejsze ekosystemy w lokalnej przestrzeni. Ich atrakcyjność przyrodnicza bardzo często przekłada się na atrakcyjność inwestycyjną.

2. Mała dolina rzeczna, bez względu na położenie w przestrzeni gminy, stanowi duży magnes dla rozwoju funkcji pozaprzyrodniczych – głównie funkcji mieszkaniowej jednorodzinnej i rekreacji indywidualnej (letniskowej).
3. Współczesna lokalna polityka przestrzenna często ma pro-inwestycyjne podejście do kształtowania zasięgu doliny rzecznej. Ma miejsce zawężanie przestrzeni doliny, a w dalszym następstwie do jej fragmentaryzacji.
4. Mała dolina rzeczna nie jest w stanie obronić się przed narastającą presją urbanistyczną. Polityka przestrzenna przedkładająca dobro jednostki nad dobro ogółu, dobro publiczne prowadzi do osadniczego zagospodarowania doliny, a w wielu przypadkach do wyznaczania sprzecznych kierunków w jej zagospodarowaniu.
5. Bodźcem przyczynowo-skutkowym dla ochrony małej doliny rzecznej może stać się wysoka świadomość władz lokalnych oraz prawidłowo przeprowadzona partycypacja społeczna podczas procedury planistycznej.

LITERATURA

- Affek A., 2013, *Propozycje wskaźników środowiskowych do oceny zagospodarowania i ład przestrzennego w gminach*, [w:] Śleszyński P. (red.), *Wskaźniki zagospodarowania i ład przestrzennego w gminach*, „Biuletyn KPZK PAN”, Warszawa, s. 51–86.
- Chmielewski J.M., 1996, *Teoria urbanistyki. Wybrane zagadnienia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Gawroński K., 2002, *Miejscowe planowanie przestrzenne jako narzędzie ochrony i kształtowania środowiska*, „Rocznik Ochrony Środowiska”, 4, s. 479–495.
- German K., 1998, *Konflikt funkcji przyrodniczych i antropogenicznych w dnach dolin*, [w:] Łuczyńska-Bruzda M. (red.), *Krajobraz dolin rzecznych po katastrofie*, Politechnika Krakowska, Kraków, s. 53–56.
- Kijowski A., Raczkowski W., 2007, *Przekształcenia sieci osadniczej dolin rzecznych w Wielkopolsce i ich rola w planowaniu przestrzennym*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG”, 7, s. 301–311.
- Mikołajczak A., Borowiak K. 2013, *Koncepcja zagospodarowania turystycznego obszaru parku pałacowego w Radojewie i jego okolic*, „Nauka Przyroda Technologie”, 7(2), #22, s. 1–10.
- Parysek J.J., 2006, *Wprowadzenie do gospodarki przestrzennej. Wybrane aspekty praktyczne*, Wydawnictwo UAM, Poznań.
- Pawłowska K. (red.), 2010, *Zanim wybuchnie konflikt. Idea i metody partycypacji społecznej w ochronie krajobrazu i kształtowaniu przestrzeni*, t. B, *Jak?*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków.
- Raszeja E., 2009, *Krajobraz wiejski – wartość czy towar? Problemy promocji, komodyfikacji i autentyczności w projektowaniu zagospodarowania turystycznego*, „Nauka Przyroda Technologie”, 3(1), #36, s. 1–9.
- Rozporządzenie nr 19 Wojewody Skierniewickiego z dnia 2 lipca 1997 roku w sprawie wyznaczenia Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego „Dolina Mrogi” w gminie Rogów i Brzeziny*, Dz. U. Województwa Skierniewickiego, nr 15, poz. 80.

- Rozporządzenie nr 36 Wojewody Skierniewickiego z dnia 28 lipca 1997 roku w sprawie wyznaczenia obszarów chronionego krajobrazu*, Dz. U. Województwa Skierniewickiego, nr 18, poz. 113.
- Tołwiński T., 1963, *Zieleń w urbanistyce*, PWN, Warszawa.
- Tomczak A., Sowa D., 2011, *Ochrona przyrody jako wyznacznik kształtowania przestrzeni*, [w:] Górski M. (red.), *Prawo ochrony przyrody a wolność gospodarza*, Łódź-Poznań, s. 419–434.
- Tomczak A., Sowa D., 2012, *Praktyka kształtowania zabudowy mieszkaniowej na poziomie planowania miejscowego*, [w:] Dzieciuchowicz J., Groeger L. (red.), *Kształtowanie przestrzeni mieszkaniowej miast. Shaping the Urban Residential Area, „Space–Society–Economy”*, 11, Department of Spatial Economy and Spatial Planning, Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 71–88.
- Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 roku*, Dz. U., 2012, poz. 647 z późn. zm.).
- Wojciechowski H.K., 2000, *Człowiek i rzeka w układzie przyrodniczym i gospodarczym*, [w:] Kołtuniak T. (red.), *Rzeki – kultura, cywilizacja, historia*, t. 9, Katowice, s. 187–198.
- Załącznik nr 3 do uchwały XLIX/324/2014 Rady Gminy Brzeziny z dnia 14 listopada 2014 roku.
- Załącznik nr 8 do uchwały XXX/131/12 Rady Gminy Głowno z dnia 28 grudnia 2012 roku.

MINOR RIVER VALLEYS IN LOCAL SPATIAL POLICY – THE CASE OF THE MROGA RIVER

Abstract Irrespective of their rank and dimensions, river valleys are the most valuable ecosystems in a commune's space in terms of ecological connectivity with surrounding areas. They are evidence of the natural potential of the space, primarily for its biodiversity. At the same time they become attractive to potential investors – their natural assets attract housing construction.

The aim of this paper is to present local spatial policy implemented in the areas of minor river valleys in the light of rising investment pressure. The problem is presented on the example of the Mroga river placed in two communes: Brzeziny and Głowno. Analyses of planning documents of the local level pictured the attraction of the space near small rivers and confirmed impossibility of protection of small river valleys from rising urban pressure. As a result of those processes, river valleys diminish and are fragmented (up to the river bed itself). Thus proper spatial policy taking into account the natural values of river valleys has to be implemented.

It necessary to properly run local spatial policy, that takes the protection of river valleys into account is extremely difficult to carry out. Today, preserving the natural features of small river valleys becomes difficult or even impossible.

Key words Local spatial policy, space, small river, small river valley, spatial planning, local acts of law.

Mgr Dorota Sowa
Katedra Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej
Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki

SPIS TREŚCI

Tolga Levent – RIS-Mersin Project: the first regional innovation strategy in Turkey and its spatial dimensions	5
– Projekt RIS-Mersin: pierwsza regionalna strategia innowacji w Turcji i jej wymiar przestrzenny	15
Anna Kołodziejczak – The conception of embeddedness in research on local development: a study of Sieraków	17
– Koncepcja zakorzenienia w badaniach nad rozwojem lokalnym – studium Sierakowa	26
Lidia Groeger – Zagospodarowanie miejskiej przestrzeni mieszkaniowej w aspekcie potrzeb społeczności lokalnych	29
– Management of urban residential space in terms of the needs of local communities	43
Katarzyna Zajda – Rural territory and social innovations	45
– Wiejskie układy terytorialne i innowacje społeczne	58
Szymon Wiśniewski – Changes to the centroid of Łódź province towns in the light of transport potential	61
– Zmiana położenia środka ciężkości miast województwa łódzkiego w świetle potencjału transportowego.....	71
Katarzyna Leśniewska – Mniejszość narodowa aktywna na poziomie lokalnym – przykład Polaków w Solecznikach na Litwie	73
– Activity of national minority on local level – a case study of Poles in Šalčininkai municipality in Lithuania	84
Anita Kulawiak, Karolina Smętkiewicz – Polityka lokalna gminy Uniejów – wybrane aspekty teoretyczne i praktyczne	87
– Politics local municipality Uniejów – some aspects of theory and practice ..	104
Dorota Sowa – Mała dolina rzeczna w świetle lokalnej polityki przestrzennej na przykładzie Mrogi	105
– Minor river valleys in local spatial policy – the case of the Mroga river	117

